

GAZDÁLKODÁS

www.nakvi.hu
Scientific Journal on Agricultural Economics
A TARTALOMBÓL
A világ éhezőinek régiókénti eloszlása 2010-ben (millió fő)

- Ázsia és a csendes-óceáni térség: 578
- Afrika a Szaharától délre: 239
- Latin-Amerika és a Karibi-térség: 53
- Közel-Kelet és Észak-Afrika: 37
- Fejlett országok: 19

Merre tart a világ
mezőgazdasága?

Stratégiai ágazat-e az
élelmiszer-gazdaság?

Nemzeti Vidékstratégia
és Darányi Ignác Terv

Üzemszabályozási
törvény indoklásáról

Ukrajnai
munkavállalók
Magyarországon

Ajánlások a jövőbeli
szerzőknek

Főoldal

BEMUTATKOZÁS

KIADVÁNYOK

MÉDIAAJÁNLÓ

ELŐFIZETÉS

PARTNEREINK

Tisztelt Látogató!

Üdvözlöm honlapunkon, mint a VM Vidékefejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet (VM VKSZI) főigazgatója és a Vidékefejlesztési Minisztérium (VM) által alapított tudományos lapok kiadója.

A VM döntése alapján 2012. január 1-jétől kilenc agrárszaklap kiadása került a VM VKSZI-hez. Arra törekszünk, hogy ezek a folyóiratok továbbra is az agrártudományok színvonalas fórumai legyenek és biztosítsák a tudományos műhelyekben, valamint a hazai és határon túli doktori iskolákban zajló kutatások eredményeinek közzétételét a szakma közvélemény számára. Az említett lapcsalád mellett Intézetünk adja ki *A falu* című folyóiratot és a *Magyar Vidéki Mozaik* magazint is, amelyek főként a vidékefejlesztés aktuális kérdéseit és eseményeit mutatják be évszakonkénti megjelenéssel.

Intézetünk tevékenységében a vidékefejlesztés területén kiemelt jelentőségű az Új Magyarország Vidékefejlesztési Program (UMVP) és a Darányi Ignác Terv kommunikációs feladatainak ellátása. Ebben jelentős szerepet kap különböző rendezvények, fórumok és továbbképzések szervezése és lebonyolítása. Igen fontos ezen felül, hogy a vidékefejlesztésben a LEADER helyi akciósorokkal kapcsolatban folyamatos monitoring tevékenységet végzünk. Ennek eredménye reményeink szerint, hogy az akciósorok munkája, valamint a vidékefejlesztés megítélése is javul országos és európai szinten egyaránt.

TARTALOM

<i>Kapronczai István: Tisztelt Olvasó!</i>	101
--	-----

TANULMÁNY

<i>Csáki Csaba: Merre tart a világ mezőgazdasága? – Változó prioritások a világ agrártermelésében.</i>	103
<i>Kurucz Mihály: Gondolatok egy üzemszabályozási törvény indokoltságáról</i>	118
<i>Pakurár Miklós – Oláh Judit – Cehla Béla: Az ukrainai munkavállalók munkavállalási jellemzői Magyarországon.</i>	137

VITA

<i>Tóth Orsolya – Garay Róbert: Stratégiai ágazat-e az élelmiszer-gazdaság? (Műhelyvita-összegzés).</i>	146
---	-----

SZEMLE

<i>Viski József – Czene Zsolt: A Nemzeti Vidékstratégiáról és a Darányi Ignác Tervről.</i>	162
<i>Ragadics Tamás: A vállalkozások és a közösségek szerepe a rurális térségek megújulásában – könyvismertető.</i>	178
<i>Csete László: Ajánlások, tapasztalatok tanulmányok, cikkek írásához és publikálásához</i>	180

NEKROLÓG

Emlékezés Széles Gyulára (1936–2012) <i>Horn Péter</i>	186
Gödöllő rektora volt... – Emlékezés Cselőtei Lászlóra <i>Romány Pál</i>	189

Előfizetési felhívás	177
Summary	193
Contents	197

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA

a Szerkesztőbizottság elnöke
egyetemi tanár, Sopron

KAPRONCZAI ISTVÁN

főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

RIEGER LÁSZLÓ

felelős koordinátor,
c. egyetemi tanár, Budapest

FEHÉR ALAJOS

egyetemi magántanár, Kompolt

FORGÁCS CSABA

egyetemi tanár, Budapest

HEGYI JUDIT

egyetemi docens, Mosonmagyaróvár

KOZÁK JÁNOS

egyetemi tanár, Gödöllő

LAKNER ZOLTÁN

egyetemi tanár, Budapest

CSETE LÁSZLÓ

tiszteletbeli főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

doktori iskolák koordinátora,
egyetemi docens, Gyöngyös

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

c. egyetemi tanár, Budapest

PUPOS TIBOR

egyetemi tanár, Keszthely

SZABÓ G. GÁBOR

tudományos főmunkatárs, Budapest

SZAKÁLY ZOLTÁN

egyetemi docens, Kaposvár

SZÚCS ISTVÁN

egyetemi docens, Debrecen

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

ALVINCZ JÓZSEF

főiskolai tanár, Gyöngyös

CSÁKI CSABA

akadémikus, professor emeritus
Budapest

FERTŐ IMRE

egyetemi tanár, Budapest

LEHOTA JÓZSEF

egyetemi tanár, Gödöllő

MAGDA SÁNDOR

egyetemi tanár, Gyöngyös

NÁBRÁDI ANDRÁS

egyetemi tanár, Debrecen

SOLYMOS REZSŐ

akadémikus, kutatóprofesszor
Szentendre

SZÚCS ISTVÁN

egyetemi tanár, Gödöllő

UDOVECZ GÁBOR

egyetemi tanár, Kaposvár

Tisztelt Olvasó!

A Gazdálkodás agrárökonomiai tudományos folyóirat új főszerkesztőjeként köszöntöm Önöket. Mint arról a lap előző számából már bizonyára értesültek, az 56. évfolyamába lépett folyóirat a továbbiakban új kiadó gondozásában jelenik meg. Egy kiadóváltás mindig hordoz magában új kihívásokat, veszélyekkel járhat, de a megújulás lehetőségét is tartalmazza. Az agrárközgazdász szakma közös érdeke, hogy a Gazdálkodás továbbra is azon a magas szakmai színvonalon jelenjen meg, ami a korábbi évtizedeket jellemezte.

A magas szakmai színvonalnak személyében volt garanciája *Csete László*, aki több mint három évtizeden keresztül volt felelős, majd főszerkesztője a folyóiratnak. Ugyancsak köszönet illeti a *Károly Róbert Főiskolát*, hogy az elmúlt évtizedben biztosította a lap működési feltételeit, így életben tartotta azt.

Csete László 2011 decemberében lemondott a főszerkesztőségről, és a kiadóváltás is indokolta, hogy áttekintsük a Szerkesztőbizottság feladatait és összetételét, valamint a Tudományos Tanácsadó Testületet is megújítsuk. Ennek a folyamatnak egyik elemeként került sor főszerkesztői megbízásomra.

Sokat töprengtem azon, szabad-e elválni felelős funkció mellett egy ilyen embert próbáló feladatot? Már az elmúlt években is kaptam felkérést a főszerkesztőségre, de akkor elhárítottam a megkereséseket. Most azonban úgy ítélem meg,

hogy mint az Agrárgazdasági Kutató Intézet vezetőjének kötelességem a folyóirat mellé állni azzal a szellemi potenciállal és kapcsolati tőkével, amellyel az Intézet és munkatársai rendelkeznek. Kötelességem, mert tiszteltem azt a folyóiratot, amely egyetemi éveim alatt – kiegészítvén a tankönyvek dohos téziseit – szellemi muníciót adott

tanulmányaimhoz, amelyben megjelentetni egy-egy cikket dicsőség volt a fiatal kutató számára, és amely közelmúltjához és jelenének formálásához a már a zenitén túl lévő szakember szerény eszközeivel hozzájárulhattam.

Vallom, hogy a Gazdálkodásnak, mint a hazai agrár-közgazdaságtan legmagasabbban jegyzett tudományos folyóiratának, a továbbiakban is meg kell felelnie a szakmai és – közvetetten – a morális értékközvetítés követelményeinek. A Tudományos Tanácsadó Testületben és a Szerkesztőbizottságban olyan szaktekintélyek foglalnak helyet, akik elkötelezettek mindezen értékek, a magyar agrárgazdaság, a magyar vidék iránt. Megtiszteltetés számomra, hogy a megkeresett szakemberek a bizottsági és testületi felkéréseket kivétel nélkül elfogadták! Bízom abban, hogy segítségükkel, közös munkánkkal a Gazdálkodás színvonalas, minél szélesebb szakmai kör érdeklődésére számot tartó tudományos folyóirat marad.

Számítok azonban a széles szakma támogatására is. Egy tudományos folyóirat feladata, hogy tükrözze azt a szakmai szín-

tet, amely a mögötte lévő tudományterületet jellemzi. E fölé nem terjeszkedhet. A tudományterület meglévő értékeit azonban mind teljesebben be kell mutatnia. Ehhez kérem az agrárökonómia tudományát művelők aktivitását. Várom a megjelentetésre szánt cikkeket, közleményeket. Kérem az alapos, objektív, kritikus, de ugyanakkor segítő opponensi véleményeket a kéziratokról, hogy a folyóirat minél magasabb színvonalon teljesíthesse küldetését.

Ha valóra tudjuk váltani ezeket a célokat, a Gazdálkodás szakmai és közösségteremtő értelemben is kovásza lehet a magyar agrárökonómiai társadalomnak. Szóljon a folyóirat az agrártársadalom valamennyi szereplőjéhez, a tudományos pályán dolgo-

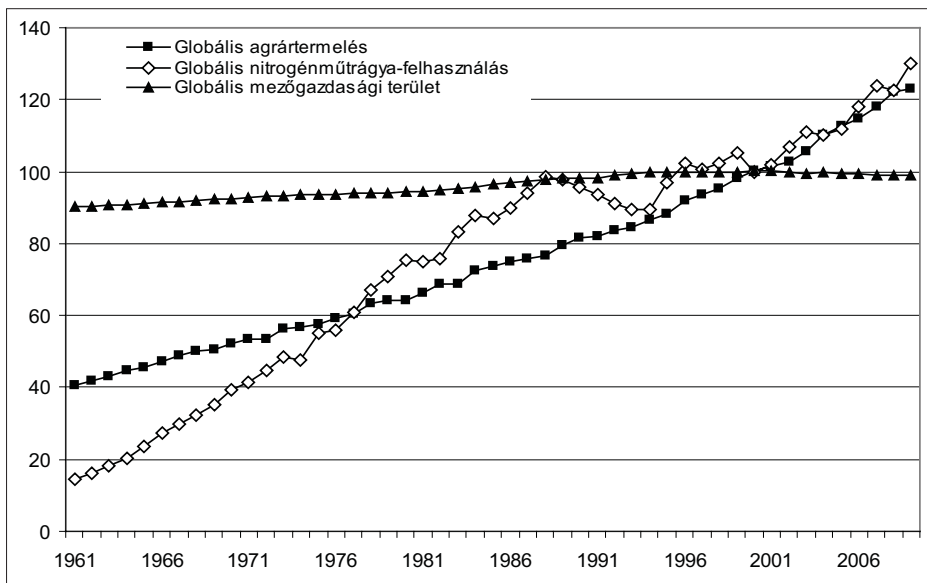
zókhöz, az ágazatirányítás résztvevőikhez, a gyakorlati szakemberekhez, mindazokhoz, akik ma hozzájárulhatnak az ágazat fejlődéséhez. De szóljon a jövő vidéki értelmiségének gerincét adó, főiskolát, illetve egyetemet végző fiatalokhoz is, akiknek meghatározó szerepük lesz az agrárágazat fejlesztésében, a vidék népességmegtartó képességének erősítésében, a magas színvonalú szakmastruktúra közvetítésében. Nem közömbös, hogy ez a réteg milyen szakmai és morális ismereteket szerez tanulmányai során. Ez a jövő vidéki társadalmának fundamentuma.

Budapest, 2012. április 11.

Kapronczai István

I. ábra

A globális agrártermelés, nitrogénműtrágya-felhasználás és mezőgazdasági terület indexei (1999–2001 = 100)

Forrás: saját szerkesztés FAO, 2009 alapján

si üteme nagyon közel áll egymáshoz. A 2000-es években folytatódott a növekedés, ahogyan az 1. ábra mutatja. Általában véve a növénytermelés növekedése meghaladta az állattenyésztés fejlődési ütemét (2. ábra). A több évtizedes átlag mögött azonban az egyes évek között számottevő az eltérés.

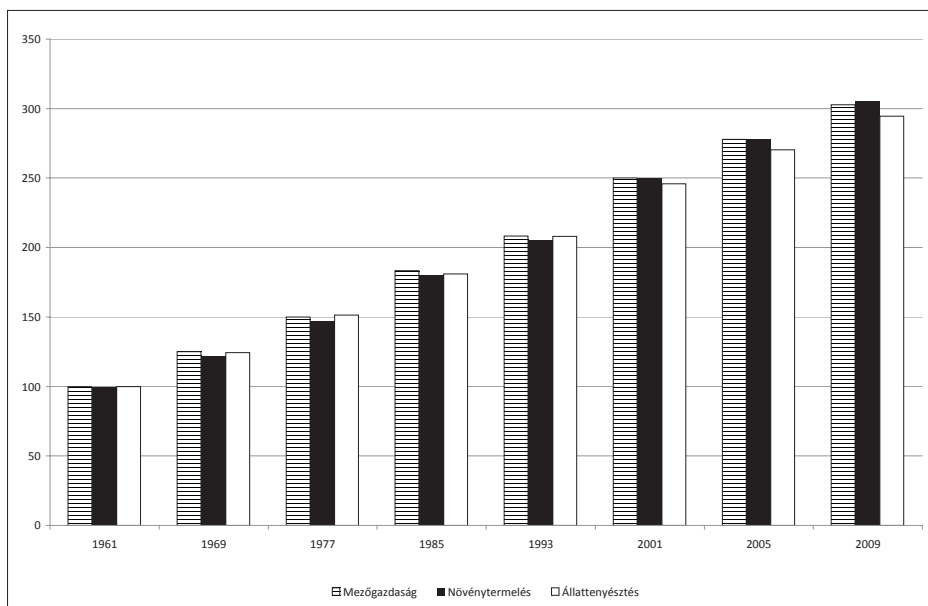
Az átlagnál gyorsabb volt a mezőgazdaság növekedése a fejlődő országokban. 1970 és 2010 között az egy főre jutó mezőgazdasági termelés a fejlődő országokban 60%-kal növekedett, míg globálisan „csak” 25% volt az egy főre jutó termelés bővülése. Mérsékelt, 10% körüli az egy főre jutó termelés növekedése a fejlett világban (3. ábra). A fejlődő országok egészére jellemző gyors termelésbővülés mögött azonban rendkívül nagy régiók közötti eltérések húzódnak meg. Az egy főre jutó mezőgazdasági termelés 1970 és 2010 között megkétszereződött az ázsiai és a csendes-óceáni térségben, viszonylag mérsé-

keltlen fejlődött a Közel-Kelet és Észak-Afrika. *Afrikai országokban viszont az egy főre jutó termelés szintje 20 év távlatában stagnált* (3. ábra).

A termelés bővülésével párhuzamosan gyorsan fejlődött a nemzetközi agrárkereskedelelem is (4. ábra). Az elmúlt 15 évben a nemzetközi agrárkereskedelelem volume-ne globálisan megkétszereződött. Ennek ellenére a mezőgazdasági kereskedelem bővülése elmaradt a nemzetközi kereskedelem egészének fejlődési ütemétől, és a mezőgazdasági termékek részesedése a nemzetközi kereskedelemben folyamatosan csökkent. A 21. század elején a mezőgazdasági termékek már csupán 10%-át adták a nemzetközi kereskedelemben, szemben a 60-as évekkel, amikor a mezőgazdaság részesedése több mint 30% volt. Figyelemre méltó változás következett be a 80-as évek végén a fejlődő országok pozíciójában (McCalla – Nash, 2007). A tradicionális exporttöbbletet deficit váltotta

2. ábra

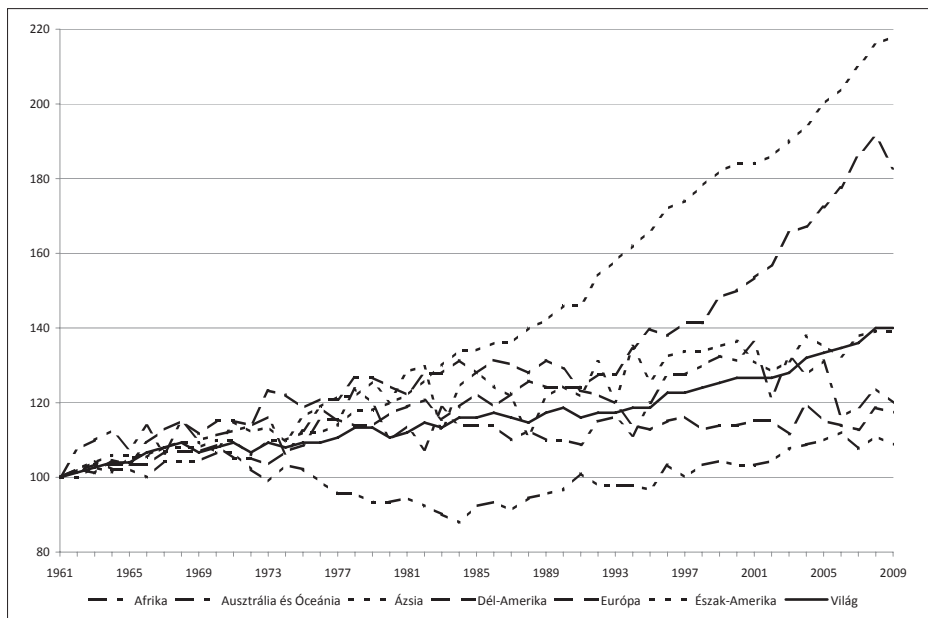
Mezőgazdasági termelés a világon (1961 = 100)

Forrás: saját szerkesztés FAO, 2011 alapján

3. ábra

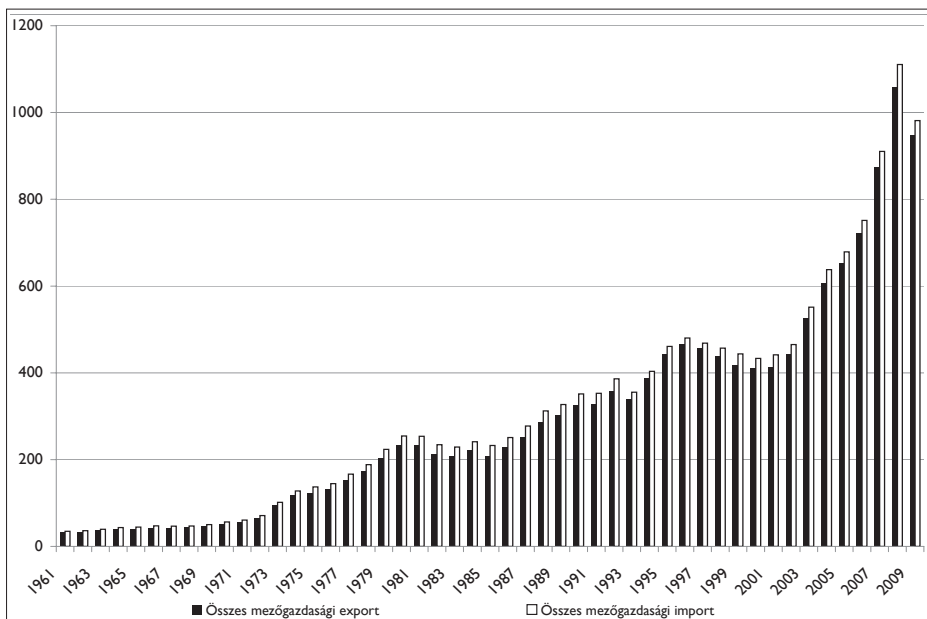
Egy főre jutó élelmiszer-termelés a világon (1961 = 100)

Forrás: saját szerkesztés FAO, 2011 alapján

4. ábra

Nemzetközi agrárkereskedelem a világban (milliárd USD)

Forrás: saját szerkesztés FAO, 2011 alapján

fel. Az 5. ábrán látható, hogy ez a deficit folyamatosan növekedett, kifejezve a fejlődő világ élelmiszer-önellátási szintjének csökkenését.

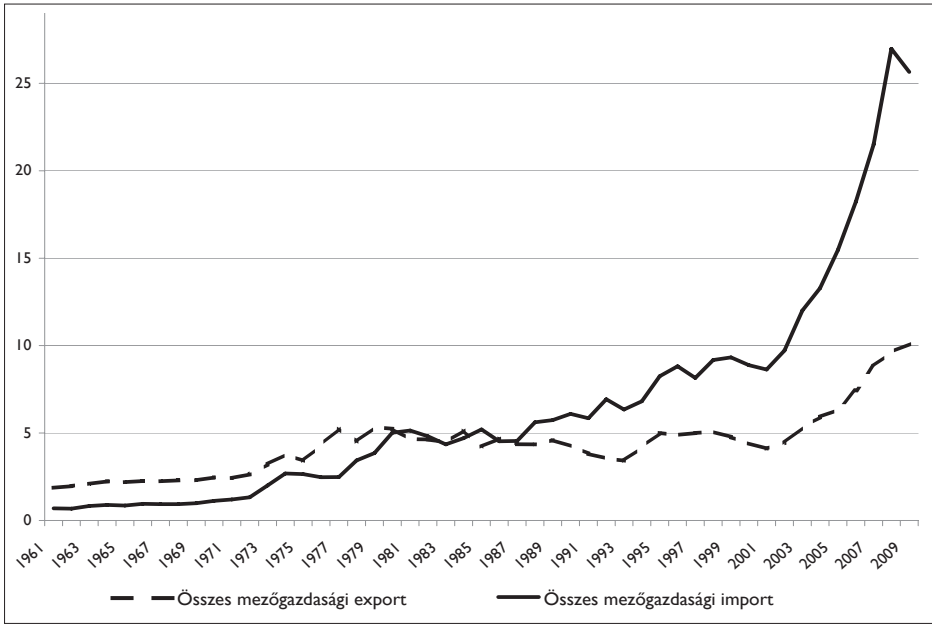
Szomorú tény, hogy bár az egy főre jutó mezőgazdasági termelés gyorsabban növekedett, mint a világ lakossága, az éhezők száma számottevően nem csökkent, sőt, az utóbbi években valamelyest növekedett is. A FAO adatai szerint 2000–2002-ben az alultápláltak száma meghaladta a 850 milliót, míg 2010-ben a FAO 925 millióra becsülte az éhezők számát (6. ábra). Továbbra is az ázsiai és csendes-óceáni térségben él a legnagyobb számú alultáplált, 578 millió fő, az összes éhező több mint 60%-a. E szám mögött azonban jelentős javulás húzódik meg, mert 1981-ben e térségben az alultápláltak száma több mint 1 milliárd volt. Ugyanebben az időszakban romlott a helyzet Fekete-Afrikában, ahol az alultápláltak száma 239 millió, a lakosság több mint 40%-a. Fekete-Afrikában az alul-

tápláltság jelzi a régió mezőgazdaságának problémáit, az egy főre jutó élelmiszer-termelés 3. ábrán bemutatott tartós stagnálását. Mindez azt jelenti, hogy nem sikerült az éhezők számának – az ún. *Millennium Fejlesztési Célkitűzésekben* – előírányzott csökkentése. Az éhezés csak részben magyarázható termelési problémákkal. A mezőgazdasági termelés általános növekedési adatai jelzik a probléma összetett voltát. Globálisan a világ mezőgazdasága képes a növekvő népesség ellátására, sőt inkább a túltermelés gondjaival küzd. Az éhezés továbbra is jövedelem- és fejlődési probléma, ami a fejlődő világ foglalkoztatási és általános gazdasági fejlődési problémáira vezethető vissza (*Binswanger, 2006*).

A globális mezőgazdaság fontos jellemzője a mezőgazdasági beruházások és a mezőgazdasági tőkeállomány mérsékeltebb növekedése. Sajnálatos, hogy a befektetések üteme jelentősen csökkent a fejlődő országokban is. További probléma

5. ábra

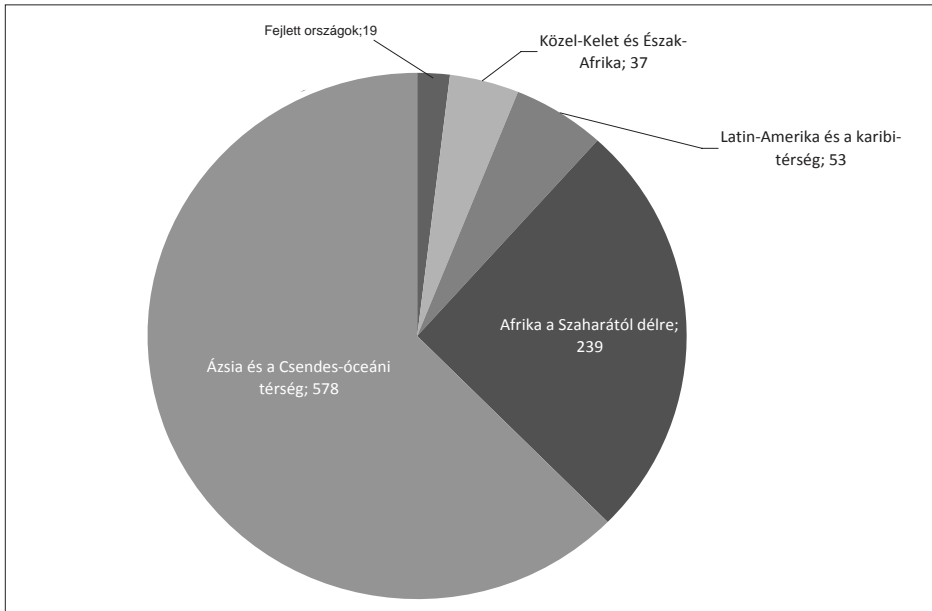
Agrárkereskedelmi egyenleg a fejlődő országokban (milliárd USD)

Forrás: saját szerkesztés FAO, 2011 alapján

6. ábra

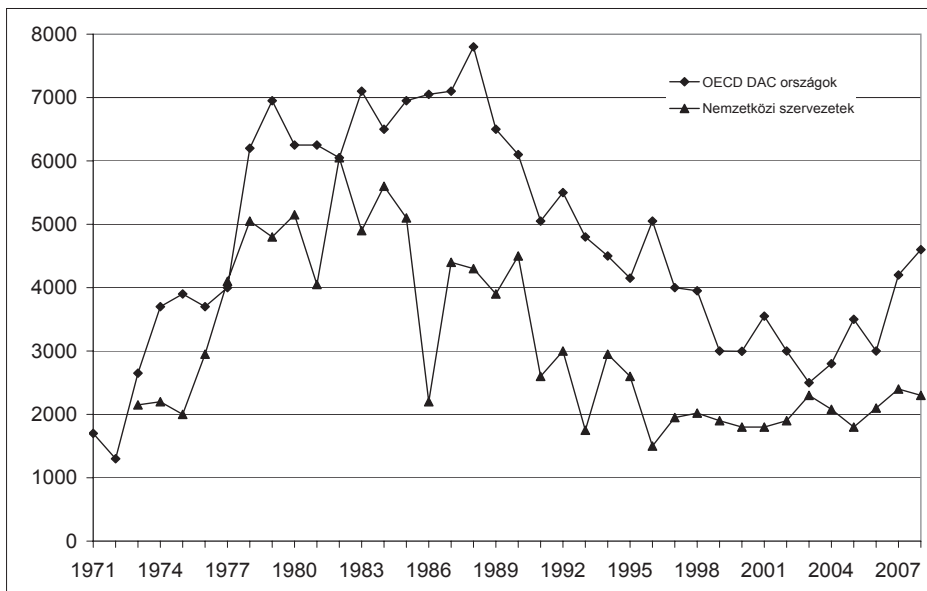
A világ éhezőkének régiókénti eloszlása 2010-ben (millió fő)

Forrás: saját szerkesztés FAO, 2011 alapján

7. ábra

Fizetési segítségnyújtás a mezőgazdaságnak (millió USD, 2007-es árakon)

Forrás: saját szerkesztés FAO, 2011 alapján

még, hogy a 80-as és 90-es évek szintjéhez képest mintegy felére esett vissza a mezőgazdasági célú fejlesztési segítségnyújtás is (7. ábra).

A GYORSAN VÁLTOZÓ FELTÉTELRENDSZER JELLEMZŐI

A világgazdaság felgyorsult fejlődése, a globalizáció messzemenően hat a mezőgazdaságra. A termelés feltételrendszere világszerte gyorsan változik, és új kihívásokat támaszt az ágazattal szemben. A változások legfontosabb meghatározói

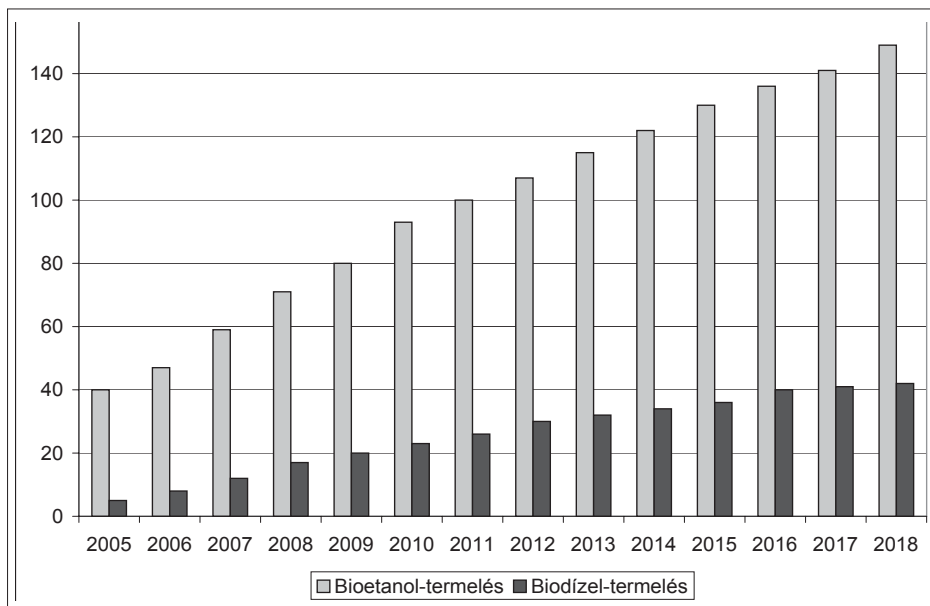
- növekvő és átalakuló kereslet;
- a mezőgazdasági árak megnövekedett volatilitása;
- az integrált vertikális termékpályák egyre nagyobb jelentősége;
- a gyorsuló koncentráció az élelmiszer-kereskedelemben;
- az elöregedő mezőgazdasági népesség;
- növekvő szakadék a vidéki és a városi jövedelmek között;

- a súlyosbodó környezeti problémák;
- az elkerülhetetlen liberalizáció a nemzetközi piacokon.

A jövőt formáló tényezők közül első helyen a kereslet átalakulását szükséges említeni. A kereslet változása több új elemet is tartalmaz. Mindenekelőtt általában véve számolni indokolt az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás bővülésével. A bővülés mozgatója az egy főre jutó jövedelem növekedése, különösen a fejlődő országokban. Változik a kereslet összetétele is. Kétségtelen, hogy továbbra is jelentős a gabonafélék iránti kereslet növekedése, ennek üteme azonban fokozatosan mérséklődik (Csáki, 1999). A gabonaféléken belül az emberi fogyasztás céljait szolgáló termelés mellett egyre jelentősebbé válik az állattáplálománnyal kapcsolatos kereslet. A fejlődő világ gyorsabban növekvő városaiban kialakuló, ma már több száz milliós középosztály élelmiszerigénye eltér a szegényebb országok tradicionális élelmiszer-keresletétől. Markánsan növekszik a gyümölcs- és zöldség-

8. ábra

Bioüzemanyag-előállítás a világon (milliárd liter)

Forrás: saját szerkesztés FAO, 2011 alapján

ségfélék, valamint az állati termékek iránti kereslet. Nem véletlenül beszélnek állattenyésztési „forradalomról” a fejlődő világban (FAO, 2003). Az előrejelzések szerint a fejlődő országokban a hús- és tejfogyasztás két évtized alatt közel megkétszereződött, mialatt a fejlett világban a növekedés 10% körüli.

Jelentősen növekednek a biztonságos, egészséges élelmiszerek iránti igények. A fejlett országokban egyre meghatározóbbá válik a biológiailag tiszta, minőségi termékek iránti kereslet. Ugyanakkor az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás mennyiségi mutatói nem növekednek, sőt egyes termékeknél – például a gabonaféléknél – tartós csökkenés figyelhető meg a folyamatos minőségi javulással párhuzamosan.

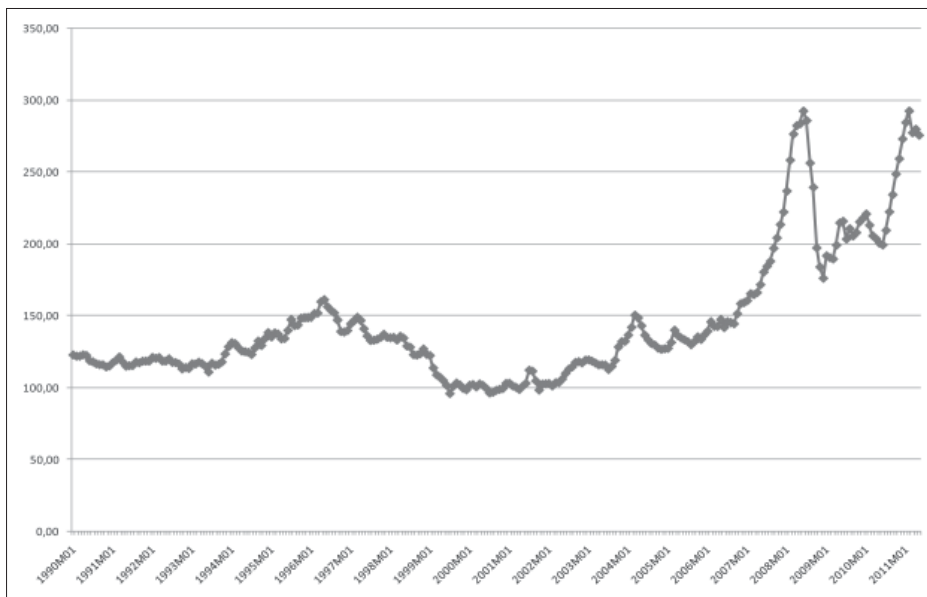
Vizonylag új jellemény a bioenergia-termelés alapanyagai iránti igény. A fosszilis energiahordozók gyorsan emelkedő árai és csökkenő készletei felértékeltek a mezőgazdaságban rejlő energiatermelé-

si lehetőségeket. A biomassa mellett az olajos növények és a gabonafélék, mindegyiknél a kukorica is egyre inkább számításhoz vehető az energiatermelés alapanyagaként. Nem kétséges azonban, hogy a bioenergia-termelés alapanyagigénye a mezőgazdaság iránti kereslet egyik meghatározójává vált már ezekben az években is. A 8. ábra a bioüzemanyag-előállítás markáns növekedését mutatja be.

Fontos tényező az árak alakulása a nemzetközi piacokon (9. ábra). Az elmúlt évtized második felében megállt a mezőgazdasági termékek relatív árának csökkenése. Emellett a mezőgazdasági piacokon az árak nagymértékű volatilitása figyelhető meg: 2007 és 2008-ban az élelmiszerárak robbanásszerűen növekedtek, ezt az árak gyors csökkenése követte 2010-ben, majd egy újabb áremelkedés következett be. Ahogyan a 10. ábrán látható, a lokális élelmiszerárak több-kevesebb eltéréssel követték a globális élelmiszerárak

9. ábra

Élelmiszerár-index a világon, 1990. január – 2011. május (havonta, 2000 = 100)

Forrás: saját szerkesztés Világbank, 2011 alapján

alakulását, valamennyi kontinensen. A megnövekedett árvolatilitás mögött többek között az élelmiszerárak és az energiaárak újabban tapasztalható együttmozgása húzódik meg. A nagymértékű árvolatilitás mind a termelők, mind pedig a fogyasztók számára kedvezőtlen. Ezért a G20-országok multilaterális és nemzeti agrárpolitikai akciókban állapodtak meg, és ajánlásokat fogadtak el az agrárpiacon árainak stabilizálására.

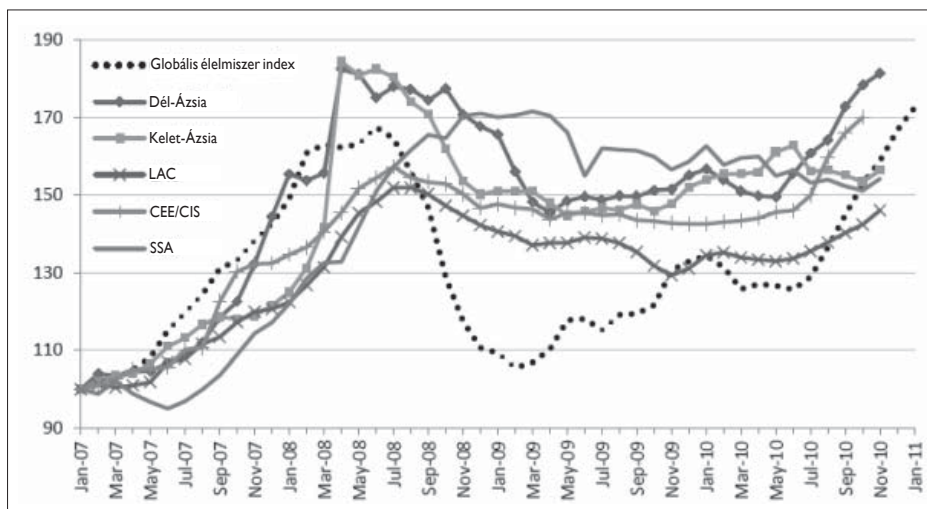
Az elmúlt évtized egyik legmarkánsabb változása az *integrált vertikális termékpiacok* kialakulása és mind jelentősebb szerepe. Ez a jelenség párosult az *élelmiszerkereskedelem* gyorsuló és egyre nagyobb mértékű koncentrációjával, a szuper- és a hipermarketek nagymértékű térhódításával (Csáki – Forgács, 2006). Az élelmiszerfeldolgozás és -kereskedelem egyre magasabb fokon integrálja az élelmiszer-termelés és -fogyasztás teljes folyamatát az alapanyag-termeléstől a végső fogyasztóig. Ma már az élelmiszerek útját a szántóföld-

től a fogyasztó asztaláig integrált rendszerek fogják át, amelyekben a feldolgozó és a kereskedelmi láncok követelményei, standardjai a meghatározóak. Közép-Kelet-Európában is rendkívüli sebességgel halad előre ez a folyamat. A vezető öt kereskedelmi lánc ma már hazánkban kétharmadát, Lengyelországban felét adja az összes élelmiszer-forgalomnak (Csáki – Forgács, 2006). A többségében multinacionális élelmiszer-kereskedelmi láncok saját beszerzési rendszerrel, speciális fizetési és ösztönzési módszerrel működnek, alapvetően átalakítva a mezőgazdasági piacok hagyományos struktúráit és erőviszonyait.

A mezőgazdasági termelés meghatározói között említendő a *mezőgazdasági népesség elöregedése*, ami különösen a fejlett és közepesen fejlett országokban figyelhető meg. Általában jellemző a szélesedő vidék-város jövedelemkülönbség. *Ez párosul a fokozódó környezeti gondokkal és a természeti környezet megőrzésének nehézségeivel, valamint a klímaváltozás fe-*

10. ábra

Helyi élelmiszerárak régióinként, 2007. január – 2010. november
(havonta, 2007. január = 100)

Magyarázat: LAC Latin Amerika és Karibi-térség; CEE Közép- és Kelet-Európa; CIS Független Államok Közössége; SSA Szubszaharai Afrika
Forrás: saját szerkesztés FAO, 2011 alapján

nyezetésével. A környezeti problémák különösen súlyosak a fejlődő világ egyes részein, ahol a növekvő népesség és az általa végzett mezőgazdálkodás és a természeti környezet harmóniája megbomlott. Gyorsan pusztul a legelők jelentős része, különösen a félsivatagos területeken. A hagyományos mezőgazdasági technológiák tartalékai kimerülnek, és a műtrágya-felhasználás marginális hatékonysága csökken (Evenson – Collin, 2003). A mezőgazdasági termőföldek nagysága az iparosítás, a városfejlesztés és az erózió következtében folyamatosan csökken. Kínában például évente 1 millió hektár terület esik ki a mezőgazdasági termelésből. Egyre korlátozottabban áll rendelkezésre az öntözővíz (Rosegrant et al., 2002). Fokozott szükség van tehát a világ minden részén a környezetbarát mezőgazdasági technológiák fejlesztésére és a fenntartható mezőgazdasági fejlődés követelményeinek hangsúlyosabb érvényesítésére.

A mezőgazdaság változó feltételrendszerén belül vizsgálni célszerű a termelést

befolyásoló *agrárpolitikai és intézményi környezet* alakulását. A folyamatban lévő WTO-tárgyalások eredményei számottevően hatnak majd a mezőgazdasági termelés agrár- és kereskedelempolitikai feltételrendszerére mind a fejlődő, mind pedig a fejlett világban (Martin – Anderson, 2006). A nemzetközi piacok elkerülhetetlen liberalizációja remélhetőleg megkönnyíti a fejlődő országok termékeinek piacra jutását (amennyiben a megfelelő minőségű és mennyiségű termék rendelkezésre áll). A fejlett országokban számolni lehet viszont a tradicionális mezőgazdasági támogatási rendszer átalakulásával, és ezzel együtt a növekvő piaci versennyel is.

ÚJ HANGSÚLYOK A MEZŐGAZDASÁGI TERMELESBEN

A változó feltételrendszer, az erőteljes globalizáció alapvető változásokat és hangsúlyeltolódást eredményezett, és még továbbiakat eredményez magában a mezőgazdasági termelésben is (Pingali, 2006).

Mindenekelőtt a *mezőgazdasági termelés* (és a mezőgazdasági termelők) *növekvő piacorientáltságát* és az elsődleges mezőgazdasági termelés, valamint a piacok közötti kapcsolatok új formáinak kialakulását szükséges említeni. A változó kereslettel együtt a nemzeti és a nemzetközi mezőgazdasági piacok egyre nagyobb mértékű integrációja valósul meg. Ennek eredményeként a mezőgazdasági termelésben a tradicionális mennyiségi megközelítés helyett a piacra termelés és a jövedelemcentrikusság válik meghatározóvá. A mezőgazdasági termelésben részt vevők is csak a teljes élelmiszerláncban való gondolkodás alapján lehetnek eredményesek (Reardon – Timmer, 2003). Ezzel együtt a termelés egyre jobban integrálódik nemcsak termékeik piacaihoz, hanem a termelőeszköz-ellátó rendszerekhez is. A mezőgazdasági termelésben tradicionálisan meghatározó emberi munka szerepe is alapvetően átalakul. A termelési folyamat közvetlen tényezője, az emberi munka a fizikai erő helyett mindinkább a termelést szervező és vezető tényezővé válik. Az emberi részvétel minőségi oldala lesz tehát az emberi munkában a meghatározó. A termelői döntések fokozottabban a piachoz igazodnak. Ennek eredményeként a gazdaságok szintjén a termelés specializációja valósul meg, párosulva regionális szinten a termelés diverzifikációjával.

Nagyon fontos új vonás – a piaci kapcsolatok erősödésével párhuzamosan – *a termelési méretek gyors növekedése*, ami különösen az állattenyésztésben figyelhető meg. A nagyméretű, iparszerű állattartó telepek a baromfi-, a tojás- és a sertéshústermelés egyre nagyobb hányadát adják. Hasonló tendenciák mutathatók ki a tejtermelésben, bár itt a méretnövekedés korántsem olyan mértékű, mint az említett két területen (De Haan et al., 2003). A modern nagyüzemi állattenyésztési technológiák könnyen alkalmazhatók a világ

különböző részein, alapvetően átformálva az állattenyésztésről kialakult hagyományos képet. Az állattenyésztési technológiák fejlődése azonban egyre nehezebb helyzetet teremt a kisüzemek és a családi gazdaságok számára. A közelmúltban készült elemzések és előrejelzések egyértelművé teszik, hogy nyitott piaci versenyben csak azok a termelők tudnak fennmaradni, akik képesek termelési méreteik számottevő növelésére a baromfi- és a sertésszektorban, sőt a tejtermelésben is.

Az agrár-közgazdaságtan tradicionális tétele a termelékenység és a gazdaságméretek negatív összefüggése. A kisüzemek hatékonysági előnyét a hagyományos mezőgazdálkodás körülményei között nehéz kétségbe vonni (Eastwood et al., 2005). A családi munka nagyobb termelékenysége, valamint a kisebb gazdaságok alacsonyabb vezetési-irányítási költségei általában kompenzálták a nagyobb üzemek fejlettebb technológiájából eredő előnyöket. Egyre inkább *kérdéssé válik, hogy a kisebb méretű családi gazdálkodás képes lesz-e megőrizni ezeket a hatékonysági előnyöket az integrálódó mezőgazdasági piacok körülményei között*. Úgy tűnik, hogy az integrálódó piacokon való részvétel tranzakciós költségei meghaladják a kisebb méretekből eredő hatékonysági előnyöket (Pingali, 2006). Az átalakuló mezőgazdasági piacok tehát a tradicionális gondolkodás felülvizsgálatára ösztönöznek, és alapvetően új megközelítést igényelnek a kisebb termelők és a családi gazdaságok vonatkozásában. A tapasztalatok szerint csak fokozottabb együttműködés, a piacokon való egységes és szervezett fellépés esetén lesznek képesek a kisebb termelők a tartós fennmaradásra.

Fontos új tendencia *a kedvezőtlen adottságú és marginális földterületek csökkenő versenyképessége*. A kedvezőtlen adottság lehet a gyenge talajminőség, a kedvezőtlen agroklimatikus feltételek, de a földrajzi fekvés következménye is. A bővülő nem-

zetközi kereskedelem, a szállítási költségek csökkenése eredményeként a fejlődő világ számos fogyasztói központjában olcsóbb és technikailag könnyebben kivitelezhető az élelmiszerek importja, mint a kedvezőtlenebb adottságú hazai termelés felhasználása. Mindez kedvezőtlenül hat a helyi termelésre, és különösen súlyosan érintheti a kistermelők piaci lehetőségeit.

Az elkövetkező években a mezőgazdasági termelésben – várhatóan – egyre gyakrabban és *mind súlyosabban jelentkezőnek a környezeti problémák*. Az intenzív mezőgazdasági termelési rendszerek környezetkárosító hatásának mérséklése fokozott erőfeszítéseket igényel. Számos elemző szerint a környezeti szempontból fenntartható mezőgazdasági termelés megvalósítása egyre komolyabb kihívással válik. Nincs ok vészharang kongatására, azt azonban látni szükséges, hogy a termőtalajok állapotának romlása és az egyre szűkösebbé váló vízerőforrások a jelenlegi mezőgazdasági technológiák mellett jelentősen fékezhetik a mezőgazdasági termelés globális növekedését.

ÁTFOGÓ ÉS REGIONÁLIS PRIORITÁSOK

A változó környezet, a piac és a mezőgazdasági termelés folyamatban lévő átalakulásának tükrében változnak, illetve módosulnak az agrártermelés átfogó és regionális prioritásai.

A mezőgazdasági termelés fejlődése szempontjából továbbra is az *agrárpolitikai és intézményi környezet* tekinthető az egyik legfontosabb meghatározónak (Valdes – Foster, 2005). A szűk nemzeti megközelítést azonban egy szélesebb, a globális hatásokat is figyelembe vevő politika kell, hogy felváltsa. Ebben a keretben továbbra is szükség van a nemzeti agrárpolitikák továbbfejlesztésére és reformjára, amelynek eredményeként megszűnnek vagy jelentősen csökkennek a mezőgazdaságot kedvezőtlenül érintő és a piacot tor-

zító beavatkozások a fejlődő világban, a fejlett országokban pedig folytatódni kell a támogatási rendszerek és más, a nemzetközi piacokat súlyosan torzító politikák átalakításának. A globális problémák ellenére a nemzeti agrárpolitikák által kínált feltételrendszer egészében javult. Kevésbé mondható el ez a mezőgazdaság számára nagy fontosságú állami és piaci intézményrendszerrel. A fejletlen állami és piaci intézményrendszer a mezőgazdasági fejlődés talán legfontosabb korlátozó tényezője a fejlődő világban, de sok a tennivaló ezen a területen még a közepesen fejlett országokban is. A jól működő, az élelmiszer-biztonság feltételeit szavatoló intézmények hiánya ma már az egyik legfontosabb korlát a fejlődő világ mezőgazdasági termékeinek piacra jutásában is.

A tudomány eredményeire épülő gyors technológiai fejlesztés további nagyon lényeges prioritás (World Bank, 2003). A kereslet a nagy értékű, intenzív művelést igénylő kertészeti termékek és az állattenyésztés termékei felé tolódik el, általában egyértelműen nő az igény a biztonságosabb, magasabb minőségű élelmiszerek iránt. A világ mezőgazdaságában olyan termelési eljárások fejlesztését igénylik, amelyekkel a fajlagos hozamok számottevően növelhetők a környezet károsodása nélkül, szűkülő természeti erőforrások mellett. Hatalmas kihívások ezek a mezőgazdasági, biológiai és ökológiai tudományok számára, hiszen a jövő igényeinek kielégítéséhez nem elég csupán a termő-, termelőképeség növelése, hanem a komplex mezőgazdasági termelési rendszerek, a teljes élelmiszer-termelés termelékenységének, és nem utolsósorban minőségének a növelése szükséges. Ehhez a mezőgazdasági kutatási ráfordítások olyan mértékű és ütemű növelése indokolt, amely a tudományt képessé teszi e hatalmas feladat teljesítésére, a korszerű nemesítés és a modern biológia lehetőségeinek kihasználására. Globális elemzések egyértelmű-

en a mezőgazdasági kutatások magas hatékonyságát bizonyítják. Ennek ellenére még a fejlett országok túlnyomó többségében is a mezőgazdasági kutatási ráfordítások csökkenése figyelhető meg. A magánszektor ugyan egyre nagyobb szerepet tölt be a mezőgazdasági kutatásokban, úgy tűnik azonban, hogy ez a csökkenő állami támogatást csak egyes területeken és elsősorban a fejlett világban képes pótolni.

Nagyon fontos feladat a *fenntartható fejlődés követelményeit kielégítő termelési rendszerek* elterjesztése a gyakorlatban. Ennek eredményeként megvalósulhat a termőtalajok fokozottabb védelme és az öntözővíz hatékonyabb felhasználása. Különösen fontos célok ezek a fejlődő világ trópusi régióiban, ahol az ökológiai adottságokhoz nem igazodó intenzív mezőgazdasági termelés súlyos természeti károsodásokhoz vezethet. A hatékony vízgazdálkodás és az öntözővíz takarékos felhasználása az egyik legfontosabb kihívássá vált a fejlődő országokban.

A mezőgazdasági termékek iránti kereslet változásairól már szóltunk. Fontos ismételt hangsúlyozni, hogy *a kereslet változása a korábbiaknál nagyobb mértékű alkalmazkodást és átalakulást igényel* a mezőgazdaságtól. Említettük, hogy egyrészt globálisan átalakul a kereslet szerkezete, fokozatosan csökken a gabonafélék iránti igények dominanciája, továbbá a fejlődő országok hagyományos élelmiszerfogyasztási szokásaival szemben a fejlődő világ gyorsan növekvő, magasabb jövedelemmel rendelkező középosztálya új, a fejlett országok élelmiszer-fogyasztási struktúrájához hasonló igényekkel jelentkezik. Ennek eredményeként a kertészeti termékek, gyümölcs- és zöldségfélék, valamint az állati termékek iránti kereslet kielégítésére való törekvés határozza meg a mezőgazdasági termelésben végbemenő strukturális változásokat. Másrészt – ahogyan erről már ugyancsak szóltunk – átalakul a termelők és a piac kapcsolata. Egyre na-

gyobb mértékben érvényesül a vertikálisan szervezett élelmiszerláncok, és ezen belül a forradalmian átalakuló élelmiszerkereskedelem dominanciája. A termelők ehhez történő alkalmazkodása, az új piaci viszonyokba történő beilleszkedés a közeljövő egyik legfontosabb prioritása.

A mezőgazdasági termelők, *a gazdaságok sokszínűsége jellemző* a világ szinte valamennyi országára. Évek óta folyik a kisüzem-nagyüzem vita, ami gyakran politikai szintésre terelődik. Hatékony mezőgazdasági termelés különböző méretekben folytatható. A kisüzemek és a nagyüzemek egyaránt lehetnek előnyei meghatározott körülmények és emberi feltételek között. Ezért a jövő kihívásaira való felkészülés a gazdaságok sokszínűségének elfogadását igényli az agrárpolitikában. Ennek a talaján viszont differenciált agrárpolitika alkalmazása szükséges, amely nem a kicsiből akar nagyot vagy a nagyból kicsit csinálni, hanem az egyes gazdaságtípusok sajátosságaihoz igazodó eszközökkel nyújt támogatást (*World Bank, 2003*). A nagyüzemek számára a gazdasági feltételrendszer transzparenciája a legfontosabb. Általában képesek a piac lehetőségeinek a kihasználására és saját érdekeik hatékony képviselésére, amennyiben diszkriminációmentes a környezet. A közép- és kisüzemek viszont körülményekhez és feltételeikhez igazított hatékony támogatást igényelnek. Ezért megfelelő hangsúlyt kell, hogy kapjon az agrárpolitikában a kisüzemek fejlődésének és piacokhoz való alkalmazkodásának segítése. Ez más-más feladat a fejlődő világ és a fejlett országok körülményei között, olyan feladat, amely átnyúlik a szociálpolitika és a vidékfejlesztés területére.

Az állam és a magánszféra tevékenységének magasabb szintű koordinálása ugyancsak lényeges prioritás. A mezőgazdaság fejlődése a magánszektoron alapul. Nem nélkülözhető azonban továbbra sem az állami segítség és nem utolsósorban a

hatékony ellenőrzés és kontroll. A termelés és a piac követelményei tehát az állami és a magánszféra hatékonyabb együttműködését igénylik. Az állami szerepvállalás egyre kevésbé a közvetlen beavatkozás és pénzügyi támogatás formájában kell, hogy megvalósuljon. Az átalakuló mezőgazdasági és élelmiszerpiacok körülményei között az állam legfontosabb feladata a biztonságos és egészséges élelmiszer-termelés garantálása, valamint a piaci működés szabályainak és intézményi feltételeinek fokozatos fejlesztése.

Nemcsak a mezőgazdaság alakul át, hanem a környező gazdaság is. Nagyon fontos a *mezőgazdaság és a vidék új típusú szintézisének létrehozása*, amelyben a mezőgazdasági termelés és a vidék nem mezőgazdasági jellegű gazdasága szerves egységet alkot. Ebben a keretben felértékelődik a helyi kezdeményezések és a kis közösségek szerepe, összekapcsolva a vidéki életfeltételek általános javítására, a vidék felzárkóztatására irányuló törekvésekkel (World Bank, 2003).

A mezőgazdaság hosszú távú fejlődésének alapfeltétele a *vidéki fizikai és szociális infrastruktúra kiemelt fejlesztése*. Nemzetközi vizsgálatok szerint különösen a világ fejletlenebb régióiban az úthálózat fejlesztése és bővítése egyben az egyik legfontosabb mezőgazdasági célú beruházás is. A tudás és a szakismeretek szerepének előtérbe kerülése a mezőgazdaságban a vidéki oktatás fontosságára irányítja a figyelmet. Egészében tehát a jövő mezőgazdasága elválaszthatatlanul összefügg a vidéki infrastruktúra és oktatás fejlődésével, és nélküle nehezen képzelhető el (Csáki, 2006).

Az előzőekben összefoglalt globális prioritásokon belül természetesen a világ egyes régióiban eltérő hangsúlyok jelölhetők meg.

A fejletlen országokban, a fejlődő világban a termelés bővítése és ezzel együtt a szegénység elleni küzdelem tekinthető a

legfontosabb átfogó célkitűzésnek. Itt továbbra is elsősorban a mezőgazdaság fejlődésétől várható a vidéki életkörülmények javulása. A szegények túlnyomó többsége a vidéki területeken él és a mezőgazdasághoz kötődik. Ezért kulcskérdés a mezőgazdasági kistermelés feltételeinek és hatékonyságának növelése, a kistermelők piaci feltételeinek javítása. A fejlődő világ országokban nélkülözhetetlen a külső segítségnyújtás is. A nemzetközi segítség nemcsak az egyes éhséggócok leküzdésében, hanem általában a fejlődés kibontakoztatásában alapvető fontosságú.

A közepesen fejlett országok mezőgazdasága gyorsan fejlődik, és egyre inkább integrálódik a világpiacokba. Ilyen körülmények között a legfontosabb a termelés versenyképességének fokozása és a termelők piaci pozícióit javító állami segítség hatékony megszervezése. Ebben az országcsoportban a mezőgazdaság versenyképessége mellett a vidéki munkahelyteremtés és a vidéki infrastruktúra fejlesztése a legfontosabb.

Sajátos prioritások érvényesülnek az esetenként a túltermelés gondjaival is küszködő *fejlett országokban*. Itt a mezőgazdaság multifunkcionalitása, a mezőgazdasághoz kötődő nem tradicionális területek, mint a biodiverzitás, az agroturizmus, a bioenergia-termelés alternatívái képezik az előttünk álló időszak sajátos problémáit. Továbbra is rendkívül fontos az agrárpolitika változása. Egyrészt szükséges a nemzetközi piacokat súlyosan torzító nemzeti támogatási rendszerek reformja, másrészt viszont indokolt felkészíteni és felkészülni a fejlett országok mezőgazdasági termelőinek egy esetleges piaci liberalizáció által teremtett új körülményekhez való alkalmazkodásra.

Azt, hogy a változt feltételrendszerben konkrétan milyen mértékben és hogyan érvényesülnek az előzőekben összefoglalt prioritások, és ténylegesen hogyan fejlődik a globális élelmiszer-termelés és az

íránta jelentkező igények, számos egyéb tényező befolyásolja (Csáki, 1999).

• Nagyon fontos meghatározója a tényleges piaci helyzetnek a GDP tényleges növekedési üteme a világ egészében, de különösen a fejlődő országokban. E tekintetben a ma használatos előrejelzések valóra válását mindenekelőtt az fogja befolyásolni, hogy milyen módon lábal ki a világ napjaink pénzügyi és gazdasági válságából.

• Az előrejelzésekben várt szerint vagy annál jobban csökken-e a világ népességének növekedési üteme? Az elmúlt években a világ népességének növekedési üteme az elemzők által vártnál nagyobb mértékben csökkent, e tendencia folytatása mérséklőleg hathat az élelmiszerigények növekedésére.

• *Mi történik Kínában és Indiában?* Hogyan alakul a mezőgazdasági művelés alatt álló területek nagysága és a tényleges gabonatermelés?

• *Mi történik a volt Szovjetunio országainak gazdaságában? Folytatódik-e a mezőgazdasági termelés elmúlt évtizedben megkezdődött fellendülése? Mikor válik a ma még nettó élelmiszer-importáló régió a világ más területein jelentkező élelmiszerigények kielégítésének számottevő forrásává?*

• Milyen mértékben fejlődik a világ mezőgazdasági szállítási és logisztikai kapacitása? Ma különösen az észak-déli irányú szállítási pályák fejletlenek, de felkészületlen a 2025 körül jelentkező, várhatóan megnövekedett import fogadására az ázsiai országok túlnyomó többsége is.

• *Milyen mértékben hat a klímaváltozás az egyes régiók mezőgazdasági termelési potenciáljára és tényleges termelésére?* E tekintetben ma még meglehetősen nagy a bizonytalanság, és nincsen egyetértés a szakemberek között a várható változások idejét és mértékét illetően.

• *Milyen ütemben halad előre az élelmiszer-termelés és -fogyasztás további globalizációja?* Az úgynevezett globális élelmiszerrendszer alapvető szemléletváltozást igényel. Indokolt, hogy a termékspecifikus, egy ország keretein belül mozgó merkantilista gondolkodást valódi globális megközelítés váltsa fel, amely kiemelt szerepet tulajdonít az élelmiszerek minőségének, biztonságának és az ökológiai korlátoknak. Ez a globális élelmiszerrendszer ma még nem fogja át az egész világot, de kialakulása gyorsabban halad, mint azt sokan gondolják.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Binswanger, H. P. (2006): Empowering Rural People for their own Development. 26. International Conference of Agricultural Economists. Gold Coast, Australia – (2) Csáki Cs. (1999): Középtávú tendenciák a világ agrárpiacain. Közgazdasági Szemle, február – (3) Csáki Cs. (2006): A város és vidéke napjainkban. A Falu, ősz – (4) Csáki Cs. (2007): Változó prioritások a világ agrártermelésében. Fejlesztés és Finanszírozás 1. sz. – (5) De Haan, H. (2005): The State of World Food and Agriculture. FAO, Rome – (6) De Haen, C. et al. (2001): Livestock Development Implications on Rural Poverty the Environment and Global Food Security. Direction in Development. World Bank, Washington D.C. – (7) De Haen, H. – Stamoulis, K. – Shetty, P. – Pingali, P. (2003): The world food economy in the twenty-first century: Challenges for international co-operation. Development Policy Review – (8) Eastwood, R. – Lipton, M. – Newell, A. (2005): Farm Size. In: Evenson, R. – Pingali, P.L. (eds.): Handbook of Agricultural Economics. North Holland Press, Amsterdam – (9) Evenson, R. E. – Collin, D. (2003): Assessing the Green Revolution, 1960 to 2000. Science, 300: 758-762. o. – (10) FAO (2005): The State of Food and Agriculture 2005. Making Trade Work for the Poor. Food and Agriculture Organization, Rome – (11) FAO (2006): World Agriculture: Toward 2030/2050. Interim report. Global Perspective Studies Unit, Food and Agriculture Organization, Rome – (12) Martin, W. – Anderson, K. (2006): The Doha Negotiations on Agriculture: What Could They Deliver? American Journal of Agricultural Economics. Vol. 88 No 5. – (13) McCalla, A. – Nash, J. (eds.) (2007): Reforming Agricultural Trade for Developing Countries. Vol I. and II. World Bank – (14)

Pingali, P. (2006): Agricultural Growth and Economic Development: a view through the globalization lens. 26. International Conference of Agricultural Economists. Gold Coast, Australia – (15) Ravallion, M. – Chen, S. (2004): China's (Uneven) Progress Against Poverty. World Bank, Washington DC. – (16) Reardon, T. – Timmer, C.P. – Barrett, C. – Berdegue, J. (2003): The rise of supermarkets in Africa, Asia, and Latin America. *American Journal of Agricultural Economics* 85 – (17) Rosegrant, M. W. – Cai, X. – Cline, S. A. (2002): *World Water and Water to 2025, Dealing with Scarcity*. IFPRI, Washington DC. – (18) Scones, G. C. – Miranowski, J. A. (eds.) (2004): *Perspektives in World Food and Agriculture 2004*. Iowa State Press – (19) Valdes, A. – Forster, W. (2005): Reflections on the role of agriculture in pro-poor growth. Paper prepared for the research workshop: the future of small farms. Wye College, Kent – (20) World Bank (2003): *Reaching the Rural Poor – A Renewed Strategy for Rural Development*. Sector Strategy Paper – (21) World Bank (2005a): *Global Agricultural Trade and the Developing Countries*. – (22) World Bank (2005b): *Agricultural Investment Sourcebook*. – (23) World Bank (2005c): *Directions in Agriculture Development*.

Gondolatok egy üzemszabályozási törvény indokoltságáról

KURUCZ MIHÁLY

Kulcsszavak: agrárüzem, agrártermelő, üzemi élő és holt felszerelés.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az agrárüzemek elemeinek, alapításának és forgalmának önálló szabályozása nemcsak a magántermelői és családi gazdaságok személyi és vagyoni viszonyainak szabályozását teszi lehetővé, de elkerülhetetlenül előtérbe kerül a jogi személyek által hasznosított magántulajdonú földek, élő és holt felszerelés forgalmi helyzetének szabályozásában, sőt felhasználható a jogi személyek által alapított üzemek vagyoni viszonyai szabályozásában is.

Az üzemtörvény objektív, egyértelmű és világos képet nyújt a mezőgazdasági termelők technikai-gazdasági állapotáról, kapacitásáról, az agrár hardware-ről. Ezt a rendszert az üzemi eszközök: termőföld, gépek, berendezések, állatállomány, támogatások, pénzügyi kedvezmények forgalmába történő állami beavatkozás esetén a szabályozás alapjaként és a beavatkozások viszonyítási pontjaként lehet alkalmazni. Az üzem maga is a forgalom tárgyává válik mind az élők között (átruházások, biztosítékul adás), mind halál esetére.

BEVEZETÉS

Gyakran hivatkoznak az üzemszabályozási törvényre mint a gazdaságok vagy a földtulajdon, illetőleg földhasználat korlátozása eszközére. Az állítás csak részben, és ott is csak másodlagosan igaz. Az üzemszabályozás felhasználható birtokpolitikai preferenciák és diszpreferenciák érvényesítésére, de félreértés az üzemszabályozást kis-, közép- vagy nagyüzemi méretkorlátozás eszközeként felfogni.

AZ AGRÁRGAZDASÁGI ESZKÖZÖK FORGALMÁBAN MÁR TÖMEGESEN JELENTKEZŐ PROBLÉMÁK ÉS AZ ÜZEMTÖRVÉNY ÖSSZEFÜGGÉSE

Az egyéni és társas vállalkozási keretekben gazdálkodók agrárgazdaságai egységének, az annak alapját képező termőföld, építmény és mezőgazdasági felsze-

relés egységének megőrzésére, és ezáltal a hatékony agrárstruktúra kialakítására és fenntartására mind az élők közötti forgalomban, mind halál esetén szinte nincs mód és lehetőség.

Ezen a területen különösen szembetűnő szabályozási hiányok láthatók

- az egymással gazdaságilag vagy tulajdonban összetartozó, ezért gyakran tömegesen, egységes vételáron átruházott termőföldek, ingatlanok, gazdasági egységek átadása, megterhelése során fennálló nehézségekben, amikor kicsemegézik az értékebb részeket és széttroncsolják az ad-digi gazdasági, földbirtokegységet;

- az egész gazdaságot, gazdasági, illetőleg földrajzi okokból egységbe vont földtulajdonokat egységes dologként megjelenítő nyilvántartási jóságtest ingatlan-nyilvántartása során;

- az egyéni gazdaságokat működtető házastársak, élettársak életközössé-

gének megszakadása esetén bekövetkező, az agrárüzem működőképességét, fennmaradását érintő vagyonmegosztási helyzetekben;

- az egyéni gazdaságokat működtetők halála esetén bekövetkező, az agrárüzem egységét, működőképességét, fennmaradását érintő öröklési joghelyzetekben;

- a gazdaságok mint egész termelési egységek vagy azok részegységei átruházása során.

Az élők közötti ügyletekben az elővásárlási, illetőleg elő haszonbérleti jog visszavételére gyakorlását, az egységes földbirtokok, agrárüzemek szétbontását, így az agrárszervezetek földalapjainak szétadását,

- a családjogi vitákban a vagyonelemenkénti vagyonmegosztás ugyancsak az egységes földbirtokok, az egységes agrárüzemek szétbontását, így az agrárszervezetek, illetőleg azok földalapjainak szétadását;

- a hagyatéki eljárásokban, az öröklési vitákban a vagyonelemenkénti vagyonmegosztás ugyancsak az egységes földbirtokok, az egységes agrárüzemek szétbontását, így az agrárszervezetek, illetőleg azok földalapjainak szétadását

teszi lehetővé.

AZ ÚN. ÜZEMTÖRVÉNY ALKALMAZHATÓSÁGA, TARTALMA, SZABÁLYOZÁSI KERETEI

Az üzemszabályozás személyi hatályát nem lehet kötelezően kiterjeszteni minden agrárvállalkozásra, de lehetővé kell azt tenni minden szereplő számára, aki/amely a közös gazdasági célra összevont földet és agrárfelszerelést jogilag is egységes dologként kívánja megjeleníteni az élők közötti forgalomban és halál esetére.¹

Az egységes dolog önálló, ingatlanként

való nyilvántartást is kapna. Annak megosztása természetesen lehetséges, de agrárhatósági engedéllyel ugyanúgy, mint amikor termőföldeket osztanak meg több parcellára.

Ennek megfelelően két szabályozási szintet is meg lehetne különböztetni:

- az egységes gazdasági célra használt és földrajzilag közel fekvő, azonos vagy közös tulajdonú termőföldek egységét ún. nyilvántartási jóságtestként, amelyen belül az egyes parcellák csak földmérési szempontból őriznék meg önállóságukat, de ingatlanként dologi jogi egységet képeznének ún. önálló jóságtestként;

- a szabályozás második szintjén az egységes gazdasági célra használt és földrajzilag közel fekvő, azonos vagy közös tulajdonú termőföldek és mezőgazdasági élő és holt felszerelés jelenne meg egységes jóságtestként, amelyen belül az egyes parcellák, gépek, épületek stb. már elveszítenék önállóságukat, és dologi jogi egységet képeznének ún. önálló jóságtestként.

Az üzemszabályozási törvény valójában egy olyan eszköztörvény, amely

- a birtok-összevonási célú ügyletek egységes megítélése;

- a gazdaságok átruházása;

- az egységes szolgáltatásként megjelenő földtulajdon-, földhasználat-áttruházások;

- a gazdaságok, a föld, mezőgazdasági felszerelés öröklése;

- a gazdaságok egészének megterhelése;

- egységes szolgáltatásként megjelenő földtulajdon, földhasználati jogok megterhelése

eseteire nyújtana objektív és világos szabályozást.

Az üzemtörvény lehetővé teszi, hogy transzparens módon elénk álljon a ténylegesen agrártermelést folytató agrárterme-

¹ Kurucz Mihály: Az agrárüzem és a földtörvény lehetséges szabályozási modellje és annak jogi környezete. Van megoldás. Barankovics István Alapítvány, Budapest, 2008. 5. 125. o.

lők köre, lezárja az utat a csak névtáblával, regisztrációs számmal üzletelők előtt.

A rendszer felhasználható a földforgalmi szabályozásban is, hiszen ott a valóban üzemi eszközökkel végzett agrártermelést folytató agrártermelők közül, azok földrajzi és demográfiai elhelyezkedéséből kell kiindulni, és ehhez képest a kormányzati agrárpolitikai célok mentén kell haladni.

Célszerű különbséget tenni az agrárüzemek két típusa között:

- egyfelől az üzemvezető termelő által működtetett (az üzemi fizikai feladatok legalább egyharmadát maga és családtagjai végzik);

- másfelől vállalkozó (maga irányítja a vállalkozást, de a munkát zömében alkalmazottak végzik) által működtetett agrárüzemek

között.

Célszerű meghatározni a minimális, illetőleg maximális üzemnagyságot, üzemszámot, és azt földterülethez, állatállományhoz, gépfelszereléshez kötni. Megfontolandó az EUME bekapcsolása is, de az szerintem itt nem célszerű.

A legkisebb termelési/üzemegységet azért célszerű meghatározni, hogy az alatt ne ismerjék el a piac agrártermelőként. A legnagyobb versenykiegyenlítő okokból célszerű meghatározni. A méret- és szám-meghatározás jelentősége abban áll, hogy ez alatt, ezek fölött nem hozhatók létre új gazdaságok.

Mindkettőnél a konkrét nagyságot földrajzi és demográfiai adottságok szem előtt tartásával, mezőgazdasági zónánként, a szakmai szervezetek bevonásával a helyi agrárhatóságoknak kell meghatározni.

Az agrárüzemeket alapvetően

- a rendelkezésre álló mezőgazdasági felszerelés birtokának jogcíme, az üzemi felszerelés termelési kapacitása, annak életkora és korszerűsége (fizikai és technikai amortizáltság);

- a megszerzett termőföld nagysága önmagában, illetőleg a mezőgazdasági fel-

szerezéshez viszonyított nagysága, a földhasználati jogok jogcíme, időtartama;

- a rendelkezésre álló üzemi felszerelés és a termőföld megfelelése;

- a termőföldek elhelyezkedése, ezen belül koncentrálttsága, illetve szórt jellege, távolsága az üzemi központtól;

- a saját vagy családi munkán alapuló, illetőleg idegen munkán alapuló munkaerő-állomány, továbbá annak nagysága;

- az agrárüzem jogi formája (egyéni cég, gazdasági társaság, szövetkezet stb.);

- az agrártermelők agrártudományi és agrár-környezetvédelmi szakmai képzettsége és motiváltsága;

- az agrártermelők száma és területi elhelyezkedése

határozza meg.

A fentiek alapján a magyar jogban álláspontom szerint egyáltalán nem az állandóan változó természetű támogatások hozzárendelése miatt kell ún. üzemtörvény, hiszen ebben az összefüggésben már vannak egyedi definíciók. Az üzemtörvényre a forgalmi élethelyzetek kezelése és szabályozása miatt van szükség objektív, egyértelmű és mindenki számára világos, nyilvános, normatív szempontok szerint lehessen elbírálni a forgalomba lépő dolgok áramlásának irányait.

Ennek alapján járulékosan a termőföld-forgalomban, a gép- és agrárfelszerelésekhez, üzemvitelhez kötődő nem normatív támogatások szabályozása terén is lehet használni az üzemi rendszert. Az üzemi modell bevezetése kitisztítja a rendszert, elválasztja a mezőgazdaságot élethivatásszerűen végzőket a tartós és komoly beruházásokat nem vállalóktól, pótlólagos esélyt ad a mezőgazdaságot élethivatásszerűen végzőknek, függetlenül vállalati jogi formájuktól.

Természetes, hogy mindenki más és más problémát akar megoldani, akár egyet, akár kettőt. Az üzemszabályozás számomra egy komplex kezelése a magyar agrár-vállalati rendszernek.

Az üzemszabályozási modell jellemzői:

– Megadott méretek szerint életképes árutermelő gazdaságok.

– Hivatalosan bejegyzett, pontos leltárral rendelkeznek.

– A szabályozás centrumában az agrárüzemek hatékonyságának segítése áll.

– Rendezettek a tulajdonosi és hasznóbérleti jogai.

– Külföldiek bekapcsolása a hazai mezőgazdasági termelésbe nem a földvásárlás és a földbérleti jog megszerzésén keresztül, hanem az agrárüzem mint forgalmi joggal rendelkező önálló egység vásárlásán keresztül történik.

– Az agrárhatékonyság szempontjából kezeli az örökösödési ügyeket és a földbérleti jogokat.

– Alkalmazkodik a mezőgazdasági termelés sajátos termelési szerkezetéhez (méret, művelési ág, vertikális szakaszok egymásra épülése stb.).

– Az agrárüzem teljes vagyona képezi a jelzálogjog fedezetét.

– Az agrárüzem lehet önálló jogi szervezeti egység, de lehet egy szervezet különálló egysége is.

– Lehetnek vegyes (magyar és nem magyar szereplőkkel működő) üzemi egységek is (pl. két magyar és egy külföldi üzemmel működő jogi egységek).

– A pontosan vezetett nyilvántartás segíti a működés hatékony szabályozását.

– Reális alapját jelenthetik a gazdálkodók szerveződéseinek (szövetkezesek, egyszerű kooperációk stb.).

A szerveződés iránya:

– sok önálló kisebb termelő szövetkezése;

– nagyobb vállalkozások szerveződése a mérhető hatékonyság, versenyképesség és a vertikális integráció javítása érdekében;

– jól szervezhető az érdekegyeztető képességük;

– integrálni képesek a szociális piacgazdaság már működő szervezeti egységeit.

A szabályozás az üzemet mint mestersegesen jogi egységbe vont dolgot jeleníti meg a jogi forgalomban az agrárgazdaság egységének fenntartása és szakképzett agrártermelő által történő működtetése érdekében. Ha bármelyik feltétel hiányzik, akkor engedi szétesni az előbbi egységet. A működtetők természetesen bármikor szétbonthatják ezt az egységet, meg is oszthatják és alkotó elemekre szedhetik. Ekkor visszatérnek a polgári törvénykönyv szabályai alá.²

A törvényi szintű szabályozás egysége kiterjedne a gazdaságot mint termelési egységet alkotó föld, mezőgazdasági felszerelés, állatállomány gazdasági egységének megfelelő jogi egysége kialakítására, annak nyilvántartására, élők közötti és halál esetére szóló forgalmára, a gazdaság mint egész biztosítékul adására, az egység szétbontására. A támogatási jogok is ehhez az egységhez rendelődnének az új szabályozásban.³

Ez a típusú szabályozás alkalmat adhat az egységes agrárirtokhoz (agrárüzem) fűződő agrártámogatások rendszerének általános, átlátható szabályozására a működtetés és a forgalom viszonyaiban. Lehetőséget ad a szabályozás arra, hogy egységesítse a különféle egyéni gazdaságokat működtető személyek, továbbá gazdaságuk személyi és vagyoni viszonyait, azonos és egységes szabályozást ad a legfontosabb élők közötti és halál/szervezeti jogutódlás esetére fellépő jogviszonyok rendezésére.

A szabályozás összhangban van a gazdaságok regisztrációjával, de egyúttal megteremti a forgalom ellenőrzése intézményi hátterének kialakítását is.

² Kurucz Mihály: Az agrárüzem fogalma, formái. Agrárjog. Egyetemi Jegyzet. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar (szerk. Vass János), Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 18. o.

³ Kurucz: i. m. 15. o.

AZ ÜZEMSZABÁLYOZÁS ÉS A HATÁLYOS MAGYAR JOGI SZABÁLYOZÁS

A hatályos magyar magánjog csak kivételes esetben tekinti külön szabályozási tárgynak a mezőgazdasági üzemet, ezt is a polgári törvénykönyv az öröklési jogban teszi meg a szinguláris öröklés szabálya ismertetésekor.⁴ Ennek oka nyilvánvaló, a polgári törvénykönyv kodifikációja és hatályba lépése időpontjában zajlott a tömeges kollektivizálás, amelynek lényege éppen a civiljogi magántulajdonon alapuló magánüzemek felszámolása volt. A magánjogot valójában kitessékeltek az agrárvilágból, helyére egy politikai adminisztratív függően alapuló primitív közösségi igazgatás lépett. Mily érdekes, hogy ezzel együtt járt az agrárüzemi rendszer szétrombolása, primitív földkérdéssé züllesztése.

A törvényes öröklés szabályozásakor viszont jogi egységként áll elő a mezőgazdasági földterület és a hozzá tartozó felszerelés a tulajdonjog átszállásakor. Az örökség részleges visszautasítását a törvény csak egy esetben engedi meg, mégpedig akkor, ha a hagyatékhhoz termelés célját szolgáló föld, a hozzá tartozó berendezés, felszerelési tárgyak, állatállomány és munkaeszközök tartoznak. A Ptk. 674.§. (2) szerint az örökös külön is visszautasíthatja olyan föld és hozzá kapcsolódó berendezés, felszerelés, munkaeszköz és állatállomány öröklését, ami mezőgazdasági termelés célját szolgálja, és az örökös hivatásszerűen nem mezőgazdasági termeléssel foglalkozó személy.⁵ Az együttes feltételek megléte esetén akár a föld, akár a kapcsolódó

hagyatéki tárgyakra az örökség külön-külön is visszautasítható.

Az élők közötti forgalomban már nem kap teret az agrárbirtokot egységben kezelő szabályozás. A polgári törvénykönyv 365. §. (4) bekezdése szerint az ingatlan adásvételi szerződés hatálya a mezőgazdasági felszerelésre és jószágra csak akkor terjed ki, ha a felek ebben kifejezetten megállapodtak.⁶

Normatív üzefogalmak a közjogban

Az agrárjogalkotás különböző okból nyúlt az üzefogalomhoz. Első ízben a családi gazdaságokról szóló törvénykezés során, amikor javaslatomra üzemi típusú megoldási módot választott egy újabb gazdálkodótípus helyett.

Az alapító szerződés célja a *polgári jogalanyiság nélküli gazdálkodó család* mint agrártermelési célú személy- és vagyonegyesülés létrehozása, illetőleg ehhez kapcsolatosan a *családi gazdaság mint mezőgazdasági üzem* tárgyi elemeinek szolgáltatása, egy különös dologösszesség (*fundus cum instrumento*) gazdasági és jogi egységgé átalakítása.⁷

A jogalkotási folyamatban a családi gazdaságot dologösszességként, mezőgazdasági üzemként határoztuk meg.⁸

A gazdálkodó keretegységként fellépő gazdálkodó család nem vált jogalannyá, mégpedig szándékosan, hogy elkerüljük a termőföldtörvény tulajdonszerzési korlátozásainak újraszabályozását. A hiányzó jogpolitikai egység okán el akartuk kerülni, hogy e fontos, egyúttal eurokonform agrárüzem a tulajdonszerzési korlátozások

⁴ Kurucz: i. m. 18. o.

⁵ *fundus cum instrumento*; Kurucz: i. m. 18. o.

⁶ Ebből egyáltalán nem következik, hogy a magyar „szabályozás alapján az agrárüzem egészével való rendelkezés csak akkor lehetséges, ha az valamilyen jogilag definiált, a tagoktól elkülönült vagyonnal rendelkező vállalkozási formában (pl. bt.-ként, kft.-ként) működik”. Lásd *Orlovits*: i. m. 365. o. A dologi megoldás alapja a szerződésbe foglalt vagy ahhoz mellékelte leltár. Kurucz: i. m. 18. o.

⁷ Kurucz: i. m. 17. o.

⁸ Lásd még: Kurucz *Mihály*: A magyar termőföldforgalom jogi szabályozásának gazdasági alapkérdései. Fejlesztés és Finanszírozás, 2005. 4. sz. 17. o.

alkotmányjogi vitájának foglyává váljon. A félelem nem volt megalapozatlan, hiszen az alkotmányjogi panaszt be is nyújtották⁹, de azt botor módon az elővásárlási jogokra fókuszálták, amely viszont nem alapjogi korlátozásokat érintett. Kiegyensúlyozottabb jogpolitikai körülmények között célszerű a gazdálkodó családnak külön jogalanyiságot adni, és akkor helyére billen a jogintézmény minden vonatkozásban.

A törvényben jogalanyiságot – jobb megoldás hiányában – a gazdálkodó család mint személyegyesülés vezetője: a családi gazdálkodó egyedüli és kizárólagos jogalany hordozza. A szerződéses alapítás is kérdéses volt, ugyanis a család családjogi fogalma körében nem kell feltétlenül külön szerződés a vagyoni jogviszonyokhoz. A szerződéses alapítás mellett mégis az szót, hogy a gazdálkodó család személyi köre kibővült a nagyszülőkkel, illetőleg a nagykorú gyermekekkel. Ugyanezen okból merült fel a *társult családi gazdálkodó fogalmának* bevezetése, az együttes üzemvezetés és képviselőlet lehetővé tételére.

A törvényhozási folyamatban végül is az egyszerűbb, talán inkább egyszerűsített változat nyert formát, amely fenntartotta a dologösszesség, illetőleg a személyi és vagyonegyesülés keletkezésének szerződéses alapítását. Így sem sikerült az új jogintézmény lényegi félreértéseit elkerülni, amely olyan szélsőséges formában is megjelent a szakirodalomban, mint az orosz obszcinával, illetőleg a délszláv ún. zadrugával való asszociáció, vagy a termelőszövetkezeti vagyonbeviteli kötelezettség, vagy – az akkori igazságügyi tárca felkészületlen jogászai körében – a hitbizomány. A félreértésre okot adó tartalmi párhuzamok nem jelentek meg a jogszabályi szövegben, így tekintsük ezeket a vélekedéseket a nem túl felkészült jogászokat megkísértő kritikai realizmus múlt rosszhullétének.

A családi gazdaság tehát dologkapcsolati forma, ún. dologösszesség (*universitas rerum distantium*), a föld és az annak megműveléséhez szükséges mezőgazdasági felszerelés üzemi-technikai összessége. A családi gazdaság a család tagjai által gazdasági egységgé összeforrasztott, sajátos mezőgazdasági üzem. Előbbiekből következően a családi gazdaság nem vállalat, nem cég, hanem annak kifejezett műszaki-technikai oldala.

A családi gazdaság nem személyegyesülés, nem társas vállalkozás, célja nem vállalati jövedelem, azon alapuló profit elérése, hanem a család termelői és fogyasztói-háztartási egységén megvalósuló tevékenység eredményeként a családtagok anyagi jólétének, foglalkoztatásának, a családi vagyon növekedésének előmozdítása.

A családi gazdaság a fentiek alapján nem jogalany, így nem is különös társulási vagy társasági, szövetkezeti, egyesületi forma, így nem értelmezhetők vele kapcsolatban az üzletrész, apport, pénzbeli hozzájárulás, tagsági jogok, tagi kötelezettségek stb. fogalmai. A családi gazdaság a magyar magánjogban már 1921 óta törvényi szinten szabályozott és ismert gazdálkodási forma.

Az új törvényi konstrukcióban a családi gazdaságot működtető gazdálkodó család a családon belüli tulajdonviszonyok érintetlenül hagyása mellett a családi gazdálkodónak használati jogot biztosít a családtagok által a családi gazdálkodás céljára rendelkezésre bocsátott vagyontárgyak fölött.

A családi gazdaság ebben a szabályozási modellben a családtagok mint magán-személyek tulajdonában és használatában álló dologként jelenik meg.

A családi gazdaság mint ún. mezőgazdasági birtoktest első csirája

A mezőgazdasági területen több önálló telekből mezőgazdasági birtoktest alakítható ki.

⁹ Lásd 7/2007 AB-határozat.

Az OTÉK¹⁰ 1997. évi megalkotásakor épült be a mezőgazdasági birtoktest fogalma, amely a területrendezési jog oldaláról teremtette meg a kapcsolatot az agrárüzemi rendszerről szövögetett elképzeléssel. Személyesen is részt vettem a normatív fogalom kidolgozásában, és szándékaim szerint egy későbbi telekkönyvi jószágtest nyilvántartási alapjainak kidolgozását is láttam benne.

A mezőgazdasági birtokközpont – a közigazgatási egységtől függetlenül – legfeljebb 20 km-es távolságon belüli, az ingatlan-nyilvántartásban önálló helyrajzi számon bejegyzett és azonos gazdálkodó családi tagjainak tulajdonában, használatában álló termőföldterületek és a működéshez szükséges üzemi és lakóépítmények elhelyezésére szolgáló kivett területek összessége.

A birtoktest esetében a 3%-os beépíthetőség a birtoktesthez tartozó összes telek területe után számítva csak az egyik telken is kihasználható (birtokközpont), ha a telek területe legalább a 10 000 m²-t eléri, és a beépítés a szomszédos telkek rendeltetésszerű használatára nincs korlátozó hatással, illetőleg azt nem veszélyezteti. A birtokközpont telkén a beépítettség a 45%-ot nem haladhatja meg.

A birtokközpont kialakítására vonatkozó építési engedélynek tartalmaznia kell – a központhoz tartozó összes telekre vonatkozóan – azt a tényt, hogy az mely helyrajzi számú birtokközpont –hoz tartozik. Építési tilalmat, illetve építési korlátozást kell bejegyeztetni az ingatlan-nyilvántartásba az építésügyi hatóság határozata és megkeresése alapján – a tulajdonos érdekében – azokra a telkekre, amelyek területe a központ beépítettségének meghatározásakor – egészenben vagy részben – beszámításra kerültek.

Az előbbi szisztéma hasznos lehet egy olyan földforgalmi szabályozásban, ahol az üzemi székhely és telephelyek köré szerveződő földbirtoklás és földtulajdon rendszere a cél.

A magyar jogalkotás regisztrációs okokból is bevezetett egyfajta üzemfogalmat, amelyet az általános mezőgazdasági összeírásról szóló 1999. évi XLI. tv. 2. § a) pontja az alábbiak szerint rögzít:

Gazdaság: mezőgazdasági tevékenységet folytató, technikailag és gazdaságilag különálló egység, amelynek saját, önálló irányítása van, és

– összes területe (szántó, kert, gyümölcsös, szőlő, gyep, erdő, halastó, nádas) legalább 1500 m²;

– vagy összes gyümölcsös vagy szőlőterülete legalább 500 m², vagy intenzív kertészeti termelést folytat;

– vagy mezőgazdasági haszonállatállománya legalább egy nagyobb élőállat (szarvasmarha, sertés, ló, juh, kecske, bivaly);

– vagy 50 tyúk, illetőleg más baromfi;

– vagy 25-25 házinyúl, prémes állat, húsgalamb vagy 5 méhesalád;

– illetőleg mezőgazdasági szolgáltatást végez.

AZ AGRÁRÜZEM-SZABÁLYOZÁS ÉS A KÖZÖSSÉGI JOG

A jelenleg hatályos közösségi jog első sorban a statisztikai számbavétel, illetőleg az agrártámogatások szemszögéből szabályozza közösségi szinten az agrárüzem fogalmát.¹¹ A statisztikai számbavétel a kezdetektől négymozzanatú fogalmi definícióban rögzül: dologösszegség termelőegység, egységes üzemvezetői irányítása alatt; mezőgazdasági terméket állít elő, és abból származó jövedelem. Ehhez képest nincs új fogalmi elem később sem.

¹⁰ 253/1997. Korm. rendelet 1. számú melléklet.

¹¹ A korábbi 571/1988 (1988. február 29.) EKG tanácsrendeletől nem igazán eltérő tartalmú definíció. Lásd erről Kurucz: Agrárjog i. m. 19. o.

Ennek oka triviálisnak mondható: csak az ártermelő és jövedelmet realizáló gazdaságot kívánja számba venni. Igen szemfüles a magyar jogalkotó, amikor azt gazdaságként fordítja.

Az 1444/2002. (2002. július 24.) EK tanácsrendelet a mezőgazdasági üzemekre vonatkozó összeírásról. I. számú melléklet fogalom-meghatározása: „*a mezőgazdasági üzem olyan műszakilag-gazdaságiilag önálló egység, amely egységes irányítás alatt áll és mezőgazdasági terméket állít elő.*” Az üzem más, kiegészítő terméket is előállíthat. Az irányítás akkor egységes, ha azt két vagy több személy együttesen végzi; műszaki-gazdasági egység: általában a munkaerő és a termelőeszközök (gépek, épületek, föld stb.) együttes használata.

Az 1259/1999. EK tanácsrendelet (1999. május 17.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról szóló 10. cikk b) pontjában definiálja az agrárüzemet: mezőgazdasági üzem az adott gazdálkodó által működtetett, ugyanazon tagállam területén található termelési egységek összessége.

A 857/1984. tanácsrendelet 12/d. cikk: mezőgazdasági üzem: minden olyan termelési egység, amelyet a mezőgazdasági termelő működtet, és amely a Közösség földrajzi területén található.

Az 1782/2003/EK rendelet 2. cikk b) pontja a mezőgazdasági üzem fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: „adott mezőgazdasági termelő által vezetett ugyanazon tagállam területén található termelő egységek összessége.”

A fenti EK-rendelet végrehajtási rendelete, a 795/2004/EK rendelet 2. cikk j) pontja a – tanácsrendeletben definiált – termelési egység fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: „termelési egység: legalább egy olyan terület, amely a bázisidőszak során közvetlen támogatásokra vonatkozó igényt alapozott meg...”

A közösségi jog alapján kialakuló bírói gyakorlat szempontjából az üzem megítélése

Az európai bírósági joggyakorlat nem foglalkozik az agrárüzemmel, még a földforgalmi korlátozások megközelítésében sem. Csak néhány, de típusadó példa annak illusztrálására, hogy mi a tárgya az agráringatlanokat érintő bírói ítéleteknek.

A többször citált C-302/97. sz. *Klaus Konle kontra Osztrák Köztársaság ügyben*, 1999. június 1-jén hozott ítélet a másodlagos lakóhelyül szolgáló ingatlanra vonatkozó szabályozást érintette. A Bíróság vizsgálata kapcsán visszautalt egy korábbi ügyben hozott döntésére (305/87. sz. *Bizottság kontra Görögország ügy*), amelynek értelmében egy másik tagállam területén történő ingatlanvásárlás, vagy használat, vagy elidegenítés a letelepedési szabadság szükségszerű kiegészítésének jogaként értelmezhető, valamint utalt a mérvadónak tekintett 88/361/EGK tanácsi irányelv azon rendelkezéseire, miszerint az a tőkemozgások körébe tartozó műveletként határozza meg a nem az adott tagállamban honos személy által történő ingatlanbefektetést. A Bíróság az állampolgárságon alapuló megkülönböztetést többek között az EK szerződés 56. cikkébe ütközőnek találta.

A Bíróság a C-54/99. sz. *Association Église de scientologie de Paris és Scientology International Reserves Trust kontra Miniszterelnök ügyben*, 2000. március 14-én hozott ítéletében adott hangot azon véleménynek, miszerint a közrendre és közbiztonságra való tekintettel összeegyeztethetőnek találta az előzetes engedélyezési rendszert a tőkemozgások szabadságával.

A Bíróság a C-213/04 sz. *Ewald Burtscher kontra Josef Stauderer ügyben* 2005. december 1-jén hozott ítéletében arra a következtetésre jutott, hogy ellentétes az EK Szerződés 56. cikkével az ingatlanszerzési jogügyletekre vonatkozó olyan nemzeti szabályozás, amely szerint az ingatlanszerzésre irányuló jogügyletet visz-

szamenőleges hatállyal semmissé teszi az előírt nyilatkozat határidőn belüli megtételének elmulasztása.¹²

A Bíróság a C-370/05. sz. *Anklage-myndigheden kontra Uwe Kay Festersen ügyben* 2007. január 25-én hozott ítélete alapjául szolgáló alaptényállás központi eleme az állandó lakóhely létesítésének kötelezettsége mezőgazdasági terület szerzése esetén. Az ügyben Uwe Kay Festersen mezőgazdasági földterületet vásárolt Dániában, azonban állandó lakóhelyét a jogszabályi előírásokkal ellentétben nem helyezte át hat hónapon belül az általa megszerzett földterületre, ezért büntetőeljárás indult ellene. A Bíróság azon kérdés elbírálása kapcsán, hogy vajon a közösségi jogba ütközik-e az állandó lakóhely létesítésének kötelezettsége, több korábbi ítéletet is, illetőleg az általános ítélezési gyakorlatot is alapul vehette. Az általános gyakorlat alapján ugyanis, ahogy erre fentebb már utalás történt a Konle-ügyben, az alapszabadságok korlátozása is elfogadható, amennyiben a korlátozó intézkedések közérdekű célt szolgálnak, hátrányos megkülönböztetés nélkül alkalmazják és az arányosság elvének figyelembevételével járnak el, oly módon, hogy az intézkedések alkalmassak a kívánt cél megvalósítására, és nem lépnek túl a szükséges mértéken a korlátozás tekintetében. Az Ospelt-ügyben hozott ítéletben a Bíróság közérdekű célként ismeri el azokat az agrárpolitikai célokat, mint a mezőgazdasági népesség megtartása, a földnek az életképes gazdaságok fejlődését lehetővé tevő felosztása, illetve az ingatlanpiaci nyomással vagy természetes veszélyekkel szembeni védekezésként a területek ésszerű használatának a követelménye. A jelen ügyben érdekesség, hogy *Christine Stix Hackl* főtanácsnok indítványával ellentétben a Bíróság ítélete az 56.

cikkkel ellentétesnek találta a helyben lakás követelményét.

A *Robert Fearon és társai kontra Ír Földbizottság ügyében*¹³ az ír földtörvény azon rendelkezését vizsgálta a bíróság a közösségi jog szempontjából, amelynek alapján az Ír Földbizottság kisajátíthatta azon természetes és jogi személyek földjét, akik nem éltek legalább egy éve egy adott földterület 3 mérföldes körzetében. Ezen esetben az angol társaság egyetlen tagja sem tudott megfelelni a lakóhelyre vonatkozó követelménynek. A kisajátítások célja a gazdaságosan hasznosítható földbirtokok megeremtése, a spekuláció akadályozása és az volt, hogy a föld valóban azé legyen, aki megműveli. A bíróság ezzel szemben hivatkozott az EKSZ 44. cikk (3) bekezdésének e) pontjában foglalt, a letelepedéssel kapcsolatos korlátozások eltörléséről szóló rendelkezésekre, melyek szerint különösen fontos a másik tagállamban történő föld- és tulajdonszerzés biztosítása és kifejezetten tilalmazott a többi tagállam polgára számára terheesebb kisajátítási szabályok alkalmazása.

Az ún. *Albore kontra Olaszország ügyben*¹⁴ az olasz jogi szabályozás csak az olasz állampolgárok számára biztosította azt a jogot – az állam védelmi érdekeire hivatkozva –, hogy katonai jelentőségű területeken ingatlant vásároljanak, míg más államok polgárainak engedélyt kellett kérniük az adott tartomány prefektusától. E rendelkezés vonatkozásában kérte az olasz bíróság az Európai Bíróság jogértelmezését az EKSZ 12., 43. és 46. cikkeinek tekintetében, de a Bíróság döntését a tőke szabad mozgását biztosító 56. cikkre alapította. A Bíróság ítélete szerint az olasz szabályozás ellentétes a Római Szerződés szabad tőkemozgást megkövetelő rendelkezéseivel. A döntés értelmében még az ország biztonsága sem in-

¹² C-213/04 sz. Ewald Burtscher kontra Josef Stauderer ügyben 2005. december 1-jén hozott ítéletének 86. és 87. pontjai.

¹³ C-182/83. számon közzétett döntés.

¹⁴ C-423/98 számon közzétett döntés.

dokolhat ilyen önkényes megkülönböztetést. Ettől eltérő döntés csak akkor hozható, ha bizonyíthatóan valós, különleges és komoly kockázatot jelentene a jogegyenlőség hiánya a többi tagállam polgárai számára. Mérlegelni kell azt is, hogy az érintett tagország katonai érdekei szempontjából nem alkalmazhatók-e enyhébb, kevésbé korlátozó rendelkezések.

AZ ÜZEMDEFINÍCIÓS KÉNYSZER KIALAKULÁSA

2007-ben is a közösségi jog végrehajtása okán kezdte el befogadni a földhöz kötött gondolkodású agrárjogalkotás az üzem/gazdaság normatív meghatározásának szükségességét, azzal a helyes és sok vonatkozásban máig tartó felismeréssel, hogy jelenleg a mezőgazdasági üzem átruházása a mezőgazdasági termelőhöz köthető regisztrációs számon nyilván tartott összes vagyonelem feletti rendelkezési jog átruházását jelenti.

Az agrárjogi jogalkotás 2007-től, eleinte miniszteri szinten, a közösségi jog adta szükséghelyzetekre adott reflexként alkotott több részleges hatályú, különböző elnevezés – üzem, gazdaság – alatt azonos tartalommal feltűnő normatív fogalmakat. E fogalmak részben dologösszességként határozzák meg az agrárüzemet.

A jogalkotó a közösségi jog adta kényszerben szabályozta, igaz szinte parttalanul és végrehajthatatlanul, mert nem eszerint ruháztak át, hanem inkább vállalkozási cég szintjén. Pozitívum, hogy megjelent és alapjául szolgálhat azon célok egyiké-

nek, amelyek az általános üzemtörvény megalkotását alátámasztják.

Sorrendben az első a támogatási rendszerhez kötődő szükségfogalom volt. A 23/2007. (IV. 17.) FVM rendelet¹⁵ 10. pontjában a mezőgazdasági üzem egy adott mezőgazdasági termelő által mezőgazdasági tevékenység folytatásához használt termelőegységek, különösen termőföld, állatállomány, gép, épület, berendezés összességékként határozta meg.

A második norma már a gazdaságok egészének forgalmához kötötten dolgozott ki üzemfogalmat gazdaság néven a 83/2007. (VIII. 10.) FVM rendelet¹⁶ 8. pontjában a gazdaságot az átadásra kerülő termőföld, állatállomány, továbbá a mezőgazdasági termelő tevékenységhez kapcsolódó kvóták, támogatási jogosultságok és kötelezettségek összességékként határozza meg.

Az SPS-rendszer bevezetéséről szóló 2008. évi törvény kísérelt meg ugyancsak részleges, támogatási típusú üzemfogalmat definiálni, amely – közösségi jogra alapított félreértésből¹⁷ – nemcsak részleges, többértelmű és változó tartalmú volt, már vagyonszössességként meghatározott, általánosításra alkalmatlan.¹⁸ Az átértelmező folyamat itt nem áll meg, a közösségi jogra alapított, ki nem dolgozott „vélemény” szerint a mezőgazdasági üzem immár annak konkrét szervezeti formájától függetlenül *önálló jogi kategória*.¹⁹ Igen, mondhatnánk azzal a magától értetődő kiegészítéssel, kijavítással, hogy a forgalomban megjelenítő és jogalanyiságot hordozó jogi formától nem függet-

¹⁵ Az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap társfinanszírozásában megvalósuló támogatások igénybevételeinek általános szabályairól.

¹⁶ Az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a mezőgazdasági termelők gazdaságátadásához nyújtandó támogatás részletes feltételeiről.

¹⁷ A hivatkozott közösségi jogi szabályok szerinti termelési egység fogalomból sem a vagyonszössesség, sem annak más önálló jogi kategóriakénti változtatát nem támasztják alá.

¹⁸ Dologi jogi dogmatikai megközelítésben 1998-ban vagyonszössességként felveti majd elveti Kurucz: i. m. 14. ill. 17. o. Később praktikus megfontolásokból tárgyalja Mikó Zoltán: Új agrárjogi alapfogalmak: a mezőgazdasági termelő, a mezőgazdasági üzem. *Gazdaság és Jog* XII. évf. 21-24. pp. – Mikó Z.: Egy termelő – egy üzem? *Agrium* 18. évf. 5. sz. 6-7. pp.

¹⁹ *Orlovits Zsolt: A mezőgazdasági üzem fogalmának agrárjogi értelmezése. Gazdálkodás* 52. évf. 4. sz. 365. o.

len dologi oldal. Így van ez minden agrárjogi szabályozásban. Az üzem ugyanis sohasem jogalany, mindig jogtárgy.²⁰

Az üzem/gazdaság jogi fogalma álláspontom szerint nem a támogatási jog megszerzése és forgalma miatt kell, nem attól függ, de arra is jól használható. Az agrárüzemek egy része nem rendelkezik támogatási joggal, mert még nem szerzett, más része pedig már elvesztette azokat, de attól függetlenül felmutatják mindazokat a jellegzetességeiket, amelyek miatt megkülönböztetett szabályozásokra szükség van. Míg a támogatások, támogatási jogok illékonyak, addig az üzemi eszközök megmaradnak, esetleg más struktúrában rendeződnek össze, más vállalati rendszerbe kerülnek, és ismét más jogi formájú társaság, egyéni tulajdon keretei közé kerülnek.

A támogatás szempontjából meghatározott minimális üzemméret, mint minden üzemméret, a mindenkori kormány gazdaságpolitikai értékítéletét tükrözi.

A 2008. évi törvényben nincs maximált üzemméret, illetőleg üzemszám. Kérdés, hogy mindkettőre szükség van-e. Gazdasági társaság, szövetkezet szervezeti változása alkalmával sor kerülhet a támogatási jogosultságok tulajdonának megváltoztatására. Ez a probléma kevésbé megfontolt szabályozást igényel, mint a jogi személyek – természetes személyekével azonos jellegű – termőföldszerzésének szabályozási korlátozása.

Míg a természetes személyek természetileg képtelenek önmaguk megsokszorozására, addig a jogi személyek közül az egyszemélyes társaságok, a közvetett tulajdonlás alapján működő gazdasági társaságok közvetlenül jelentik a földtörvényi mennyiségi korlátozások veszélyét, ide kell sorolnunk a minősített többséget biztosító befolyásszerzés esetét is.

A 2008. évi törvényi megoldás nehezen érthető, sőt valójában értelmetlen. Ennek oka pedig nyilvánvaló: amíg nincs

anyagi jogi agrárüzem-fogalmunk, amely a jogi forgalomban egy és egységes dologgá nem áll össze, és egyedül képezi a forgalom tárgyát, addig a gazdaságilag különböző jogcímeiken függő agrárüzemi vagyoni elemek is megőrzik önálló dologi létüket és ennek alárendelt önálló mozgásukat a jogi és gazdasági forgalomban.

A 2008. évi törvény szerinti agrárüzem az SPS szempontjából két részre osztható

- azok a dolgok, amelyeket a termelő az egységes támogatási kérelemben megjelöl (föld, és élőfelszerelés: állatállomány, és támogatási jogosultság);

- és a holt felszerelés, mint egyéb eszközök, mely utóbbiak az SPS-rendszer keretében nem kerülnek nyilvántartásra, de a mezőgazdasági tevékenység folytatásához szükségesek (gépek, felszerelések, épületek).

A megfogalmazás nem tesz különbséget aközött, hogy az egyes dolgok a termelő tulajdonában, illetve használatában vannak, mivel a támogatás igénybevétele szempontjából a tényleges használat a mérvadó.

Az egyes üzemi vagyoni elemek között a termelő, illetve a termelő regisztrációs száma teremti meg a kapcsolatot. E megközelítésre azzal összefüggésben kerül sor, hogy a támogatási jogosultság megállapításánál a történeti részt a bázisévben üzemi szinten igénybe vett támogatások figyelembevételével kell megállapítani. Az üzem, valamint az üzemhez tartozó vagyoni fogalmának tisztázása azért is szükséges, mivel például a későbbiekben ettől is függ, hogy szervezeti átalakulás esetén van-e jogutódlás vagy nem, illetve az milyen mértékű, továbbá kihatással lehet a támogatási jogosultságok forgalmazásánál alkalmazandó visszatartás mértékére is.

Az én megközelítésemben azonban az agrárüzem nem egy probléma, nevezetesen az SPS hazai bevezetésének akut problémájára ad egyedi megoldást. Olyan

²⁰ Kurucz: Agrárjog i. m. 15. o.

üzemi fogalmat ajánlok, amely gazdasági egységből jogi egységgé válik, és így egységesen lépteti a magánjogi forgalomba az eszközöket anélkül, hogy azokat érték-papírban ki kellene fejezni, és spekuláció tárgyává lehetne tenni. Ez az üzemfogalom mentén kialakuló struktúra egyúttal a közjogi viszonyokban (támogatások, hatósági engedélyezés) stb. is használható. Azt is mondhatnám kissé leegyszerűsítve, hogy a regisztrációs szám után egy újabb lépcsőfok a termelők lusztrációjában, szűri a „Patyomkin gazdálkodókat”.²¹

Ez agrárüzem, független attól, hogy SPS jogosult-e az adott agrárüzem. Ebben az üzemfogalomban a föld, élő és holt felszerelés gazdasági egysége egyben jogi egységet is képez általában, amelyhez – külön jogszabály szerinti jogosultság esetén – egy-több forgalomképes jog (pl. támogatási jog; természeti, termelési, forgalmi kvóta mint jogosultság stb.) is csatolható, de tőle függetlenül is tárgya a forgalomnak, sőt mindezek üzem nélkül is létezhetnek, hiszen itt a tagállam szerinti regisztrált mezőgazdasági termelő a jogosult, akinek/aminek egyáltalán nem biztos – mint például ma Magyarországon –, hogy termelőegysége van.²²

Az SPS-rendszer támogatási joga mint vagyoni értékű jogosultság illékony, változó tartalmú közösségi jogi megoldás, amely a közösségi agrárjogalkotásban ahogy felbukkant, ugyanúgy hirtelen el is tűnhet. Az üzemi rendszerre alapozott agrárforgalmat hosszú távon képezem el, és az üzemet a vagyoni forgalom vonatkoztatási pontjává kívánom tenni. Ezért gondolkodom másként.

Nem kell az üzemfogalom és szabályozás kiépítése során újat feltalálni, már építhetünk eddigi jogalkotási kísérleteinkre.

Az üzemszabályozásból a következő előnyök származnak:

- Az üzemszabályozás modelljében a mezőgazdasági üzem dologi jellegű erőforrásai összességükben (egy egységben) képeznek egy forgalmi egységet.

- Védentudjákamezőgazdasági termelés alapjául szolgáló termelési egységeket.

- Jól ráépíthetők az önkéntes vagy kötelező földcserék.

- Visszaszoríthatók a spekulációs célú földvásárlások.

- Jól működő, az agrárgazdaság hatékonyságát, s szociális célokat is hordozó, a vidékfejlesztéssel is jól egyeztethető szabályozó rendszer építhető ki.

- Javulhat a mezőgazdasági vállalkozások hitelképessége, hiszen a jelzálogalapú hitelezés esetében a teljes üzem vagyonerőteke lehet a jelzáloghitel fedezete.

- A támogatási jogosultság igazságosabb, az üzem hatékonyságát szem előtt tartó rendezése.

Az üzemek méretei és számuk

Bármely szabályozási modellben elengedhetetlen meghatározni az agrárüzem, az üzemvezető jogi fogalmait, a mezőgazdasági termelő, az önfoglalkoztató mezőgazdasági termelő, az üzem öröklése, az üzem megosztása, az üzemi eszközök hasznabérlete új szabályait, a privilegizált agrárüzem jellemzőit és a forgalomban preferált üzemnagyságot(ka)t.

²¹ Kurucz Mihály: A mezőgazdasági üzem, mint jogi egység: a nyilvánkönyvi jószágtest kialakítása, különös tekintettel az elővásárlási jogok tömegveteli problémájának kiküszöbölésére. Az európai földszabályozás aktuális kihívásai. Novotni Kiadó, Miskolc, 151-177. o.; továbbá: Gondolatok a termőföldjogi szabályozás kereteiről és feltételeiről. I. Geodézia és Kartográfia, 2008. évi 9. sz. 3-10. o.; Gondolatok a termőföldjogi szabályozás kereteiről és feltételeiről. II. Geodézia és Kartográfia, 2008. évi 10. sz. 3-10. o.; Gondolatok a termőföldjogi szabályozás kereteiről és feltételeiről. III. Geodézia és Kartográfia, 2008. évi 11. sz. 10-17. o.

²² Lásd a regisztrált városi és falusi agrártermelőket, akiknek nincs felszerelésük, csak földjük, de azt bérmunkában műveltetik regisztrált termelőként. Nekik támogatási joguk is van. Hogy milyen agrárüzemhez kapcsolják a vagyonösszesség kigondolói, nos, azt én nem tudom. Másfelől rengeteg agrárüzem van, amelynek nincs támogatási joga sem, kvótája sem.

Nem vitatható, hogy az üzemméret, az üzemszám korlátozása lényeges kérdés. Úgy gondolom viszont, hogy az nemcsak agrár-közgazdasági kérdés, hanem elsősorban agrárpolitikai kérdés. Agrárpolitikai oldalról meghatározó a vidéki társadalom szociális felépülése, a foglalkoztatási, mentálhigiénés viszonyok. A nagybirtokrendszereknek a vidéki társadalom pauperizálódásához vezető hatása jól dokumentált az agrárszociológia oldaláról.

A jogi szabályozás oldaláról az üzemméret kérdése dologi jogi meghatározottságú: a földtulajdon és földhasználat nagysága az ún. birtokméret kérdéseként értelmezhető. Emellett – sokaknak meglepő módon – elsősorban versenyjog-követelmények lépnek elő, amely egy monopolizálható termék, mint a föld esetén kénszerűen igényli a kiegyenlítő állami beavatkozásokat, így ennek a követelménynek is alárendelten az *agrárüzemek méretének szabályozása agrárpiacon verseny alapú megközelítésben is igazodhat a földbirtokstruktúrához. Ebben a megközelítésben az üzemszám és üzemméret szabályozása feltételezi az új agrártermelő földpiaci szereplők piacra lépésének szabadságát és lehetőségét, az ezt akadályozó monopóliumok kialakulásának megakadályozását, ennek alárendelten a tényleges, termelési célú földszükségletekhez rugalmasan igazodó és megfelelően differenciált, rugalmasan változó földbirtokstruktúra kialakítását és fenntartását. A földbirtokméretek versenyjogi megközelítése veti fel az országotól eltérő regionális és mikroszintű eltérések szabályozási igényét, amelyhez természetesen agronómiai ésszerűségek társulnak, mint a talajminőség, a térszerkezet, termelési tevékenység, művelési ág, termelési technológia és egyéb lényeges ökológiai-gazdálkodási tényezők*

által. (Pl. egy üzemi szintű hatékonysági szempontból vizsgált kertészetnél nem követelmény a nagy méret, mint az 500 hektár, de ugyanakkor a gabonatermesztésben a mai elterjedt technológia a versenyképességet a nagybirtok felé tolja, akár az 1000 hektáros birtok fölé.)

Az üzemszám és üzemméret előírása dologi jogi megközelítésben nem más, mint a birtokmaximum közvetett megoldása, amely lényegében és céljában egyértelműen a termőföld mennyiségének közvetett korlátozását célozza meg. Az EUME mint ökonómiai üzemméret kifejezésére²³ használatos jellemző nem alkalmas jogiforgalmi helyzetek kezelésére, annál inkább alkalmas viszont a közgazdasági értékelésre, ahol a dologi jogi megközelítés alkalmatlan.

A közösségi jog alapján a tagállamok dönthetnek a minimális üzemi méretről, a maximális üzemi mérethez utalás, szabályozási feladat a közösségi jogból semmilyen formában nem olvasható ki, de a tagállamok ilyen döntése sem zárható ki.

Franciaország a földhasználó saját munkaerejére alapozott gazdálkodás szigorú birtokmaximumát fejlesztette ki. Az üzemméret ellenőrzéséről szóló 1980. évi francia törvény szerint egy (agrár-szakképzetszerű) személy csak egy egységnyi agrárüzemmel rendelkezhet.

A gazdaságok minimális és maximális területét a művelési ágtól, a termelési tevékenység jellegétől függően és az egyes megyék földrajzi adottságai szerint határozzák meg. Például a gabonatermesztésnél a birtokminimum 15-40 ha, a birtokmaximum pedig 100-150 ha.

A francia jog²⁴ szerint egy természetes személy csak egy agrárüzemet tarthat fenn, amely – gabonatermesztésnél – legfeljebb 125 ha nagyságú lehet. Nálunk a nagytáblás művelés, a nagyüzemi ga-

²³ Az EUME mint méret szerinti osztályozás euróban kifejezett étéke nem igazán alkalmas mennyiségi korlátozások érvényesítésére.

bonatermesztés esetleg 500-1000 ha birtokmaximumot indokolhat, míg zöldség-, gyümölcs-, szőlőtermesztésnél a mérethatár 100-200 ha alatti maradhat

A magyar agrárüzemi rendszer ettől alapjaiban eltér a jogi személyek dominanciája miatt. A rendszermásolók – általam nem érthető okokból a dán rendszerben való csalódás után – talán a SAFER-rendszer miatt nálunk beleszerettek a francia megoldásba. A magyar földhasználati viszonyok nagyon mások, így az adaptáció kétséges eredményt hoz. A magyar jogban az állami elővásárlási jog első helyre tétele jobban körülhatárolt és egyértelműbb célokhoz kötött kellene, hogy legyen.

A dán jogban²⁵ a mezőgazdasági üzem és a mezőgazdasági tulajdon szinonim fogalmak, ide tartozik a földek, épületek, állatlállomány, holt agrárfelszerelés. Az agrárüzem egy jószágtestként bejegyzésre kerül.

Az üzem mérete az 1989. évi módosítás alapján legelő esetében 250 ha, egyéb művelés ágú ingatlan esetén 125 ha. Megengedett legnagyobb földtávolságok: 2-8 ha. Az üzemszámoknál többet mond az üzemegegyesítés, ahol legfeljebb két üzem egységesíthető maximum 100 ha mértékben, de 70 ha felett a szomszédos üzemtulajdonos már elővásárlási joggal bír. *Ez a szabályozás a magyar földhasználati rendszertől*

alapjaiban eltérő rendszeren alapszik.

Az olasz jogban az üzem és a vállalat tünik szinonim fogalmaknak. A szabályozás célpontjában az üzemvezető termelő (az üzemi fizikai feladatok legalább egyharmadát maga és családtagjai végzik)²⁶, illetőleg vállalkozó (maga irányítja a vállalkozást, de a munkát zömében alkalmazottak végzik) áll. A minimális üzemenagyság földterülethez is kötődik: az a legkisebb termelési egység, amely mezőgazdasági technika adott szintjén egy mezőgazdaságból élő család munkáját leköti. A konkrét nagyságot földrajzi és demográfiai adottságok szem előtt tartásával, mezőgazdasági zónánként, a szakmai szervezetek bevonásával a helyi hatóságoknak kell meghatározniuk. A jelentősége abban áll, hogy ezalatt nem hozhatók létre új gazdaságok.²⁷

A német jogban az üzemfogalom a polgári törvénykönyvben²⁸, a mező- és erdőgazdasági ingatlanforgalmi, továbbá mező- és erdőgazdasági üzemi struktúra kiigazításáról szóló külön törvényben²⁹ törvényi szinten, direkt módon megjelenik, különösen a szövetségi szintű haszonbérleti jog, illetőleg a Landok szintjén különbözőképpen szabályozott öröklési jog szabályozása kapcsán.³⁰

Ha már minden áron másolni akarunk, akkor el kell gondolkodni ezeken a rációkon.

²⁴ 1980. évi július 4-i; 1984. évi augusztus 1-jei törvény; Jacques David: La transmission des exploitations agricoles en dorit compare; Revue de droit rural, 1987. 153. 201. 205. l. Feldolgozza Süveges Márta: A haszonbérlet gazdasági és jogi kérdései Franciaországban. Budapest, Kézirat.

²⁵ A mezőgazdasági tulajdonról a többször módosított 1967. évi 114. sz. törvény (Lov om landbrugsejendome), lásd erre: C-370/05. sz. Anklagemyndigheden kontra Uwe Kay Festersen ügy indokolását. A mezőgazdaságról szóló dán törvény 16.-27.§§-ai (landbrugsløven), idézve a 1999. július 15-i 598. sz. rendelettel (lovbekendtgørelse nr. 598 af 15. juli 1999) egységes szerkezetbe foglalt szöveggel a C-370/05. sz. EU bírósági (harmadik tanácsi) ítéletben; lásd még Süveges Márta: A földtulajdon korlátozásának eszközei a dán jogban. Magyar Jog 1991. 11. sz. Wolfgang Winckler: Grundstücksverkehrrecht im westlichen Europa. In Publicationes Universitatis Miskociensis, Sectio Juridica et Politica XIV. 1997.

²⁶ Lásd 1982. évi 203. sz. törvény.

²⁷ E. Rogmanolli: L'entreprise agricole et ses elements constitutifs petit entrepreneur; Droits des affaires AMrche Commun Tom. VIII. Agriculture et Alimentation, Italie, 1980. Edetion Jupiter. II. rész 1-3. pontok; Feldolgozza Süveges Márta: A földtulajdon és a mezőgazdasági üzem szabályozása az olasz jogban. Kézirat. Budapest.

²⁸ § 585. Absatz 1. Satz1. BGB mind a föld (és lábón álló termése), lakó és gazdasági épületek összessége.

²⁹ §§. 12-17. Zweiter Abschnitt. Gesetz über Massnahmen zur Verbesserung und zur Sicherung land- und forstwirtschaftlichen Betriebe GrdstVG vom 28. Juli 1961.

Úgy gondolom, hogy az üzemi rendszer felvállalását a mezőgazdasági termelők döntésétől kell függővé tenni, kívának-e ezen sajátos dologközösségi formával élni. Előnyös lesz számukra akkor, amikor elidegenítenek, örökölnek, megterhelnek. Szolgálja érdekeiket különösen olyan forgalmi helyzetekben, amikor az elővásárlási jogosult csak szemezgetne földjeikben, de az egészet nem venné meg, míg a vevőnek így érdekmúlása áll be a forgalmi ügyletet illetően. Nincs akadálya természetesen annak, hogy az így kialakított jogi gazdasági egységet megszüntessék, ebből önálló parcellákat elkülönülten forgalmazzanak, de akkor azokat megelőzőleg ki kell emelni az üzem tárgyai köréből.

Az agrárüzemhez szervesen tapadó támogatási jog vagyoni forgalmának valamennyi élethelyzetre és ügyleti típusra kiterjedő szabályozásának egy földforgalmi törvényt kiszolgáló önálló üzemtörvényben lehet helye, de el is válhat attól.

Adaptációs kérdések

Az agrárüzemi szabályozásra való átérésnek a magyar jogban a nyugat-európaítól alapvetően eltérő üzemi struktúrával kell szembesülnie, nevezetesen túlnyomóan jogi személyek (ezen belül meghatározóan gazdasági társaságok és termelőszövetkezetek) tulajdonában álló nagyüzemi rendszer mellett kisebb súlyt betöltő magán-, azon belül családi üzemek rendszerével. Ez a régi közösségi tagállamok meghatározóan családi gazdasági üzemi rendszerétől alapjaiban eltérő rendszer eltérő szabályozási megközelítést is igényel.

Ugyanakkor annak belátását is igényli, hogy a javasolt szabályozás kevésbé hat a jogi személyek által uralt üzemi rendszerben. A jogi személyek tulajdonában álló üzemek esetén nem szembesülünk olyan élethelyzetekkel, mint a természetes személyek

által tulajdonolt üzemi rendszerrel: például az agrárüzem öröklési rendjének, netán élők közötti átruházásának problémája, hiszen a jogi személyek esetén többnyire a jogi személy jogutóddal megszűnése, még gyakrabban átalakulása következik be, amely érintetlenül hagyja az üzemi struktúrát. Az üzemek átruházása helyett magának az üzemet hordozó társaságnak az átruházására kerül sor, netán az adott üzemre létesített új társaság alakításával, annak elidegenítésével olyan vagyonomozgás megy végbe, ahol a társasági jog belső mozgása révén változik az üzemi struktúra, és a vagyonomozgás nem jelenik meg az üzemi eszközök szintjén.

Ha jogi személlyel van dolgunk, nem sok probléma van az üzemmel, mert ott a személy stabilitása mellett a változások a társasági jog terrénümára esnek. Ez a magyar megoldás nagy önellentmondása, és erre fel kell készülnünk: mit tegyünk az üzemi forgalommal, ha jogi személy van, be tudunk-e lépni üzemi korlátokkal a jogi személyek forgalma esetén: gazdasági társaság, szövetkezet szervezeti változása alkalmával ritkán kerül sor, de kivételesen – ha rosszul csinálják – sor kerülhet a támogatási jogosultságok tulajdonának megváltoztatására.

A magyar mezőgazdaságban az agrárüzemi rendszerben sajátos kettőség a főszabály: tulajdonban az élő és holt felszerelés, de haszonbérletben a termőföld, így az agrárüzemi alapú forgalmi helyzetek jogi szabályozása igényli a forgalomképes haszonbérleti rendszer kiépítését. Ennek alapján az agrárüzem egy sajátos kivétele jogi egységet képezne, hiszen annak átruházása, öröklése egyúttal az üzemi eszközök adott használati jogcímében való *ex lege* jogutódlást eredményezne. Ez is részben a javaslat célja, hogy a termőföld forgalma alapvetően az agrárüzem mint jogi keret mozgásának függvényévé váljon, és

³⁰ Fakultativjogként Gesetz vom 29. März 1976. Höfeordnung als partieless Bundesrecht in Nordtwestdeutschen Höfeordnung I kiterjed még Hamburg, Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen, Schleswig-Holstein.

ne fordítva történjen.

MIÉRT LEHET A MEZŐGAZDASÁGI ÜZEM A FÖLDFORGALOM SZABÁLYOZÁSÁNAK CENTRUMA

A mezőgazdasági üzem fogalmi beépítése nem öncélú. Számolnunk kell azzal is, hogy ha az agrárüzemet tesszük a szabályozás centrumába, akkor az agrárüzem maga is a forgalom tárgyává válik, magával cipelvén tárgyi alkotóelemeit. Nem azért kell üzemtörvény, hogy a termőföld forgalmának magánjogi szabályait közjogi korlátok alá vessük.

Az üzemi székhely és telephelyek köré szerveződő földbirtoklás és földtulajdon rendszere egy cél. Az ún. üzemi művelés alá eső termőföldforgalmat mindenképp előtt az előbbi agrárüzemhez kell rendelni, attól főszabályként nem lehet leválasztani. Ezen a kereten belül érvényesíthetők a föld fekvése szerinti településen helyben lakás, a meghatározott üzemméretre rendelt szaktudás, üzemi gyakorlat szempontjai mint pozitív megkülönböztetések.

Ennek kialakítása érdekében lehet szükséges külön agrárüzemi törvény alkotása, majd ehhez igazodó termőföld-forgalmi törvény (tulajdoni, illetőleg használati) kidolgozása úgy, hogy az egyszerre kezelni tudja a kitűzött szabályozási célokat, azonos elbánást biztosítson azoknak, akik Magyarország területén, meghatározóan személyes és családi munkaerő igénybevételén alapuló mezőgazdasági üzemet tartanak fenn, illetőleg alapítanak, és mezőgazdasági alaptevékenységükből (az elsődleges feldolgozottsági fokig), illetőleg arra épülő rurális és agrárturizmusból árbevételük származik. Egyilyen agrárüzemtörvény úgy kezelné az EU-polgárok szerzési korlátait, hogy egyszerre szolgálja a magyar termelőket is, nem lenne kettős mércére szükség, de biztosíthatók volnának a hazai termelők településeken belüli előnyei.

A föld eszközjellegéből következően a

földbirtok-szabályozásnak funkciójában a földtőke reallokációját a mezőgazdasági üzemi struktúráján belül, a többi üzemi eszközhöz képest és azzal összefüggésben kell szolgálnia. Ebből adódik, hogy a földtőke reallokációját a mezőgazdaságban a többi üzemi eszközhöz kell terelni.

Az agrárüzem egyfelől dologi alkotóelemeiben – úgymint a termőföld és más ingatlanok (az üzemi tevékenységhez használt épületek és építmények), gépek és más berendezések, állatállomány, növényzet, ezek feldolgozott és nyers termékei, szaporítóanyagok, termelési technológiák, természetes és egyéb fertilizáló szerek – értelmezhető, másfelől annak „software” összetevői – mint üzemi vezetés, termelési szaktudás, termelési technológiák, eljárások – által határozható meg.

A mezőgazdasági üzem a jövedelmet termelő és foglalkoztatást biztosító szervezet, a vállalat mint gazdálkodó egység technikai-műszaki oldala. Fennállásához – főszabályként – elengedhetetlen dologi elemeinek jelenléte, így tehát különösen

- termőföldterület minimális mértéke;
- álló- és forgóeszközök (gépek, berendezések, felszerelés, árukészlet, állatok, növények) jelenléte.

Nem eleme az üzemnek a biztosított vásárlókör (*klientéla, goodwill*), egyéb jog és kötelezettség, tartozás és követelés mint a vagyonösszességhez kapcsolódó fogalom, amely a vállalathoz sorolható, a mezőgazdasági üzem fogalmán túlnövő tényező.

A mezőgazdasági üzem nem azonos a vállalattal. A mezőgazdasági üzem azonban a vállalattal mint ökonomiai egységgel szemben technikai egységet valósít meg, de nem a vállalattól elkülönülten.

A mezőgazdasági üzem nem azonos, de még csak nem is rokon a céggel. A cég a jogi individualizáció eszköze, a vállalat jogi megjelenítése, a jogok és kötelezettségek, a jogképesség jogi-intézményi előfeltétele. Az üzem nem feltétlenül keletkezik a cégen belül, hiszen lehet olyan cég, amelynek pél-

dául csak biztosított vevőköre van, de nem bír üzemmél, mint technikai elemmel.

A mezőgazdasági üzem nem más, mint egy regisztrált mezőgazdasági termelő, földrajzilag meghatározott tevékenységi helyén megtalálható, mezőgazdasági tevékenysége folytatásához szükséges és használt föld és ahhoz tartozó mezőgazdasági felszerelés, így különösen a termőföld, gép, épület, berendezés, állatállomány, tevékenységből származó termék, a tevékenység eredményeként keletkező trágya és melléktermékek, esetlegesen hozzá kapcsolódóan az üzemhez külön jogszabály alapján kapcsolódó agrártámogatási jogosultság összessége. Az üzemi eszközökhöz vagy az üzem egészéhez kapcsolt vagyoni értékű jogok az üzem tartozékaivá válnak, azzal együtt, de attól elkülönülten is forgalom tárgyaivá válhatnak.

A termőföld mint tőke a mezőgazdasági üzem elsődleges, meg nem kerülhető, nem helyettesíthető, szükséges, de ugyanakkor nem elégséges eszköze. A többi üzemi eszköz, de mindenekelőtt az ember szakmai tudása hiányában nem hasznosul. Előbbiek figyelembe vétele mellett a hatékony földhasználat, a hatékony földbirtok-politika is csak az előbbi tényezők együttesében vizsgálható, így a hatékonyság szempontjából is e tényezők műszaki-gazdasági egysége, azon belüli kombinációja, azaz az agrárüzemi struktúra a releváns kérdésfeltevés.

Ebből adódóan blokkolni kell az üzemi eszközök szétválását, mind az

- elidegenítés;
- öröklés;
- használatba adás (pl. különösen haszonélvezet, haszonbérlet);
- biztosítékkal adás (különösen a jelzálogügyletekben);
- végrehajtás;
- felszámolás esetén.

Ennek megfelelően elsődlegesen a mezőgazdasági üzemet mint egészet lehet

forgalmi ügyletekbe vonni, annak kapcsán és ahhoz képest korlátozni a birtoknagyságot, ezen belül a tulajdon és használat mértékét. Az elkülönült, csak a termőföld tulajdonára és használatára irányuló szabályozás is csak agrárüzem kialakítása és kiegészítése, kivételesen és akkor struktúrajavító okokból megszüntetésük esetén váljon lehetségessé.

A tulajdon felaprózódása, illetőleg koncentrációja is csak a mezőgazdasági üzem jogi egysége és fogalma keretében nyerhet szabályozást.

Éppen az üzemi struktúrához rendelt földforgalom biztosítása érdekében minimális feladatként meg kell akadályoznia a földrészletek további felparcellázódását, a föld és az üzemi eszközök szétválását használati, illetőleg tulajdoni értelemben egyaránt.

Visszalépés a korábbi szabályozástól, a kettős szabályozás veszélye

Az agrárjogalkotás 2001-ben már elkezdte a letérést a földkódex típusú megoldásokról, amikor a családi gazdaságot már agrárüzemként szabályozta.

Ezt követően 2007-ben a mennyiségi földvédelem külön törvényben való szabályozásával kikerült egy rendszeridegen földvédelmi törvény a földkódexből, csökevényes ingatlan- és termőföldforgalmi törvényé vált, ami jó volt abban, hogy homogénebb lett a törvény, de még mindig ott volt minden más is a termőföldön kívül (lakások, üdülők, gazdasági ingatlanok, mint pl. gyártelepek). Ezek minden tekintetben különböznek a termőföldektől, amiben a szabályozásnak értelme lehet.

Az ingatlanforgalmi törvény önálló szabályozása sem indokolatlan, hiszen egész mások a nemzetközi szerződéses kötelezettségei Magyarországnak ebben a szektorban, mások a jogpolitikai célok, más az érintett alanyi kör, más a szabályozás célja és módja.

A termőföld forgalmáról szóló törvénynek a tulajdoni és használati viszonyok birtokpolitikai gyökerű és meghatározottságú elemeit kell szabályoznia. A korlátozások objektív és egyértelmű feltételeken kell, hogy nyugodjanak, ez pedig alapjaiban a magyar agrárüzemi struktúrának, köznyelven a birtokpolitikának alávetett.

A földforgalmon belül az agrárjogalkotás folytatta a leválást az egyszerű földszabályozásról, mégpedig a közösségi joggal való kompatibilitás végett.

2007-ben a közösségi jog végrehajtása okán kezdte el befogadni az agrárjogalkotás az üzem/gazdaság normatív meghatározásának szükségességét, azzal a helyes, és sok vonatkozásban máig tartó felismeréssel, hogy a mezőgazdaságban a gazdaságok/üzemek átruházása más, mint a pusztá mezőgazdasági termelőhöz köthető regisztrációs számon nyilván tartott összes vagyonelem feletti rendelkezési jog átruházása.

Ehhez képest az egységes földkódex megalkotásának ismételt felvetése szerencsétlen ötletnek tűnik. Egyfelől az utolsó földkódexben, az 1987. évi I. törvényben is össze nem tartozó élethelyzeteket akart szabályozni az ingatlanforgalom, ezen belül a termőföldforgalom, a termőföld hasznosítása, továbbá a termőföld mennyiségi védelme keretében. Másfelől ekkor sem sikerült a földre vonatkozó összes élethelyzetet, így különösen a forgalmi szempontú öröklési szabályokat, a földhasználat területfejlesztési, természet- és környezetvédelmi, adójogi és más pénzügyi tárgyú szabályait egybefoglalni.

A földkódexet szerkezetileg semmi sem tartotta össze, három külön törvényből állt

- ingatlanforgalmi rész a végén;
- termőföldforgalmi a közepén;
- termőföldvédelmi részből az utolsó előtti rész.

Most sem indokolt ilyet tenni, mert alapvető tárgyi, alanyi, tartalmi, módszertani,

szabályozástechnikai különbségek húzódnak meg az egyes szabályozási területek között. Azt kell mondjam: aki ilyet akar, nem igazán tudja, mit is szabályoz.

Az ingatlantörvény kizárólag a külföldiek lakás, üdülő, gazdasági célú termőföldnek nem minősülő ingatlanszerzési szabályaira koncentrál egy pozitív és negatív kötelező, illetőleg mérlegelést adó engedélyezési rendszerrel.

A termőföldforgalmi törvénynek van egyfelől preferált alanyi köre a termelés helye szerint üzemmel/gazdasággal rendelkező, élethivatásszerűen mezőgazdasággal önfoglalkoztató, illetőleg vállalkozói alanyi köre; másfelől háttérbe nyomandó alanyi köre, a csupán befektető. A szabályozás tárgyilag csak a művelési ágba nyilván tartott külterületi termőföldekre terjed ki. *A termőföldforgalmi szabályozás is összetett eszköztárú: elsősorban normatív agrártermelési ésszerűségek megköveteléséből mint szerzési feltételekből, mennyiségi korlátokból (területi és hozadáki értékben mért szerzési és birtokmaximumok, üzemszám, üzemméret), visszacsatolásként földhasznosítási és keresztmegfeleltetési feltételekből, adott esetben adó-, illetékjogi szabályozásból, azok komplexitásából áll össze.*

A földvédelem a talajvédelem készlet- és minőségi védelmét jelentené, igazán a környezetvédelmi törvényhez közeli terület, soha sem volt, ma sincs jól szabályozva, és sokkal inkább a környezetvédelmi törvénnyel és a készülő közösségi jogi talajvédelmi irányelvvel kellene összhangba hozni.

Ideje tehát, hogy megtegyük ezt általánosságban is, szakítsunk egy semmibe vezető földtörvénnyel, és a mezőgazdasági termelő, illetőleg annak üzem/gazdasága legyen az üzemalapító, üzemkiegészítő, üzemösszevonó, üzemmegosztó, üzemmegszüntető, biztosítékal adó, öröklési/jogutódlási, szervezeti átalakulási, közvetett és közvetlen tulajdonlasi, *anti trust*

jellegű földforgalom szabályozásának centruma, és nem mellékesen szerepeljen benne a nem agrártermelő földszerzése is. Mindez úgy, hogy a közösségi jog adta keretek között önmagában a földszabályozás csökkenti mozgásterünket is.

A feladatok tehát teljesen mások, nem szerencsés, ha fenntartunk egy kettős szabályozást: üzem- és földszabályozást anélkül, hogy annak kellő indoka lenne.

A termőföldforgalmat elsősorban az agrárgazdaságok földtőkeszüksége miatt kell szabályozni. A többi földet a területrendezés szempontjai, a letelepedési jog és a szuverenitás védelme keretében kell látni.

Mindezek alapján számomra nemcsak nem tűnik ésszerűnek egy földre szűkített, néhány össze nem tartozó kérdés szabályozását minden logikai kapocs nélkül össze-

Az ukrajnai munkavállalók munkavállalási jellemzői Magyarországon

PAKURÁR MIKLÓS – OLÁH JUDIT – CEHLA BÉLA

Kulcsszavak: ukrajnai munkavállalók, foglalkoztatás, munkaviszony, tartózkodási engedély.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A szomszédos országok közötti munkaerő-áramlás lehetőségei egyre fontosabb kérdéssé válnak Magyarország keleti határainak mentén, a régóta rendkívül rossz foglalkoztatási helyzet, a kevés álláshely miatt az itt élők félnek leginkább a konkurenciától. Az ukrajnai állampolgárok létszáma alapvetően két régióra koncentráldódik, az Észak-Alföld régióra és a Közép-Magyarország régióra. Kutatásunk célkitűzése, hogy pontos képet kapjunk a Magyarországon lévő ukrajnai állampolgárok foglalkoztatási sajátosságairól.

Az ukrajnai munkavállalók fontosabb jellemzői: döntő többségük férfi, középkorú, alapvetően elégedettek a fizetéssel, a kedvezőbb kereseti lehetőség a legfőbb vonzó erő számukra, szerény igényeket támasztanak a munkával, illetve a munkaadójukkal szemben, többségük nem kíván letelepedni Magyarországon.

Megállapítottuk, hogy Ukrajnából döntően magyar ajkú munkavállalók érkeztek, így a magyar igazolványok hatáskörének bővítésével, egyszerűsített ügyintézés bevezetésével könnyebbé válna a hivatalos munkavállalás. Ez a javaslatunk azóta messzeemenően teljesült a magyar nemzetiségű, de nem magyar állampolgárok részére lehetővé tett magyar állampolgárság gyors megszerzésének lehetőségével.

Sok esetben azért kezdeményezték a letelepedést a munkavállalók – és fektettek be súlyos összegű pénzeket a letelepedés folyamatába –, mert azáltal kedvezőbb helyzetbe kerültek, és ugyanolyan feltételekkel dolgozhattak, mint magyarországi kollégáik.

BEVEZETÉS

Az EU országaira általánosan jellemző a népesség természetes szaporodásának csökkenése, aminek eredményeként csökken a lakosság létszáma. Ezt a tendenciát módosítja a migráció, amely főleg a fejlettebb régiókba irányul, ahol a lakosság létszáma ezáltal nő, azonban az EU néhány – főképpen a volt szocialista országok – területéről elvándorlás figyelhető meg, ami ezeken a vidékeken a lakosság fokozott csökkenéséhez vezet. Magyarországon, távlatosan a kedvezőtlen demográfiai folyamatok ellensúlyozásának egyik meg-

oldási módja a külföldi munkavállalóktól és a bevándorlóktól várható. A külföldi állampolgárok hazai munkavállalási jellemzőinek ismerete lehetőséget ad arra, hogy olyan körülményeket biztosítsanak hazánkban a külföldi munkavállalók részére, amelyek lehetővé teszik a társadalomba való beilleszkedésüket és a tevékenységük hatékonyságának növelését.

A világ több mint 110 országából érkeznek munkavállalók Magyarországra, a 90-es évek második felétől kezdve folyamatosan növekvő létszámban. Hazánkban a külföldi állampolgárok munkavállalása többféle módon lehetséges. Egyrészt akik

az érvényes rendelkezések szerint munkavállalási engedélyt kötelesek kiváltani vagy – 2004. május 1-jét követően – regisztrálási eljárás, illetve zöldkártya-igazolás kérelme miatt kapcsolatba kerülnek a munkaügyi központokkal, másrészt a külföldiek magyarországi foglalkoztatásának engedélyezéséről szóló 8/1999. (XI. 10.) SZCSM rendelet bizonyos feltételek fennállása esetén a munkavállalási engedély kiváltása nélkül is lehetővé teszi a munkavállalást. Mindez azt jelenti, hogy hazánkban a legálisan munkát vállalók egy része a statisztikai látókörön kívül marad. Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk eredményeképpen több tagállammal viszonyossági alapon nincsenek előírások a munkavállalásra vonatkozóan, vagyis egyes tagállamokból érkező állampolgárok engedélymentesen vállalhatnak munkát Magyarországon. A külföldiek munkavállalásának jogi szabályozásában 2008 januárjától jelentős változások történtek. Ezek közül a legfontosabb az, hogy az EGT-állampolgárok és hozzátartozóik foglalkoztatása engedélymentessé vált a szakképzettséget vagy legalább középfokú végzettséget igénylő munkakörökben. A másik, a statisztikai nyilvántartás szempontjából jelentős változás, hogy a foglalkoztató köteles bejelenteni a jogszabályok szerint engedélymentesen foglalkoztatható EGT-állampolgárok és hozzátartozóik létszámát a munkaügyi szervezetnek. Ez utóbbi teljesebbé teszi a külföldi munkavállalókról rendelkezésre álló információkat.

A globalizációs folyamatok egyik jellemző megnyilvánulása a munkaerő-piaci folyamatok szempontjából a világgazdaság szerkezetének, súlypontjainak átrendeződési folyamata, ami egyrészt tetten érhető a munkaerővel szemben támasztott feltételek módosulásában, valamint a tőkeáramlások földrajzi szerkezetének megváltozásában (Mártha, 2008). Az Európai Unió foglalkoztatási helyzetének átalakulása számos demográfiai, szociális kérdést vet fel. A fő gond, hogy a népesség csökken és

öregszik. Számos országban a bevándorlás lett a demográfiai növekedés biztosításának a legfontosabb tényezője, mert a termékenység mindenütt a népesség változatlan fenntartásának küszöbe (átlag 2,1 gyermek egy nőre számítva) alá süllyedt, több tagállamban már 1,5-nél is alacsonyabb (Halmos, 2006). Magyarország speciális helyzetben van migráció szempontjából, mivel itt az EU keleti határán kialakult ütközőzóna jellegzetességei érvényesülnek. A munkavállaló migránsok az ütközőzóna országaiból, így Magyarországról is nyugat felé mozognak, keresve a magasabb jövedelmet, jobb életkörülményeket. Meghatározó a keleti szomszédok jelenléte, azon belül is a román állampolgároké, további jelentősebb csoport a szlovákok, illetve az exszovjet (főleg ukrainai) munkaerő (Adler et al., 2006).

Nem bővelkedünk ismeretekben az országban élő és dolgozó külföldiek gazdaságban, foglalkoztatásban betöltött szerepéről sem. Azokról van statisztika, akik munkavállalási engedéllyel rendelkeznek, ami messze nem fedi le az országban élő és dolgozó külföldieket. Egyrészt azért, mert aki munkavállalási engedéllyel rendelkezik, nem biztos, hogy már az országban van, másrészt azért, mert az engedély nélküli foglalkoztatás a külföldiek körében jelentős. Nem tökéletes megoldás a külföldiek beáramlását a munkavállalási engedélyeken keresztül mérni (Viszt, 2005). Több ok miatt is indokolt lenne, hogy nagyobb figyelem forduljon Magyarországon a bevándorlás gazdasági, versenyképességi hatásainak elemzése, a lehetőségek tudatosabb kihasználása felé, mert ugyan tény, hogy nemzetközi összehasonlításban viszonylag alacsony Magyarországon a legális külföldi munkavállalók aránya, de ez fokozatosan emelkedik, egyes régiókban (északi határmegyék) pedig ugrásszerűen nő, és a gazdasági növekedés fontos forrásává válik. Az EU további bővítése – minden bizonnyal erős – beáramlást vetít előre Románia és Bulgária felől, de nő Ukrajna és

Szerbia felől is. Tetemes mértékű és bővül a migránsok illegális foglalkoztatása, illetve a bevándorlók képzettségi összetétele, kvalifikációja spontán módon alakul, a gazdaság szempontjai, a hiányszakmák pótlása, a munkaerő kvalifikációja csak korlátozottan érvényesül (Adler *et al.*, 2006).

A munkaerőpiacon a kereslet és a kínálat uralkodik, amit azonban számos külső tényező gyakran erősen befolyásol. Míg a tőkértől függő keresletet általában a környezeti adottságokon túl a gazdaság általános állapota, az ágazati szerkezet és annak változása, a regionális gazdasági különbségek és a technológiai módszerek és eljárások fejlettsége határozza meg, addig az aktív népesség nagyságától függő munkakínálatot jelentősen befolyásolják a politikák (pl. a bevándorlási politika), az oktatás és a szakképzés színvonala és fejlődése. A keresletet a történelemben gyakran befolyásolták a társadalmi diszkrimináció különböző fajtái is (Csákó, 2001).

A külföldiek munkavállalásának kérdése fontos szerepet játszik a munkaerő-piaci folyamatok tárgyalása, elemzése során. Az utóbbi években Magyarország és a környező országok EU-hoz történő csatlakozása következtében jelentősen megváltozott e téren a szabályozási rendszer, ami természetesen hatással van a munkaerő-piaci folyamatokra. A külföldiek magyarországi munkavállalását szabályozó, az elmúlt években többször módosított 8/1999. (XI. 10.) SZCSM rendelet bizonyos feltételek fennállása esetén, a külföldi munkavállalók meghatározott csoportjait érintően az évek során egyre szélesebb körben tette lehetővé a munkavállalást, az engedély kiváltásának kötelezettsége nélkül.

A szomszédos országok közötti munkaerő-áramlás lehetőségei egyre fontosabb kérdéssé válnak Magyarországon keleti határainak mentén, mivel egyfelől ebből az irányból várják a külföldi munkavállalók zömének érkezését, másrészt a régóta rendkívül rossz foglalkoztatási helyzet, a

kevés álláshely miatt az itt élők félnek leginkább a konkurenciától. A jelenlegi tendenciákat figyelembe véve ezek a félelmek csak részben tekinthetők megalapozottnak. Noha a kiadott munkavállalási engedélyek alapján a legtöbb külföldi munkavállaló valóban Romániából és Ukrajnából érkezik (a zömük magyar nemzetiségű), de a közvetlen határsávban csak alig néhányan maradnak, a fő célpont továbbra is a főváros és Nyugat-Magyarország.

A jövőt tekintve tehát ezeken a határszakaszokon vélhetően továbbra sem kell tartani a kezelhetetlenül nagy tömegben érkező munkavállalóktól, mivel egyfelől kevés munkaalkalmat biztosító perifériaterületek érintkeznek egymással a határ két oldalán, másfelől pedig ez a határszakasz bizonyosan az Európai Unió külső határává válik, és így a legszigorúbb schengeni előírásoknak kell majd megfelelnie (Baranyi – Balcsók, 2004).

A külföldiek foglalkoztatásának gazdasági hatásai egyes régiókban, ágazatokban, foglalkozások tekintetében jelentősebbek, mint ami alacsony arányukból következik: amiatt, mert az alacsonyabb fejlettségű országokból érkező külföldiek olcsóbbak, s olyan állásokat is hajlandók betölteni, ahol munkaerőhiány van, fontos a munkaerő-piaci hatásuk. Az a körülmény, hogy egy részük ingázó, lehetőséget ad a szezonális vagy ingadozó munkaerő-piaci igények kielégítésére (Adler *et al.*, 2006).

Az „idegenekkel” szembeni fenntartásokat leginkább a megélhetési gondok, illetve az egyébként is bizonytalan munkahelyek elvesztésétől való félelem táplálja, mivel a külföldiek a magyarországi bérek töredékéért is hajlandóak munkát vállalni. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a régióban már megjelenése óta magasan az országos átlag fölött alakul a munkanélküliségi ráta, és sok településen a mai napig kritikusanak minősíthető a foglalkoztatási helyzet (Balcsók – Dancs, 2004).

A regionális munkaügyi központok

egyetlen alkalommal sem számoltak be arról, hogy külföldiek jelenléte foglalkoztatási feszültséget okozott volna valamely nemzetgazdasági szektorban vagy szakmacsoportban. Sőt, több régióban is egyértelműen érzékelhető, hogy a külföldi munkavállalók egy része nem tölti ki az engedélyben meghatározott időtartamot, és a munkavállalási engedély érvényességi idejének lejárta előtt távozik a magyar munkaerőpiacról (*Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 2008*).

A külföldi munkavállalással kapcsolatos, a nemzetközi szakirodalomban ismert általános jellegű megállapítások nem egyértelműen alkalmazhatók Magyarországra és a térség országaira. A szokásos vonzó és taszító tényezők évtizedeken át nem érvényesülhettek, hiszen a nemzetközi vándorlás – kevés esettípust kivéve – még a szocialista országok között is nagyon korlátozott volt. Ezért a nemzetközi vándorlással, a külföldi munkavállalással kapcsolatos attitűdök, szokások, gyakorlat, ismeretek nem terjedtek el olyan mértékben, mint a nyugat-európai országok lakosságában (*Domokos, 2007*).

A kutatást a magyar állampolgárság-

ról szóló törvény módosítása előtt (2010. május) fejeztük be.

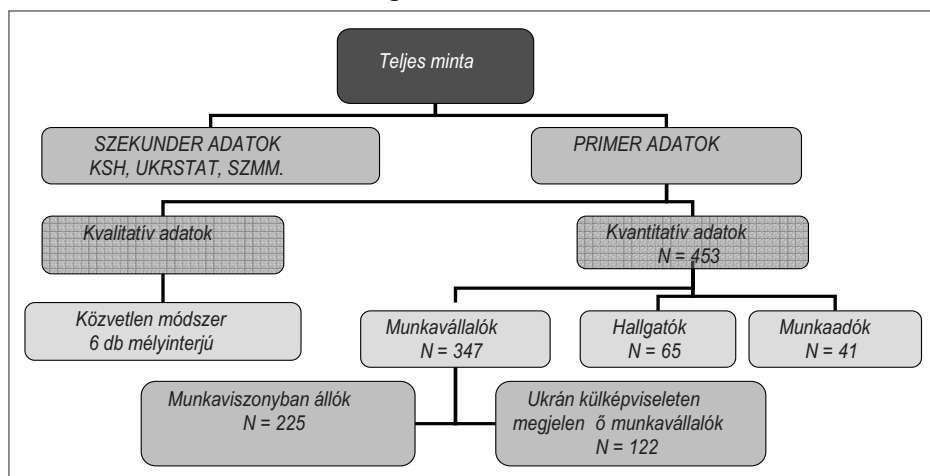
ANYAG ÉS MÓDSZER

A kérdőív összeállításakor figyelembe vettük *Babbie (2003)* és *Malhotra (2005)* ajánlásait a kérdőív szerkesztésére vonatkozóan. A kérdőívek típusát tekintve írásbeli kérdőívek voltak. A szerkesztés folyamatában tudatosan fogalmaztunk meg néhány olyan kérdést is, ami tartalmilag ugyanarról szól, úgymond egyfajta ellenőrzési pontként, figyelembe véve *Bruce (2003)* és *Bordeaux (2002)* tapasztalatait. A minta meghatározásához a *Kincses (2008)* által készített APEH adózói statisztikáját használtuk fel. A minta nagyságának meghatározásakor a legfrissebb adatok 2007. évről álltak rendelkezésre. Az adatok alapján Magyarországon összesen 17 289 ukrain állampolgár tartózkodott, ők alkották az alapsokaságot, amelyből 7182 fő adófizető állampolgárnak minősült, ami azt jelenti, hogy hivatalos munkahellyel rendelkezik, így az alapsokaságban az adófizetők aránya 41%. Az adatok szerkezete és a primer adatok száma az 1. ábrán látható.

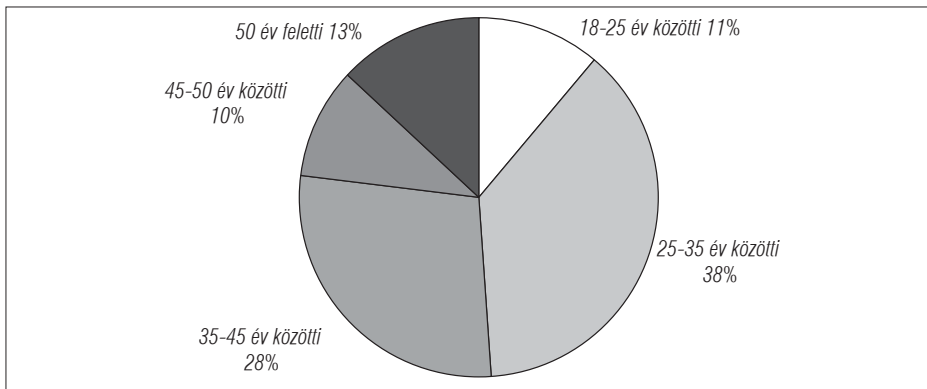
A munkavállalói kérdőíveken belül a

I. ábra

A vizsgált minta bemutatása

2. ábra

A munkavállalók életkor szerinti megoszlása

Forrás: saját kutatás, 2010

megkérdezettek az érvényes munkavállalási engedéllyel rendelkező ukrajnai állampolgárok voltak. A kérdőív kitöltői döntően a Közép-Magyarország régióban, valamint Budapesten vállalnak munkát. Nagyobb arányban fordultak elő a megkérdezettek között még az Észak-Alföld régióban munkát vállaló ukrajnai állampolgárok. A kérdőíves megkérdezés ezekből a régiókból indult ki a *Szociális és Munkaügyi Minisztérium* (SZMM) statisztikai adataira támaszkodva.

A munkavállaló kérdőívek kitöltésénél szem előtt tartottuk azt a tényt, hogy a potenciális munkavállaló hazánk ukrajnai külképviseletén jelenik meg először, mielőtt munkavállalási céllal Magyarországra érkezne, mivel vízumot kell kiváltania a belépéshez. Az ukrán külképviseleten megjelentek egy része még nem létesített munkaviszonyt Magyarországon, míg más részük már dolgozott hazánkban, és a további munkavégzés meghosszabbítása ügyében jelent meg a hivatalban. A másik csoportot a Magyarországon munkaviszonyban állók alkották. A munkaviszonyban állók csoportját, összesen 225 főt hálóba mintavétellel választottuk ki a hazai ukrajnai munkavállalókat alkalmazó cégek alkalmazottai közül.

EREDMÉNYEK

A munkavállalók döntően Kárpátaljáról származnak, csak kis részük született Ukrajna belső részein. A nemek szerinti megoszlás több szempontból is fontos, ugyanis már a nemből következtetni tudunk a munka jellegére. A megkérdezett munkavállalók 73,3%-a férfi és 26,6%-a nő. Az életkor szerinti megoszlásokat a 2. ábra szemlélteti.

A kérdőív kitöltői között a legnagyobb arányban a 25–35 év közöttiek szerepelnek, majd azt követi a 35–45 év közötti korosztály. Meglepő viszont az 50 év feletti korosztály 10%-ot meghaladó részesedése.

A válaszadók közül 92 fő rendelkezik középfokú végzettséggel, valamint 75 fő befejezte a középiskolát, csak nem tett érettségi vizsgát. Jelentős a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (38 fő a megkérdezettek közül), míg a csak alacsonyfokú végzettségűek száma viszonylag csekély, 19 fő.

Megvizsgáltuk, hogy Magyarországon milyen jellegű munkát vállalnak a munkavállalók (1. táblázat). Egyetlen egy fő nem töltötte ki a kérdőívben a szakmájára vonatkozó részt, valamint a magyarországi munkahelyén a munkakörére utaló kérdést, így ő nem került bele a válaszadók körébe.

Az 1. táblázat alapján megállapítható, hogy nem egyértelmű a végzettség szerinti munkavégzés, ugyanis több olyan mun-

I. táblázat

Az ukrainai munkavállalók magyarországi munkahelyének jellege és az alkalmazott szakképzettség szerinti csoportosítása (fő)

Szakképzettség, szakma	Magyarországi munkahelyén milyen munkakörben foglalkoztatják?		Összesen
	fizikai	szellemi	
Fizikai	131	3	134
Szellemi	4	44	48
Szakképzetlen	37	5	42
Összesen	172	52	224

Forrás: saját kutatás, 2010

kavállaló is van, aki nem a végzettsége szerinti munkát végzi. A fizikai munkások között van három szellemi munkát végző, míg a szellemi munkára alkalmasak között van, aki fizikai munkát végez. Az ő esetük különleges, ugyanis a kérdőív feldolgozása során kiderült, hogy nem az első munkahelyükön vannak, valamint a válaszból feltűnt a feldolgozóknak, hogy erkölcsi problémák merülhettek fel, és ezek állhatnak a dolgok háttérében. A munkavállalók döntő hányada, 99,1%-a határozott időtartamra szóló munkaviszonyban dolgozik Magyarországon. Csak néhány esetben fordult elő a mintában a mezőgazdasági szezonális munkavállalási engedély, aminek oka, hogy a felmérés időpontjában még nem voltak aktuálisak a nyári szezonmunkák.

Összehasonlítottuk a munkavállalók elé-

gedettségét a magyarországi fizetésükkel is, az eredményt a 2. táblázat tartalmazza.

A 2. táblázat adatait értékelve megállapítható, hogy a munkavállalók többsége elégedett a fizetésével. Ugyan a kutatócsoport számára meglepő volt, de a dolgozók többsége elégedett volt az 50–100 000 Ft-os munkabérével. Az 50–100 000 Ft-os munkabérrel rendelkező dolgozók csaknem 100%-a az építőiparban dolgozik. A végeredmény azért meglepő, mert a *Központi Statisztikai Hivatal* szerint a 2008. év havi bruttó átlagkeresete 115 634 Ft volt. Mindez azt jelenti, hogy a külföldi állampolgárságú munkavállalók a magyarországi átlagbérek szintje alatt dolgoznak, vagyis a munkaadóknak/munkáltatóknak olcsóbb az ukrainai állampolgárságú munkavállalók alkalmazása. Az alacsonyabb bérek háttérében az állhat, hogy a

2. táblázat

Az ukrainai munkavállalók elégedettsége és a bruttó fizetés szerinti csoportosítása (fő)

Mennyire elégedett jelenlegi fizetésével?	Magyarországi havi bruttó fizetése?				Összesen
	0–50 000 Ft	50 001–100 000 Ft	100 001–150 000 Ft	> 150 000 Ft	
Egyáltalán nem elégedett	0	1	0	0	1
Nem elégedett	0	12	0	0	12
Részben elégedett	0	52	20	2	74
Elégedett	2	68	34	9	113
Teljesen elégedett	0	5	11	9	25
Összesen	2	138	65	20	225

Forrás: saját kutatás, 2010

3. táblázat

A munkavállalás céljai és rangsorolásuk (fő)

Rangsor	A munkavállalás céljaként megjelölt tényezők					
	Kedvezőbb kereseti lehetőségek	Jobb munkakörülmények	Magyarországon tanulmányokat folytató gyermeke támogatása	Letelepedési szándék	Honosítás	Egyéb
	összesen					
	200	28	0	68	33	4
rangsor kategóriánként						
1.	198	2	0	22	0	2
2.	1	26	0	40	6	2
3.	0	0	0	6	22	0
4.	1	0	0	0	5	0

Forrás: saját kutatás, 2010

munkáltatónak – külföldi foglalkoztatási szándéka esetén – az adott foglalkozás, munkakör előző évi bérátlagának legalább 80%-át ki kell ajánlania ahhoz, hogy más feltétel teljesítése esetén engedélyezhető legyen a munkavállalási engedély iránti kérelem. Vagyis a munkáltatók, főleg az építőiparban, nem is hajlandók többet fizetni az előző évi bérátlagnál, így 20%-nyi tartalékkal rendelkeznek a személyi jellegű költségek tekintetében.

A munkavállalók körében megkérdezésre került a munkavállalás célja. A válaszokat rangsorolhatták a válaszolók. A felmérés

eredményét a 3. táblázat tartalmazza.

Legtöbbször a kedvezőbb kereseti lehetőséget jelölték be első helyre, ami igen meglepő, ha az építőipari segéd munkások fizetésére gondolunk. Második helyen a letelepedési szándék szerepelt, majd azt követte a honosítás, és csak negyedik helyen állnak a jobb munkakörülmények. Az ukrajnai állampolgárságú munkavállalók helyzetének mélyrehatóbb megismeréséhez megkérdeztük személyes, speciális elvárásait a munkáltatójukkal szemben. Ennél a kérdéskörnél is lehetőség nyílt a rangsorolásra, az egyéni véleményüknek megfelelően állíthatták sor-

4. táblázat

Speciális elvárások a munkáltatóval szemben (fő)

Rangsor	A munkáltatóval szembeni elvárásként megjelölt tényezők					
	Azonos bérezés, juttatás	Hozzájárulás a munkaügyi és idegenrendészeti eljárás költségeihez	Térítésmentes szállásbiztosítás	Hozzájárulás a szálláshoz	Hazautazás lehetőségének megteremtése	Egyéb
	összesen					
	37	102	44	26	110	24
rangsor kategóriánként						
1	33	74	32	15	54	14
2	2	21	8	7	43	8
3	1	7	4	2	8	0
4	1	0	0	2	5	2

Forrás: saját kutatás, 2010

5. táblázat

Az ukrajnai munkavállalók iskolai végzettség és a magyar államtól igényelt segítség típusa szerinti csoportosítása (fő)

	Nincs alapfokú	Alapfokú	Befeje- zett kö- zép- fokú érettségi	Közép- fokú érettségi	Befejezett felsőfokú	Össze- sen
Egyszerűsödjön a munkavállalási és tartózkodási engedély ügyintézése	0	4	19	28	11	62
Magyar igazolvánnyal rendelkező ukrajnai állampolgárok foglalkoztatása a munkaerőpiaci vizsgálat nélkül kiadott munkavállalási engedéllyel történjen	0	2	11	12	2	27
Magyar igazolvánnyal rendelkező ukrajnai állampolgárok foglalkoztatása engedélymentesen	1	13	44	48	19	125
Tartózkodási engedély birtokában lehessen szociális támogatásban részesülni	0	0	1	0	0	1
Tartózkodási engedély esetén lehessen hosszú lejáratú hitelt igényelni	0	0	0	4	6	10
Összesen	1	19	75	92	38	225

Forrás: saját kutatás, 2010

rendbe az egyes elvárásokat (4. táblázat).

Az eredményekhez annyit szeretnénk hozzáfűzni, hogy talán várható volt az eredmény és a kialakult rangsor. A legnagyobb számban azt sorolták az első helyre, hogy a munkáltató járuljon hozzá a munkaügyi és idegenrendészeti eljárás költségeihez. A legtöbben azt jelölték meg, hogy a munkáltató a hazautazás lehetőségét teremtsen meg vagy járuljon hozzá, annyi különbséggel az előzőhöz viszonyítva, hogy itt megoszlottak a szavazatok az első és második hely között. A harmadik helyen „a munkáltató a munkabéren túl a magyarországi szállásmegoldást is térítésmentesen biztosítsa” igény állt. A legtöbben az első helyre rangsorolták ezen igényüket. Szavazatok tekintetében a negyedik helyen végzett a munkavállalóknál „a magyarországi munkavállalókkal azo-

nos bérezés és egyéb juttatás” igénye. Ebben az esetben a többség az első helyre rangsorolta ezt az igényét. A feldolgozás során a feldolgozó teamnek feltűnt, hogy a munkavállalóknak igazából nincsenek nagy elvárásai a munkáltatójukkal szemben. Ugyan itt is lehetőségük lett volna a rangsorolásra a munkavállalóknak, de a legtöbben csupán egy elvárást jelöltek meg. Nagyon kevés esetben fordult elő, hogy kettő vagy annál több elvárást emeltek ki és rangsoroltak.

A következő kérdés már inkább azon munkavállalókra vonatkozott, akik hosszú távon gondolkodnak jelenlegi munkahelyükön. Táblázatsegítségével szemléltettük, hogyan változott az iskolai végzettséggel az ukrajnai állampolgárok igénye, vagyis hogy milyen segítséget vennének szívesen a magyar államtól, munkáltatójuktól, lakókör-

nyezetüktől, hogy jobban, hamarabb tudjanak beilleszkedni, Magyarországon végleges otthonot teremteni (5. táblázat).

Az 5. táblázatban szinte egyhangú végeredmény született. A határon túli magyar munkavállalóknak nincsenek nagy igényei. Szándékosan tettünk a válaszadási lehetőségek közé úgymond elképzelhetetlennek tűnő válaszokat, gondolunk itt a szociális támogatásra vagy a hosszú lejáratú hitel igénylésére tartózkodási engedély birtokában. Még így is a legtöbb szavazatot a harmadik választási lehetőség kapta, vagyis a magyar igazolvánnyal rendelkező ukrainai állampolgárok foglalkoztatása engedélymentesen, legfeljebb munkaügyi regisztráció mellett történjen. A második helyen az első kérdés áll, amelyben azt jelölhette meg a munkavállaló, hogy egyszerűbb eljárás keretében történjen a munkavállalási és tartózkodási engedély igénylése.

Megkérdeztük a munkavállalókat, hogy kedvező magyarországi tapasztalatok, egzisztencia és lakáskörülmények meglé-

te esetén szándékában áll-e a letelepedés, majd a magyar állampolgárság felvétele. A válaszadókat a letelepedési szándék és a jelenlegi ukrainai lakhelyük szerint csoportosítottuk. A válaszadók többsége, pontosan 150 fő, nem kíván letelepedni Magyarországon, vagyis ez a magyarországi munkavállalás csak egy átmeneti megoldás lehet a számukra. Ahhoz, hogy valaki letelepedjen, nagyon biztos munkahelyének kell lennie, ami egy kiszámítható jövedelmet biztosít. Jelen gazdasági viszonyok között melyik magyarországi munkavállaló érezheti magát biztonságban? Ha mindezt leszűkítjük az építőiparra, akkor utána lehet nézni, hány építőipari vállalkozás szűnt meg likviditási gondok miatt az elmúlt időszakban. A likviditási gondok közvetlen következménye, hogy először létszámleépítéshez, bércsökkentéshez, majd elbocsátáshoz folyamodik a vezető, a legvégén pedig felszámolja a cégét. A letelepedést vizsgálva megállapítható, hogy a letelepedni kívánó ukrainai állampolgárok döntően Kárpátal-

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Adler et al. (2006): Kutatás a munkavállalók mobilitásával kapcsolatban Magyarországon. GKInetKft., Budapest, 1-15. pp. – (2) Babbie, E. (2003): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 273-313. pp. – (3) Baranyi B. – Balcsók I. (2004): Határ menti együttműködés és foglalkoztatás – kelet-magyarországi helyzetkép. Műhelytanulmányok. MTA Közgazdaságtudományi Intézet – (4) Balcsók I. – Dancs L. (2004): Külföldiek legális és illegális munkavállalási szokásai a magyar-ukrainai határ mentén az ezredforduló tájékán. In: Fiatal regionalisták III. országos konferenciájának kiadványa. Győr, MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet CD-ROM és <http://rs1.szif.hu/~pmark/publikacio/Net/balda.doc> – (5) Bruce, H. C. (2003): Bad Examples. Marketing Management, 12 (6) 34-38. pp. – (6) Bordeaux, D. B. (2002): Interviewing - Part II: Getting the Most Out of Interview Questions. Motor Age 121 (2) 38-40. pp. – (7) Csákó M. (2001): Az ezredforduló munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében. Kutatási összefoglaló. ELTE BTK Szociológiai, Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 3-4. pp. – (8) Domokos T. (2007): Szlovák állampolgárok magyarországi munkavállalása, ennek okai és jellemzői a magyar-szlovák határmenti régióban. OFA Kutatási összefoglaló, Székesfehérvár, 4. p. – (9) Halmos Cs. (2006): Az Európai Unió foglalkoztatási stratégiája. Alkotmányos Európa sorozat. Uniók füzetek 3. Pécsi Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar – (10) Kincses Á. (2008): A Magyarországon élő külföldi állampolgárok gazdasági hatása az ezredforduló után. Magyar Regionális Tudományi Társaság 2008. december 11-12., Gödöllő – (11) Malhotra, K. N. (2005): Marketingkutatás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 360-393. pp. – (12) Mártha B. (2008): A foglalkoztatáspolitikai egyes főbb jellemzői és azok kapcsolódása a vidékfejlesztéssel különös tekintettel az Észak-Alföldi Régióra. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen, 41. p. – (13) Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2008): Tájékoztató az OET részére a külföldiek magyarországi foglalkoztatásáról. 6. p. – (14) Viszt E. (2005): A munkaerő mobilitás alakulása és várható hatásai a magyar munkaerőpiacra és az EU csatlakozás után. Munkaügyi Szemle 3. sz. 5. p.

////////////////////////////////////// V I T A //

*Stratégiai ágazat-e
az élelmiszer-gazdaság?
(Műhelyvita-összegzés)*

TÓTH ORSOLYA – GARAY RÓBERT

Kulcsszavak: élelmiszer-gazdaság, stratégiai, társadalmi, foglalkoztatás- és szociálpolitikai, piaci szerep és tartalom.

**ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK,
KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK**

A műhelybeszélgetésen elhangzottak alapján megállapítható, hogy noha az élelmiszer-gazdaság makrogazdasági jelentősége a gazdaság fejlődésével, átalakulásával párhuzamosan csökkent, mégis több szempontból indokolt kiemelt kezelése. Az alábbi főbb megállapítások fogalmazhatók meg.

Elsőként: Az élelmiszer-gazdaság a nemzetgazdaságon belül jelentősebb szerephez jutna abban az esetben, ha magasabb hozzáadott értéket képviselő, kézimunka-igényes termékeket állítana elő, és ezeket exportálná, így tovább javítaná a külkereskedelmi mérleget. Az agrobiznisz 12-13%-os (ezen belül a mezőgazdaság 3%-os) gazdasági teljesítménye nem elegendő a húzóágazat minősítéshez, de Magyarország esetében a sikerágazat „státusz” reálisan elérhető.

Másodsorban: Stratégiai fontosságú lenne a vidéki foglalkoztatás színvonalának nagymértékű javítása. A helyi termelés fokozottabb támogatásával, az önkormányzati szervezetek tevékenységének bővítésével, valamint az élőlétszám-igényes ágazatok (lásd: zöldség-, gyümölcs-ágazat) preferálásával nem csupán a foglalkoztatásbővítés mint kiemelt kormányzati célkitűzés valósulna meg, hanem az erodált mezőgazdasági teljesítmény is javítható lenne.

Harmadrészt: A rendszerváltás egy atomizált, szervezetlen, elaprózott birtokstruktúrát eredményezett Magyarországon, amely nem tud versenyképes lenni. A rendszerváltozást követően a gazdasági környezet jelentős mértékű átalakulása, s ezzel összefüggésben az értékesítési lehetőségek és feltételek gyakori és hektikus változásai mind az alapanyagot előállító mezőgazdaságot, mind pedig az alapanyagokat feldolgozó élelmiszeripart nehéz helyzetbe hozták. A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar visszanyerhetné méltó hírét, ha a magyar termelők szervezettebbé válnának, és előnyben részesítenék a szövetkezést, a kooperációt.

BEVEZETÉS

Az *Agrárgazdasági Kutató Intézet* „Stratégiai ágazat-e az élelmiszer-gazdaság?” címmel 2012. március 8-án műhelyvitát rendezett. A téma összetettsége indo-

kolta, hogy a beszélgetés indítására felkért előadók és a meghívottak a szakma több területéről érkeztek. A makrogazdaságban, az oktatásban, kutatásban, a szakmai érdekképviseletekben, az ágazat döntéshozatalában és gyakorlatában jártas szak-

emberek véleménye egyaránt megjelent a vitában. A szakmai beszélgetés során elhangzott hozzászólások gyakran messze túlmutattak az indító kérdés megválaszolásán, az ágazatért aggódók régóta megoldatlan problémákat és múltbeli hibákat vetettek fel, és azt keresték, hogyan léphetnének előre a jövőben.

A szakmai fórum fontosabb megállapításairól, főbb vitapontjairól, a felvázolt teendőkről és esetleges buktatóikról készült összefoglalást az Agrárgazdasági Kutató Intézet a Gazdálkodás folyóiratban a témakörrel kapcsolatos vita, szakmai véleménycsere ösztönzésének, folytatásának reményében adja közre. Az összeállítás a műhelyvita megállapításait a hozzászólások sorrendjében foglalja össze, kiemelt figyelmet fordítva az eltérő és a jövőre vonatkozó vélemények, javaslatok ismertetésére.

Kapronczai István, az intézet főigazgatója megnyitójában a témakör időszerűségére, komplex szakmai kérdésként történő megítélésének fontosságára hívta fel a figyelmet. Hangsúlyozta, hogy az élelmiszer-gazdaság stratégiai fontossága – politikai hovatartozástól függetlenül – kevésbé vitatott kérdés. A vélemények inkább az ágazat gazdasági, társadalmi, politikai szerepének, súlyának megítélésében, a továbblépés irányában, a problémák (nem ritkán ellentmondásos) megoldásaiban mutatnak eltérést. A vitavezető éppen ezért a vitára tűzött kérdés többoldalú, politikamentes, szakmai megközelítését, a stratégiai szerep újszerű értelmezését, a kritikus területek jelzését és a jövő teendőinek felvázolását kérte a jelenlévőktől. A vita egyben alkalmat adott a problémakör megvitatását javasoló – korábban az intézetben is tevékenykedő – *dr. Botos Katalin* gazdag szakmai életútjának rövid méltatására is, aki jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára, a Szegedi Egyetem professor emeritusa, és a közelmúltban ünnepelte hetvenedik születésnapját.

FELKÉRT HOZZÁSZÓLÁSOK

A főként szélesebb gazdaság- és pénzügypolitikai kérdésekkel foglalkozó *Botos Katalin* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szegedi Tudományegyetem professor emeritus) szerint az élelmiszer-gazdaságnak stratégiai ágazatnak kellene lennie, de napjainkban nem tekinthető annak. Az élelmiszer-gazdaság egyértelműen stratégiai ágazat volt lényegében egész Európában a második világháborút követően, és Magyarországon is a szocializmus évtizedeiben, különösen a Kádár-korszak második szakaszában. Élelmiszerekből hazánk a rendszerváltás előtt (a szocialista táboron belül a Szovjetunióhoz hasonlóan egyedüli országként) önálló volt, és jelentős külpiaci aktivitással is rendelkezett, megteremtve ezzel a létfontosságú iparosítás energiainportjának fedezetét. A fejlődésnek azonban vége szakadt, az ágazat korábbi vezető szerepét elveszítette.

1991-ben az energiainport külkereskedelmi hiányát a mezőgazdaság és az élelmiszeripar pozitív egyenlege 23%-kal múlta felül, maga a mezőgazdasági export 150%-kal meghaladta az energiainportot! Napjainkra viszont az agrárexport önmagában csak az energiainport 67%-ára nyújt fedezetet.

A folyamatot magyarázza egyfelől az agrár- és élelmiszer-ipari kereskedelmi többlet csökkenése, másfelől az energiahordozók árának agrártermékeknél sokkal dinamikusabb növekedése. Az élelmiszer-gazdaság exportja a rendszerváltás óta eltelt időszakban folyóáron 11-szeres, importja pedig 23-szoros növekedést mutatott. Az agrártermékek külkereskedelmi egyenlege a belső piacvesztés és az import dinamikus emelkedése miatt erőteljesen visszaesett.

Botos Katalin az élelmiszer-gazdaság szerepvesztését az importfedezettség mutatójának változásával is igazolta. Miközben az 1990. évi teljes nemzetgazdasági

külkereskedelmi forgalomban a kivitel az importszükséglet 70%-át fedezte csupán, a mezőgazdaság importfedezettsége 250-300%-os volt. Az agrárágazat tehát az élelmiszer-önellátást és az exporttöbbletet egyaránt megvalósította. A gazdaság egészére 2010-ben növekvő (110%-os) exporttöbblet volt jellemző. Az élelmiszer-gazdaságban a többlet megmaradt ugyan, de a két évtizeddel korábbihoz viszonyítva 160%-ra módosult (lényegében csökkent). Az adatok az agrárágazatban visszaesést jeleznek, de az ágazat devizatermelő képessége ennek ellenére erősebb a gazdaság egészére jellemzőnél, mindemellett egyértelmű a termelési potenciál sajnálatos kihasználatlansága.

Az előadó szerint az ágazat stratégiai jelentősége a devizatermelő képességében, a vidékfejlesztésben, a vidéki foglalkoztatásban betöltött szerepe alapján értékelhető. Ezek az összetevők hatásaikban szinte feloldhatatlan ellentmondásokat hordoznak. A jelenlegi termelési szerkezetben a devizatermelő képesség kis élőlétszám-igényű, magas színvonalon gépesített termelést (például gabonatermelést) feltételez. A nagyon kevés magyar élőlétszám-hozzáadást igénylő termeléssel lényegében nem kézimunka-igényes termékeket exportálunk, amelyek a vidéki foglalkoztatás színvonalának fellendítéséhez nem járulnak hozzá. A vidéken élő emberek megélhetése, nyugdíja az alacsony foglalkoztatási színvonal miatt egyre inkább veszélyben forog. Stratégiai fontosságú teendő a vidéki foglalkoztatottság bővítése. A jövőben, arányos fejlesztés révén előnyben kell részesíteni, tudatosan kell fejleszteni a nagyobb élőlétszám-igényű, magasabb hozzáadott értéket realizáló termelést. Botos Katalin szerint „a jövőben azon kell dolgoznunk, hogy az agrárium nyerje vissza a maga méltó helyét és stratégiai szerepét, de ezért minél előbb tennünk kell!”

Botos József (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, nyugalmazott egyetemi docens) az élelmiszer-gazdaság stratégiai fontos-

ságát, jelentőségét a nettó keresetek és a létminimum összegéből, a keresetek élelmiszer-vásárlásra fordított arányából (átlagosan 25%, az alacsony jövedelmű háztartásokban 40%) vezette le. Számítások szerint a magyar lakosságnak az élelmiszerekre fordított kiadásai évi 2400 milliárd forintot tesznek ki, amely a GDP 9%-ának felel meg. A belföldi élelmiszer-szükséglet döntően hazai termelésből való kielégítése „többletkapacitásokat” igényelne és kötne le, tehát a mezőgazdaság és az élelmiszeripar stratégiai szerepének fokozása elsődleges feladat.

Sajnálatos, hogy a magyar lakosság vásárlóereje gyenge, ezért meghatározó részük az olcsóbb (többnyire rosszabb minőségű) importtermékeket részesíti előnyben. Különösen igaz ez a népesség 70%-át alkotó városi lakosság körében. A vidéki háztartások önellátó, ház körüli termelése is egyre szerényebb. A termelési szándék (készség) hiánya, illetve az alacsonyabb árak őket is a multicégek boltjai felé terelik. Hazánkban a potenciális termelési kapacitás ily módon kihasználatlan marad, az élelmiszerimport pedig egészségtelesen növekszik. A teljes agrár- és élelmiszer-ipari külkereskedelmi forgalom alapján számított egységérték a behozatalnál háromszor magasabb, mint a kivitelnél, részben az eltérő feldolgozottsági fok miatt. Ennek alapján, ha elfogadjuk a statisztika torzítását, azt mondhatjuk, hogy egy egységnyi élelmiszerimport fedezetét három egységnyi kivitel teremti meg ma Magyarországon!

A tágabban értelmezett stratégiai jelleg erősödésének korlátját az előadó az élőlétszám-igényes és a magas fokon gépesített ágazatok kedvezőtlen arányaiban, a munkaerő-felhasználás és az ágazati jövedelmezőség ellentétében látja. A jövedelmezőségi adatok azt mutatják, hogy ma Magyarországon általában nem kifizetődő munkaigényes ágazatokkal foglalkozni. A mezőgazdasági termelés elaprózott-

sága („atomizáltsága”), a felvásárlás és az állam szervezeti koncentráltságának hiánya, illetve az unió közvetlen támogatási rendszere sem kedvez a vidéki foglalkoztatás agrárágazathoz köthető bővítésének. A magyar termelők szervezettségét kellene megerősíteni, ebben az esetben van még esély arra, hogy a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar visszanyerje méltó hírét, teljesítményét.

Éder Tamás (Élelmiszer-feldolgozók Országos Szövetsége, elnök) a konferencia címében feltett kérdésre igenlő és nemleges választ is adott. Egyfelől, az élelmiszer-gazdaság stratégiai ágazatnak tekinthető, mert már az ókori, majd a középkori nagy kereskedelmi háborúk kiváltó oka is gyakran a gabonatermő területek és a gabona fogadására alkalmas kikötők megszerzése volt, ezáltal az élelmiszer-termelés, a biztonságos élelmiszer-ellátás feltételeinek megteremtése. „Politikai be rendezkedéseket, kormányokat veszélyeztetett, vagy éppen sodort el néhány egymást követő rossz terméseredményű év. Ahol a kenyér ára felszökött, ott hamarosan forradalmak törtek ki!”

Másfelől azonban az élelmiszer-gazdaság napjainkban nehezen igazolható stratégiai ágazatként. Az élelmiszer-gazdaság szerepe folyamatosan csökkent a gazdaságtörténet során, és előbb az ipar, majd mindinkább a szolgáltatási szektor vált a gazdaság vezető erejévé. A mezőgazdasági termelés „a korábbi századokból itt maradt, kényszer, maradványtevékenység” lett a társadalom szemében. Az 1960-as, 1970-es években bekövetkezett zöld forradalom következtében a kereslettel rendelkező társadalmi rétegek élelmiszerekkel való ellátása mind kevesebb gondot jelentett. A fejlett világban nem az élelmiszerhiány, sokkal inkább az élelmiszer-felesleg okozott a közelmúltban problémát. Az élelmiszer-gazdaság egyre kevesebb embert foglalkoztat, egyre kevesebb ember számára ad munkát, megélhetést.

Az ellentmondások ellenére Éder Tamás szerint a gazdasági, társadalmi stabilitás alapjaként az élelmiszer-gazdaság hosszú távon mindenképpen stratégiai ágazat lesz és marad. A közeljövő szempontjából Magyarország számára az élelmiszer-gazdaság kiemelten fontos a vidéki foglalkoztatás, a külkereskedelmi és a fizetési mérleg egyensúlyban tartása, valamint a biztonságos és egészséges élelmiszerek kínálatának biztosítása érdekében. Azt azonban be kell látni, hogy középtávon ugyan kiemelten fontos ágazat az élelmiszer-gazdaság, de nem tekinthető húzóágazatnak, vagyis a magyar társadalom és gazdaság problémáinak megoldását nem várhatjuk kizárólag és elsődlegesen az élelmiszer-gazdaságtól. Az indító kérdésre visszautalva Éder Tamás arra is felhívta a figyelmet, hogy függetlenül a választól, gazdaságpolitikánk az elmúlt 20-30 évben a kinyilatkoztatások szintjén úgy kezelte az ágazatot, mint ami kiemelten fontos, ám a tettekben úgy, mint aminek a jelentősége elenyésző és folyamatosan csökkenő.

Kapronczai István (Agrárgazdasági Kutató Intézet, főigazgató) alapvetően három kérdéskört érintett. Elsőként leszögezte, hogy az élelmiszer-gazdaság a világban mutatkozó válságjelenségek (környezeti, energia-, élelmiszer- és társadalmi válság) miatt a jövőben egyre jelentősebbé válik, valamennyi válságjelenség kezelésében lehet szerepe. Az agrobiznisz 12-13%-os (ezen belül a mezőgazdaság 3%-os) gazdasági teljesítménye nem elegendő a húzóágazat minősítéshez, de Magyarország esetében a sikerágazat „státusz” reálisan elérhető.

A második megállapítás az élelmiszer-exportra vonatkozott, miszerint az elmúlt 5 évben a másodlagos feldolgozású élelmiszerek exportja nőtt ugyan hazánkban, de egyenlege negatív volt. Igen kedvezőtlen, hogy alacsony hozzáadott értékű élelmiszert viszünk ki, nem használjuk ki a rendelkezésre álló hazai munkaerőt. Munkalehetőséget exportálunk, és ez nagy hiba!

Kapronczai István fontosnak tartotta megjegyezni, hogy értékelésekor a jövőben kiemelt figyelmet kell fordítani az ágazat multiplikátor hatására, ugyanis az ágazat ezen a téren „nem áll rosszul”. Számítások szerint a mezőgazdasági kibocsátás egységnyi növekedése a nemzetgazdaság kibocsátásában 1,8 egységnyi bővülést eredményez. Ugyanez a mutató az élelmiszeripar esetében 2,3. Érdemes összevetni ezeket az értékeket a textilipar 1,2-es vagy a vegyipar 1,6-os mutatójával. A hozzáadott érték, és szerényebb mértékben ugyan, de a mezőgazdasági foglalkoztatás terén sem tapasztalható lemaradás.

Mindebből az következik, hogy az agrobiznisz ágazatai jelentős hatást gyakorolnak a nemzetgazdaság egészére. Az élelmiszeripar utóbbi évtizedben megfigyelhető visszaesése, teljesítménycsökkenése erőteljesen hozzájárult a nemzetgazdasági teljesítmény visszafogott bővüléséhez.

Körösi István (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, egyetemi docens) vitaindító gondolatait rövid történelmi kitekintéssel vezette be. A Közös Agrárpolitika (KAP) kezdeti céljai és kialakítása, ellentmondásossága és hazánk uniós csatlakozásának a körülményei mindmáig hatással vannak az európai és a magyar élelmiszer-gazdaság helyzetére és viszonyára. A csatlakozás negatív következményei közül kiemelte a kelet-európai tagországoknak a régi tagállamok javára történő jelentős piacvesztését mind a belföldi, mind az exportpiacokon. (Hazánkban a piacvesztés mértéke 40-60% körüli az unióból érkező termékek javára.)

Részleges és ellentmondásos a Közös Agrárpolitika hármas célrendszerének megvalósulása is: az egységes piac megteremtése, a közösségen belüli termelés és fogyasztás preferálása, valamint a pénzügyi szolidaritás érvényesítése. A csatlakozással megtört a kvázi egységes belső piac, a régi tagállamok négyszer annyi támogatásban, közvetlen kifizetésben részesültek, mint az újonnan csatlakozottak, ami in-

kább fokozta a tagállamok közötti különbségeket, semmint csillapította volna azt, és folytatódott a piaci kiszorítás. A termelés intenzívebbé válik, ma Németországban 2 fő termeli meg 80 fő kenyérét.

Az EU agrárfinanszírozási rendszere mielőbb reformokra szorul, annak érdekében, hogy hosszú távon fenntartható legyen. A közösség élelmiszer-gazdasága kicsiny, de rendkívül fontos ágazat, szerepét a reformok szerint a vidékfejlesztési célkitűzések jelentőségének fokozása új megvilágításba helyezi.

Schlett András (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, egyetemi docens) az élelmiszer-gazdaság foglalkoztatásban betöltött szerepét emelte ki vitaindító hozzászólásában. Az ágazat helyzetének megítélése és javítása elválaszthatatlan a foglalkoztatás- és szociálpolitikától, de szervesen kapcsolódik a területfejlesztéshez és a támogatáspolitikához is. A taylorista szocialista munkaszervezet, munkaszervezés sem a hazai nagyüzemekben, sem a kisméretű élőmunka-igényes ágazatokban – az ellenőrzés elégtelensége miatt – nem volt sikeres. A rendszerváltás előtt mesterséges túlfoglalkoztatás jellemezte az élelmiszer-gazdaságot, és napjainkig megoldatlan maradt a rendszerváltás után munkanélkülivé vált (és újratermelődő) népesség helyzetének érdemi javítása. Az összegükben egyre szűkülő szociális transzferek tovább rontják a helyzetet.

A vidéki foglalkoztatás szempontjából rendkívül kedvezőtlen az élőmunka-igényes ágazatok súlyának drasztikus csökkenése. (A gyümölcsstermelés az elmúlt évtizedekben 50%-ára, a zöldségtermelés pedig a 20%-ára esett vissza.) A kereskedelmi liberalizáció következtében jelentős hazai piacvesztés következett be a zöldség-gyümölcs ágazatban. A belső piac folyamatosan zsugorodik, és a külföldi „versenyzők” kiszorító hatásával is számolnunk kell. Vannak kivételek! Ilyen például a csemegekukorica-termelés felfutása, de

a sikerek mögött inkább külföldi magántőke áll, míg a termelői összefogás nálunk nem működik. A jövőt illetően a mezőgazdaság teljesítményének javításához elengedhetetlenül szükséges a helyi termelés fokozott támogatása, az egycélú és többcélú (döntően regionális hatókörű) szervezetek tevékenységének bővítése, az élőmunka-igényes ágazatok előtérbe helyezése. Schlett András felhívta a figyelmet a termelők, illetve az önkormányzatok által szervezhető, szociális célokat is kielégítő szövetkezesek fontosságára, amelyeknek fontos szerepük lehet a helyenként robbanás közeli szociális helyzet gondjainak enyhítésében, megoldásában.

Székely Csaba (Nyugat-magyarországi Egyetem, egyetemi tanár, dékán) vitaindítójában leszögezte azt a sajnálatos tényt, hogy nekünk, magyaroknak kivételes „érzékünk” van stratégiai lehetőségeink „elpusztításához”. A továbbiakban egy kínai tanulmányút egészen friss tapasztalatait, mezőgazdasági kapcsolódásait osztotta meg a vita résztvevőivel. Kína 1,4 milliárd fős lakosságával a világ legnépesebb állama. A kínai népesség az utóbbi évtizedben európai módon kezdett el élni, táplálkozni, azonban a több évezredes hagyományokra visszatekintő kínai mezőgazdasági rendszer ehhez nem nyújt megfelelő háttérrel, „gúzsba köti” őket. A kínaiak európai típusú élelmiszerek iránti igénye nőttön-nő, és ugyanez igaz India és más ázsiai országok, valamint az arab világ vonatkozásában is. Ebből az új igényből adódóan hazánkban (is) óriási lehetősége, felelőssége rejlik abban, hogy termelési technológiák, módszerek, eljárások szellemi exportjával segítse a kínaiakat céljaik elérésében, mezőgazdaságuk eredményes átszervezésében.

VITA

Jakab István (Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége, elnök) gondolatait egy idézettel vezette be: „a tett halála az okoskodás” – mondta. Az elmúlt

20 évben számtalan kudarc érte a magyar mezőgazdaságot, a kilábalás nagyon nehézkesnek bizonyult. Az ágazat egyértelműen stratégiai ágazatnak tekintendő, és most van is agrárstratégia, van Darányi-terv, adottak a keretprogramok, amelyek mentén el lehet és el kell indulni. Az agrárgazdaságunk az elmúlt évtizedekben egysíkúvá, mondhatni primitívvé vált, a kézimunka-igényes ágazatok eltűntek. Ugyanígy erősen leépült a kapcsolódó feldolgozóipar is. A magyar mezőgazdaság addig nem tud versenyképessé válni, amíg az 5 millió hektárból csupán 80 ezer hektár öntözött, amíg a birtokok, a tulajdonviszonyok területén nem tudunk rendet tenni – hangsúlyozta.

Ma Magyarországon 240 kisintegrátor működik: ők a termelők és a nagykereskedő között egyfajta közvetítő kereskedelmet folytatnak jó haszonért, s közben a profit eltűnik. A termelők, akik valóban keményen megdolgoznak a profitért, nem is részesednek belőle.

Szakembereket kérdezett meg a magyar agrárpotenciál kihasználtságát illetően, és a válaszok 30 és 50% között voltak. Jakab István szerint az igazság valahol középen van, de még az 50% is nagyon alacsony lenne.

Végül megemlítette, hogy egymásra kell tenni a téglákat, és ezt a házat, ami az agráriumot szimbolizálja, közösen kell megépítenünk, összefogással, és az építkezésben a kicsinek és a nagynak is meg kell találni a szerepét!

Molnár József (Szent István Egyetem, egyetemi tanár, intézetigazgató) szerint a magyar mezőgazdaságot az elmúlt 50-60 évben legalább négy átalakulási sokk érte. Az első az 1945. évi földreform, az átszervezés volt. A második a „kvázi” szocialista átszervezés az 1960-as évek elején. A harmadik maga a rendszerváltás, a privatizáció, a kárpótlás. Végül negyedikként hazánk európai uniós csatlakozása következett. Nagy eredménynek tarthatjuk azt is,

hogyan a vidéki mezőgazdaságból élő népesség egyáltalán ilyen állapotában túlélte az események sorát.

Molnár József megítélése szerint a mezőgazdaság és az élelmiszer-termelés létfontosságú, és hosszú távú gondolkodást követelne meg. A magyar mezőgazdaság kiváló természeti, környezeti és talajadottságokkal rendelkezik, amelyek kihasználása alapvető érdekünk lenne. Nagyon nagy baj, hogy a rövid távú, politikai érdekek mentén szerveződő esztelen és kártékony vita szétmarcangol minket, és ennél az ágazatnál sem tudunk egy-egy politikai cikluson túl gondolkodni.

Stratégiai ágazat-e az élelmiszer-gazdaság? A válasz egyértelmű: igen! A világ népességszáma üteme, a belső lakosság, a vidéken élők megfelelő minőségű és mennyiségű élelmiszertel való ellátása miatt nem lehet más a válasz. Az agrárium fejlesztéséhez azonban nem elég az igen válasz, befektetett tőke nélkül nem tudjuk rendbe tenni: kvázi pénzre, tőkére van szükség, különösen, ha a feldolgozóipar fejlődését is elő kívánjuk segíteni. Attól viszont óvakodni kellene, hogy a jelenleg futó szántóföldi árutermelő ágazatok kárára történjenek a fejlesztések, ezek elnyomása nem fogja a többi ágazatot segíteni.

Végezetül azzal zárta gondolatait, hogy manapság már egy holnapra szánt ötletet is stratégiának minősítenek, pedig a stratégiákat több évre, több évtizedre előre szükséges megalkotni.

Szabó Gábor (Debreceni Egyetem, professor emeritus) beszédét azzal kezdte, hogy feltette a kérdést, milyen területekre vonatkoztatjuk konkrétan a stratégiát? A gazdasági és szociális vetületekkel ugyan foglalkoztunk, de a környezeti vetületről nem esett szó. A környezeti hatások nélkül nem lehet stratégiáról beszélni, különösen az élelmiszer-gazdaság vonatkozásában nem. Az élelmiszer-gazdaság összefügg az erdőgazdálkodással, komoly hatással van a biodiverzitásra, ezért stra-

tégiai szerepe a környezeti szempontokból is kiemelkedő.

A kínai ipari forradalmát, fellendülését egy agrárforradalom előzte meg, manapság ezt sokan elfelejtik. Egyetlen fejlődő ország sem „úszhatja meg”, hogy előbb a mezőgazdaságát tegye rendbe, majd ezután haladjon tovább – mondta. Mi ezen már túlléptünk, de a mezőgazdaság rendbetétele nálunk sem maradhat el.

Az ágazati kapcsolatok mérlege is azt mutatja, hogy érdemes a mezőgazdaságot fejleszteni, hiszen importigényessége alacsonyabb a nemzetgazdaság átlagánál. A mezőgazdaság közvetlen importigényessége ugyanis 10%, az élelmiszeriparban pedig 15%, míg a nemzetgazdaság egészében 24%. Ha a halmozott importigényességet nézzük, az a mezőgazdaságban 23%, az élelmiszeriparban 32%, a nemzetgazdaság átlagában pedig 36%.

Lehota József (Szent István Egyetem, egyetemi tanár, intézetigazgató) visszaemlékezett az 1980. évi OMÉK-ra, melynek témája az agrárágazat stratégiai szerepe volt. Azóta (eltelt több mint 30 év) számtalan stratégia született, az agrárgazdaság süllyedését mégsem sikerült megállítani. Véleménye szerint, ha a jövőt nem tudjuk 5-10 évre előre jelezni, nem tudjuk, hová akarunk eljutni, a stratégia semmit sem ér.

Az új olajválság, amely szakértői vélemények szerint 5 év múlva bekövetkezik, végleg derékba törheti a magyar mezőgazdaságot amúgy is gyenge lábakon álló teljesítményét. Egy ilyen eset bekövetkeztére legalább több variációt, szcenáriót ki kell dolgozni. Alternatívákat kell gyártani, hogy ne érjen minket váratlanul semmi sem! Piaci stratégiát kell alkotni, a cselekvési terveket szektorszintű, termékszintű részletességgel kellene kidolgozni, versenyelőnyeinket tudnunk kell megfogalmazni. Példaként Új-Zéland 14-15 ezer hektáros szőlőterületét hozta fel: ők tudtak a szőlőtermelésből, a borkészítésből

stratégiai ágazatot csinálni, és ezáltal a piac egyik főszereplőjévé váltak.

A 2010. szeptemberi NOMURA-jelentés oldalazó ármozgást, trendfordulót jelez előre az agrártermékeknél – ezzel is számolnunk kell. A megfelelő értékesítési lehetőségek fenntartása érdekében az USA-ban, a globalizáció ellenében, erősödnek a lokalizációs tendenciák, sorban nyílnak a hálózatba szervezett farmerpiacok.

Potori Norbert (Agrárgazdasági Kutató Intézet, igazgató) kapcsolódva Lehota József gondolataihoz megjegyezte, hogy 2012 februárjában – új csúcsot döntve – a Brent-típusú kőolaj világpiaci ára túllépte a 124 dollárt hordónként. Az új kőolajválság valóban fenyegető. Ugyanakkor figyelmeztetett, hogy a magyar mezőgazdaság hagyományos termékeire nem csak az energiaválság jelent fenyegetést. Például Ukrajnában rohamosan nő a kukoricatermelés: 2011-ben már több mint 22 millió tonnát takarítottak be a terményből, és 10 éven belül akár 40 millió tonnára is szökhet a kibocsátás. A szomszédos ország már rövid távon évi 10-15 millió tonna kukoricát dobhat a világpiacon, és ekkora volumenű exportárualap kétségtelenül kihat majd az EU piacára.

Benet Iván (Szegedi Tudományegyetem, egyetemi tanár) hangsúlyozta, hogy 1989 után eltelt 20 év, és a magyar mezőgazdaság kikerült a nemzetközi érdeklődés látóköréből. 1965–1984 között jelentős mezőgazdasági eredményeket tudunk felmutatni, ami az országimázs elmélyítését is szolgálta. Manapság azonban már a kínaiak hazánk iránti érdeklődése is vesztett intenzitásából. Benet Iván is úgy értékelte, hogy a nemzetgazdasági problémák megoldása már nem halogatható, mielőbbi tetteket sürget, az élelmiszer-gazdaság területén is. Ma már elképzelhető egy esetleges helyi, regionális élelmiszerhiány is (lásd: a cukorpiaci zavarok a közelmúltban). Az ország sebezhetőségét a hatalmas élelmiszerimport fokozza, amelyen mielőbb vál-

toztatnunk kell a fennmaradás érdekében és reményében.

Benet Iván szerint mindenképpen sikerágazattá, nemzetközileg ütőképesebbé kellene tenni a magyar élelmiszer-gazdaságot! A magyar mezőgazdaságot, a farmstruktúráját alacsony alkupozíció jellemzi. Ezért nem lett volna szabad a kereskedelmet, az élelmiszeripart kiadni a kezünk-ből. Ezekkel is kellő súllyal indokolt foglalkozni a jövőben.

Botos Katalin a vitaindítók után összefoglalta az elhangzottakat. Jóllehet a makromutatókban az élelmiszer-gazdaság szerepe nem tűnik nagynak, ettől még a kapcsolódó iparágakkal együtt, illetve jelentőségében stratégiai fontosságú lehet.

Az ágazat környezeti szerepét sem szabad lebecsülnünk, különös tekintettel arra, hogy más szektorokban gyakran környezeti károkat okozunk, majd azokat helyrehozzuk, és így „fújjuk fel” a GDP-t.

Bár ma már nem a devizagazdálkodás idejét éljük, de az országok külső fizetési mérlege továbbra is fontos, a devizafüggés minden kormányt és minden politikát sújt, s akár politikai rendszereket kényszeríthet a földre.

A téma szociálpolitikai vetületeit is kiemelte Botos Katalin: ha olcsó élelmiszer, tej jön be az országba, akkor nyilván azt veszik a fogyasztók a jelenlegi bérszínvonal mellett. (A hazai bérszínvonal az európainak csupán harmada, negyede.) Sokan elfelejtik, hogy sajnálatos módon az árakra nem tudunk hatást gyakorolni, pedig ez rendkívül fontos lenne.

A környezet, mint legtágabb horizont, szintén hangsúlyosan jelent meg Botos Katalin szavaiban. Hiába fontos a környezet, az integrált környezetvédelem, mégsem foglalkozunk vele kellő súllyal.

A falusi, a vidéki turizmus szintén stratégiai ágazatnak tekinthető, de amíg allergiát okozó parlagfű nő lépten-nyomon, és rendezetlen a környezet, addig a turista sem vágyik vidékre menni.

Végül, gondolatai zárásaként, egyfajta konklúzióként professzor asszony arra figyelmeztetett, hogy a gazdaságpolitika egészébe kell ágyaznunk az élelmiszer-gazdaságot, az agrárpolitikát – e nélkül nem juthatunk megfelelő eredményre.

Szukics József (gazdálkodó) véleménye szerint a mezőgazdaság egyértelműen stratégiai ágazat. Az élelmiszer-ellátásban alapvető szerepet játszik, tény azonban, hogy ez csak akkor látszik, ha zavarok vannak és hiány mutatkozik valamelyik alapvető élelmiszerből, vagy valamelyik termék nagyon megdrágul, amire szerencsére ritkán kerül sor Magyarországon. Az agrárökológiai potenciál jó, de el kell fogadnunk, hogy elsősorban a szántóföldi kultúrák termesztésének kedvez. A külkereskedelmi mérlegben az export ugyan még mindig fontos szerepet tölt be, de jelentősége csökkenő.

A mezőgazdaság vidéki foglalkoztatásban betöltött szerepe még mindig hangsúlyos, de csökkenő tendencia jellemzi. Az árutermelő mezőgazdaság mellett a helyi piacra való termelésnek, a helyi feldolgozásnak is van munkahelyteremtő képessége, továbbá ezektől elválasztva a mezőgazdaság a szociális foglalkoztatásban is fontos.

Szukics József támogatta Szabó Gábor hozzászólását, mely szerint a környezeti kérdések kezelésében is a mezőgazdaságra kell támaszkodni. A környezetkímélő, a fenntartható mezőgazdasági gyakorlat meghonosítását a kölcsönös megfeleltetés, illetve az *Agrár-környezetgazdálkodási Program* (AKG) jól szolgálja. A gazdálkodás folytatása azonban elengedhetetlen az élhető vidék, a kultúrtáj fenntartása szempontjából is, ami az ország megítélésére is hatással van.

Ha az ágazatot a nemzetközi folyamatok fényében vizsgáljuk, látni kell, hogy egyre nő az igény a mezőgazdaság termékei iránt. A gyarapodó népesség egyre több élelmet igényel, a bioüzemanyagok és a ma

még újnak számító műanyagokat, csomagolóanyagokat helyettesítő cellulózalapú termékek gyártása is hozzájárul a kereslet bővüléséhez.

A növekvő igények kielégítése új technológiák kifejlesztésére sarkallja az országokat. Jóllehet a génmódosítás van a közép-pontban, de emellett az ún. nemesítés, a vírusmentes mikroszaporítás, valamint a mesterséges élelmiszerek területén is intenzív kutatások folynak. A precíziós szántóföldi növénytermesztés ma már általánosan elterjedt. A klímaváltozás hatásai, a szélsőséges ingadozások elől a kertészet egyre inkább az intenzív fedett termesztésbe vonul.

Ha stratégiai ágazatként tekintünk a mezőgazdaságra, a kihívásokra választ kell adni. A verseny erősödése miatt ma már korszerűnek, újnak és olcsónak kell lenni, mert a magyar mezőgazdaság a tömegtermékek globalizált világpiacán Ukrajnával, Dél-Amerikával nem tud versenyezni.

Az Európai Unióhoz való alkalmazkodás (és felzárkózás) nehezen ment, most azonban újra alkalmazkodáskényszer sújtja a magyar mezőgazdaságot. Az alkalmazkodáshoz az oktatás, a kutatás, az innováció fejlesztése, a mezőgazdaság presztízsének növelése, és nem utolsósorban a mezőgazdaság finanszírozásának javítása szükséges.

A mezőgazdasági potenciál kihasználásával egy darabig lehet fejlődni, emelni a hozzáadott értéket, de az élelmiszeripar fejlesztése nélkül nagyobb mértékű előre lépés nem képzelhető el.

Mészáros Sándor (Agrárgazdasági Kutató Intézet, nyugdíjas) előzetesen javasolta, hogy az intézet gyűjtse össze, hogy milyen szempontokból, ismérvekből lehetne a mezőgazdaságot stratégiai ágazatként értékelni, továbbá hogy mely országoknak sikerült olyan agrárstratégiát alkotniuk és olyan fejlődést elérniük az élelmiszer-gazdaságban, ami követendő példaként szolgálhat számunkra.

Felhívta továbbá a figyelmet az élelmiszerárak és az energiaárak kapcsolatára. Ezek mozgása a jövőben a mezőgazdaság mozgásterét határozhatja meg, így egy stratégiaalkotás során az arányok prognosztizálása elengedhetetlen feladat. Nem mindegy, hogy milyen üzemanyag- és műtrágyaárak mellett kell gazdálkodni, és milyen áron lehet értékesíteni a termékeket. A múltban már átértékeljük az arányok eltolódását, a szocialista mezőgazdaság válságát éppen az energiaárak ugrásszerű növekedése idézte elő.

Véleménye szerint a mezőgazdaság jelenlegi legaktuálisabb problémája a klímaváltozás, ezért egyetértett Szabó Gábor és Szukics József hozzászólásával. Klímaszcenáriókra kell készülnünk, több változatú stratégia kell, nem lehet olyan egyszerűen tervezni, mint korábban. Az intézetben környezeti csoportot kellene létrehozni, amely az ilyen jellegű munkát támogatni tudná – javasolta.

Potori Norbert (Agrárgazdasági Kutató Intézet, igazgató) Hollandia élelmiszer-gazdasági stratégiáját idézte, amelynek első harmada csak azzal foglalkozott, hogy mi várható a világpiacon, valamint Hollandia hová szeretné pozicionálni magát. A stratégia további részében azt taglalták, hogy a kitűzött célok, vagyis a kívánt pozíciók eléréséhez milyen lépéseket kell megtenni.

Ausztrália és Új-Zéland kapcsán megjegyezte, hogy e két országban a mezőgazdaság lényegében támogatás nélkül működik, PSE-mutatójuk 15 éve 0–3% között mozog, ennek ellenére versenyképesek, sőt, meghatározóak nem egy termék világpiacon.

Az energiaárakhoz hozzáfűzte, hogy a kőolaj és a kukorica árának alakulása között szoros kapcsolat mutatható ki, ez jelzi, hogy mindkét termék stratégiai fontosságúnak tekinthető.

Hajdú József (Mezőgazdasági Gépesítési Intézet, nyugdíjas) hozzászólásában

először *Franz Fishler* – EU mezőgazdasági főbiztos – egy előadásában elhangzotakra utalt, mely szerint az élelmiszer-fogyasztás szerkezete átalakulóban van, a húsfogyasztás jelentősen nő, és ez a gabonatermelést is húzza magával. Ez a magyar mezőgazdaság számára kedvező folyamatnak tekinthető. Az EU a világ legnagyobb élelmiszer-importőrévé vált, ez a termelés bővítésének lehetőségeit növelheti. Az élelmiszerpiac a múltban inkább kínálati volt, a jövőben azonban inkább a keresleti jelleg erősödhet.

Hajdú József fontosnak tartotta, hogy a mezőgazdaságra ne önmagában, hanem a csatlakozó kiszolgáló iparágakkal, szolgáltatásokkal együtt agrobizniszként tekintsünk. Korszerű háttérparok, inputbeszélők nélkül a mezőgazdaság nem válhat stratégiai ágazattá.

Máhr András (Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Szövetsége, főtítkárhelyettes) véleménye szerint egy élelmiszer-gazdasági stratégia sikerességét az mutathatja, ha a vidék válik sikeressé általa. A magyar mezőgazdaság alapjában véve sikeresen alkalmazkodott, fejlődik, a vidékről azonban ez nem mondható el. A vidéki szociális, foglalkoztatási problémák kezelését a politika gyakran teljes egészében a mezőgazdaságra, az élelmiszer-gazdaságra terhelné. Nagy tévedés azt hinni, hogy ennek az elvárásnak az élelmiszer-gazdaság meg tud felelni, és kezelni tudja a nehézségeket. Nem szabadna a mezőgazdaság jelenlegi működő struktúráit szétrombolni, mert ez nem fog eredményre vezetni, több kárt okoz, mint hasznot.

A foglalkoztatás tekintetében Máhr András egyetértett a korábbi hozzászólókkal, de felhívta a figyelmet arra, hogy a munkaigényes tejtermelés több mint 80%-a, a sertéstartásnak pedig több mint 70%-a professzionális vállalkozásoknál folyik. Rá kell jönnünk arra, hogy az élelmiszer-gazdaság sikerességéhez a versenyképesség elengedhetetlen (például:

a sertésenyésztésben 3 kg alatti takarmánymennyiség felhasználásával kell 1 kg húst előállítani).

Az árak vonatkozásában érdekes tendenciákat lehet megfigyelni. A valamilyen viszonyítási alappal – például tőzsdei jegyzéssel – rendelkező termékek mezőgazdasági árai Magyarországon trendjeikben megegyeznek a szállítási költségekkel módosított európai árakkal. A viszonyítási ponttal nem rendelkező termékekre – zöldségfélékre és gyümölcsökre – ez nem igaz, ezeknél valóban jóval alulértékeltébbek a hazai termékek.

35 éve hallhatunk Kert-Magyarországról a szavak szintjén, mégsem történt semmi, ezért el kellene gondolkodni azon, mi lehet ennek az oka. A gabona vagy kertészet kérdésselvetés téves: ugyanis ha 100 ezer hektárt elvonnánk a gabonaágazattól és az a kertészeti művelési ágba kerülne, azt a gabona meg sem érezné, ugyanakkor a zöldségtermesztés nagyot lépne előre, a kibocsátása megfelelő hatékonyság mellett többszörösére nőhetne. Érdemes arra figyelni inkább, hogy a kertészetnek hatalmas tőkeigénye van (például: fedett termőfelületek, folyamatos termesztés, nagy energiaigény, igényes energiaellátás).

Mindenkinek, aki az élelmiszer-gazdaságról gondolkodik, szembe kell néznie a feketegazdaság, a szociális okokból megtúrt legalizált feketefoglalkoztatás problémájával is. A munkabérek alacsonyak, de a munkáltatókat terhelő költségek nagyon magasak Magyarországon. Az elmúlt évi változások sem segítették az ágazatot az adózás szempontjából. Az adóteher és az ezzel összefüggő feketegazdaság gátja lehet mindenféle kibontakozásnak Máhr András szerint.

Botos Katalin az előző hozzászólásokra reagálva egyetértett azzal, hogy a vidéki foglalkoztatás fejlesztése rendkívül fontos kérdése a magyar gazdaság- és agrárpolitikának. Felidézte a termelősövetkezet melléküzemágainak a foglalkoztatásban

betöltött szerepét. A rendszerváltás előtti sikerekhez hozzájárult a háztáji, a kisgazdaságok és a nagygazdaságok szervezett együttműködése is. Ebben a modellben a tőkehiányt a ház körül barkácsolt ólak, természetű berendezések, fóliák enyhítették, a hatékonyságot pedig az „növelte”, hogy a háztájiban eltöltött munkaidőt nem számolták el, noha a háztáji valójában két műszakot jelentett, kvázi önmagukat „zsákmányolták ki” a dolgozók. Ezt ma már ebben a formában senki nem vállalná fel. Ugyanakkor megfelelő szervezéssel, egy jól működő felvásárló szervezet közreműködésével a kisüzemi részfoglalkoztatásos, részben önkiszákmányoló és saját fogyasztásra történő termelésnek még lenne létjogosultsága, jóllehet nem lehetne együtt kezelni a versenyképes termeléssel. Két stratégiára van szükség, hogy a meglévő energiákat ne pazaroljuk el.

A rendszerváltást követő időszak problémája, hogy a külföldi tőke beáramlásával egyidejűleg a belföldi megtakarítások megcsappantak. A megtakarítások nem kerülnek a termelő szférába, ráadásul az állam is elsősorban a lakásépítést és az ipart helyezte előtérbe, attól remélt nagyobb gazdaságfejlesztő hatást, ami (látva például a devizahiteles lakásteremtés következményeit) vélhetően részben tévedés volt.

Botos József a stratégiaalkotással kapcsolatban megjegyezte, hogy hosszú távra kell tervezni, változatokat kidolgozni és konkrét célokat, mérföldköveket kitűzni, valamint ehhez megvalósítási tervet mellékelni. Ez a stratégia sikerességét is meghatározhatja.

A vidéki foglalkoztatás és jövedelemtermelés rendszerváltás előtti sikerességét jól mutatja annak az agráriumon túlmutató hatása. A termelősövetkezet és a háztáji együttműködésének köszönhetően a háztájiban extra jövedelmek keletkeztek, a vidéki életszínvonal „meglődött”, az árnyok helyreállítása érdekében létre kel-

lett hozni az ipari munkások „háztájiját”, ez lett a GMK (gazdasági munkaközösség). Természetesen ennek az önkizsákmányoló ipari háztájinak hasonló hatása volt mind a városi életszínvonalra, mind az egészségre, mint vidéki változatának.

A rendszerváltáskor 4,9 millió foglalkoztatott volt, ma 3,8 millió fő. Az 1,1 millió fő „elvesztett” foglalkoztatottból több mint 600 ezer fő a mezőgazdaságból, élelmiszeriparból esett ki, az élelmiszer-gazdaságban a foglalkoztatás egy negyedére esett vissza, a többi ágazat pedig nem volt képes felszívni ezt a hatalmas – elsősorban csak a mezőgazdasághoz értő – tömeget.

Sajnálatos módon a magyar társadalom mezőgazdasági ismeretei nagyon felületesek. Például Japánban a mezőgazdasági alapismeretek oktatása a nemzeti tanterv része. Egy ehhez hasonló oktatási terv kidolgozása Magyarországon sem lenne ördögtől való ötlet.

A kihasználatlan lehetőségekre Botos József példaként hozta fel az út menti területeket. Ha ezeken keskeny erdősávokat telepítenénk, nem csak a hóátfúvásoktól mentesítenénk az utakat, de a környezet, a biomassza termelése szempontjából is előnyös lenne, ami a klímaváltozás fényében nem elhanyagolható. A nem hatékony szervezésre, ügyintézésre szintén példa lehet a „Földért életjáradék program” végrehajtása. A program keretében a földet felajánló ugyan jól járt, de a leadott földek hasznosítása nem megoldott: gyakran a gaz veri fel a termelésből kiesett területeket, így még a nyugdíj-kiegészítés fedezetét sem termelik meg.

Felföldi János (Debreceni Egyetem, egyetemi docens) véleménye megegyezett Botos József előző hozzászólásának indító gondolatával: ő is a konkrétumokat hiányolta az eszmecsereből. Egyetérthetünk ugyan abban, hogy az élelmiszer-gazdaság fontos, de ahhoz, hogy stratégiaink tekintsük, tudnunk kellene, hogyan illeszkedik a nemzetgazdaság egészébe,

milyen szerepet tölt be ebben, mit kell tennünk ahhoz, hogy a rá rótt szerepét egyre jobban, hatékonyabban töltsse be, végül kinek kell ennek érdekében cselekednie. Minden szempontból megfelelő stratégiát nem lehet alkotni, rangsorolni kell. Szerinte attól, hogy az élelmiszer-gazdasági tevékenységek foglalkoztatással járnak, és ez döntő részben vidéki területeken történik, még nem várható, hogy az élelmiszer-gazdaság fejlesztése egymagában meg fogja oldani a vidéki foglalkoztatás problémáját.

Ha a versenyképességet helyezük előtérbe, akkor az egyes ellátási láncok egészét kell legalább régiós szinten versenyképessé tenni, ehhez tőke, ismeret és innováció szükséges. Felföldi János szerint ráadásul a tömegtermékeken is túl kell lépniük, mert – ahogy Szukics József is említette – a tömegtermékek termelésében hatalmas lesz a verseny a jövőben. Ha a tőke, ismeret és az innováció hiányzik, nem biztos, hogy a mezőgazdaság jelenti a kiutat az állástalanságból. Némi ismerettel ön-ellátásra lehet termelni, de ez nem lesz a hozzáadott érték növelésének az útja, nem lesz jövedelemtermelő, pláne nem devizatermelő tevékenység. A ténylegesen értékteremtő tevékenységhez alapos ismeret kell, ami ma sokszor nagyon hiányos, felfűzött. Kiesett 20-30 év, ami alatt felnőtt egy olyan generáció, amely nem vett részt a mezőgazdasági munkában, sőt, gyakran semmilyen állandó munkahelye sem volt. Ezek a szülők már nem tudnak sem tudást, sem tapasztalatot átadni a gyermekeiknek. Felföldi János kiemelte még, hogy a háztáji jellegű, főként saját fogyasztásra történő termelés szabályozási feltételeit is meg kell teremteni, mert bár a szabályozók elvileg ugyanazok, sokszor úgy tűnik, hogy tőlünk nyugatabbra a hatóságok elnézőbbek a termelőkkel szemben, mint Magyarországon.

Sebestyén Róbert (Nemzeti Földalap, elnök) Botos Józsefnek az életjáradékokra

vonatkozó hozzászólására reagálva megerősítette, hogy a szociális tényező valóban erősen jelen volt a „Földért életjáradék” típusú pályázatokban. Ezeket 2002 és 2010 között négy hullámban hirdették meg. A földek a Nemzeti Földalapba kerültek. A felajánlott területek közül sok volt a kisméretű, szabdalt terület, az osztatlan közös tulajdonú terület, az elvadult, gondozatlan és menthetetlen szőlő és gyümölcsös, melyeken már régóta nem folyt termelés. Nem az volt az elsődleges cél, hogy az átvett területek ténylegesen kitermeljék az életjáradékot. Ma a Magyar Állam 11 milliárd forintot fizet ki évente az életjáradékokra úgy, hogy az átvett földek hasznosítása nagy gondot jelent, hozzáadéka a kifizetéseknek csak töredékét fedezi.

Szabó Gábor (Debreceni Egyetem, professor emeritus) szerint tisztázni kell, mi tartozik az élelmiszer-gazdasághoz. A rendszerváltás előtt a háztáji a teljes mezőgazdasági kibocsátás egyharmadát, egyes ágazatokban (zöldség, gyümölcs) a felét adta, ma mégis mintha megkérdőjeleznék az élelmiszer-gazdaságba tartozását. A KSH évek óta közli, hogy az egyes ágazatokban hogyan oszlik meg a hozzáadott érték és a GDP a vállalati és az állami szektor, illetve a háztartások között. A mezőgazdasági kibocsátás körülbelül 40%-át a háztartások termelik meg, a GDP-nél pedig 60% a háztartások részesedése. Az élelmiszer-gazdaság fogalmába ezért a háztartások és a versenyszféra egyaránt bele kell, hogy tartozzon, de a két szféra kezelését természetesen el kell választani. A mezőgazdaság foglalkoztatásban betöltött szerepét sem szabad alábecsülni, a tanulatlan rétegeknek talán még mindig itt lenne a legtöbb lehetősége munkához jutni. Az alapvető élelmiszerek belföldi termelése egyértelműen szintén stratégiai kérdésnek tekinthető, ezért támogatja a japán agrárpolitika a rizstermesztést. Ezek, és a további tényezők egymáshoz viszonyított súlya az időben változhat, de együttesen az élelmiszer-ága-

zat stratégiai minősítését indokolják.

Potori Norbert (Agrárgazdasági Kutató Intézet, igazgató) visszautalva a japán példára megemlítette, hogy Szaúd-Arábia ugyanakkor éppen a közelmúltban hagyott fel a búzatermelés támogatásával és vállalta fel az importfüggést.

Kemény Gábor (Agrárgazdasági Kutató Intézet, igazgató) szerint a mai helyzetben több szempontból is megkérdőjelezhető az egykori háztáji gazdasággal párhuzamot keresni. A háztáji azért tudott sikeres lenni, mert a „közösbe” olyan parasztokat kényszerített a téészesítés, akiknek minden tudása megvolt az egyéni gazdálkodáshoz. Amikor lehetőség nyílt a háztáji gazdálkodásra, ezeknek a gazdáknak csak le kellett porolni a meglévő tudást, újra alkalmazni az évszázadok során felhalmozott tapasztalatokat. Ma a vidéken munkalehetőséget kereső emberek túlnyomó többsége hasonló szunyadó tudással már nem rendelkezik. Felnőtt több olyan generáció, amelynek már fogalma sincs a mezőgazdaságról, sem az önálló gazdálkodásról. A gazdálkodásba való ismételt bevonásukat az is megnehezítheti, hogy míg annak idején a szövetkezeti és a háztáji technológia között nem volt olyan nagy a különbség, addig a mai versenyképes, iparszerű, modernizált, innováción alapuló mezőgazdaságot és a helyben rendelkezésre álló eszközöket, tőkét és tudást széles szakadék választja el. A fentiekből következően ma már a mezőgazdaság, az élelmiszer-termelés szociális, ön-ellátó formája is csak akkor lehet sikeres, ha azt megfelelő szaktanácsadási, oktatási rendszer támogatja.

Kemény Gábor gondolatmenetét folytatva, *Felföldi János* a mikrogazdaságok integrációjának nehézségeire utalt. Véleménye szerint a mai élelmiszer-termelés, az élelmiszer-biztonság követelményeinek a mikrogazdaságok tömegei egyszerűen nem tudnak egységesen megfelelni. A fogyasztók nyomására és az uniós előírások-

nak megfelelően, a kereskedelem és a feldolgozóipar egységes méretű és minőségű, egységes technológiával és fajtával előállított, egységesen szermaradványmentes és nyomon követhető, tehát a vetőmagig visszavezethető és ellenőrizhető élelmiszert, illetve alapanyagot keres. Az ezzel járó követelmények teljesítése már csak az adminisztráció oldaláról is hatalmas nehézséget jelent egy több tucat termelőt integráló vállalkozás számára. Gond ez még akkor is, ha a tagok egyébként fegyelmezett és szakképzett gazdálkodók, ez utóbbi nélkül azonban a bukás elkerülhetetlen.

Szukics József a vidéki foglalkoztatással kapcsolatban tett még további kiegészítést hozzászólásában. Felhívta a figyelmet arra, hogy a rendszerváltás előtt több mint 100 ezer ember a TSZ-melléküzemágakban ipari tevékenységet végzett, csak a munkáltatója besorolása volt a mezőgazdaság. Ezek jövedelemtermelő ágazatai voltak a termelősövetkezeteknek, részben a gazdálkodás jövedelemhiányát is ezekből pótolták. A váltáskor munka nélkül maradt tömegek tehát részben ipari foglalkoztatottak voltak. Sajnálatos, hogy nálunk a vidéki kis- és közepes ipari üzemek néhány kivételtől eltekintve hiányoznak, míg például Németországban tíz kilométerenként, minden második faluban találhatunk egyet. A háztáji gazdaságokat, illetve a vidéki foglalkoztatást segítették az ÁFÉSZ-ek (Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet) is. Megszűnésük után helyükre nem lépett semmi, a TÉSZ-ek (Termelői Értékesítési Szervezet) is kevésbé képesek a kistermelők termékeit felszívni, a helyi kereskedelmet, értékesítést támogatni. A helyi ipar mellett a kereskedelem segítése is mindenképpen szükséges lenne a vidéki foglalkoztatás bővítéséhez, mert a jelenlegi munkanélküliség már a vagyonzbiztonságot, a versenyképes mezőgazdaságot is veszélyezteti.

Éder Tamás indító előadásában viszonylag távolról vizsgálta a stratégia kérdését,

de ezzel nem a problémák szőnyeg alá söpítése volt a célja. Viszont tartott attól, ami bekövetkezett, miszerint mindenki azt fogja kiemelni, milyen bajok vannak az általa ismert területeken, lényegében függetlenül a rendezvény címétől. Sokadszor hallhattuk már a panaszokat. Talán érdekesebb lett volna többet foglalkozni a jövővel, nem a 60-as, 70-es évek zavart, piacgazdaságtól idegen, államilag támogatott, az adózástól független háztájijának a tapasztalatait kellett volna elemezni.

Amennyiben a jövővel kívánunk foglalkozni, látnunk kell – ahogy ez már korábban szóba került –, hogy transzparens, innovatív és szorosan együttműködő szereplők által szervezett termékpályák versenyeznek ma a piacon. Ilyen termékpályák létrehozására kellene törekednünk. „Miért nem megy?” – tette fel a kérdést. Azért, mert az integráció transzparensé tesz, a transzparencia pedig nem gazdaságos az adózás miatt, nem vonzó az ilyen termékpályákon való mozgás. Ez tragédia, mert piaci partnereink egyre inkább az átlátható körülmények között, átlátható termékpályákon megtermelt termékeket keresik.

Ami a támogatásokat illeti, jó lenne belátnia minden szereplőnek, hogy az élelmiszer-gazdaság 10-15 éve már versenyágazat. Világszerte látható, hogy az állam kivonul az ágazatból, a versenyszabályok kerülnek előtérbe, a szociális szempontok háttérbe szorúlnak. Tény, hogy a kivonulás vontatott, mert a valódi költségek, illetve a nyújtott szolgáltatások nem jelennek meg a rendszerben, de a folyamat egyértelműen ebbe az irányba halad.

Éder Tamás üdvözölte, hogy a vita nap címében és a felszólalásokban végre az élelmiszer-gazdaság, nem pedig szűken az agrárium és a mezőgazdasági termelés jelent meg, vagyis a teljes termékpálya és ezen belül az élelmiszeripar is megfelelő súlyt kapott. Ez a sikeres kiút keresés alapvető feltétele. Az élelmiszer-gazda-

ság az elmúlt években a társadalmi érdeklődés előterébe került, megítélése javult. Nem hihetjük azonban, hogy ez a szereplők „tíborzkodó” panaszainak nagyobb elfogadásával jár. A társadalom felé egyre kevésbé igazolható az élelmiszer-gazdaság mint potenciális versenyárgazat támogatójának mai szintje, ideológiai alapja sem.

Kőrösi István hozzászólásában nemzetközi példákkal igazolta, hogy az élelmiszer-gazdaság számottevően emelheti a vidéki foglalkoztatás színvonalát és a nemzetgazdaságban a hozzáadott érték termelését. A fejlődést az információ és tőke szabadsága és minél szélesebb körű elérhetősége is befolyásolja. A hitelek gazdaságélénkítő hatását jól példázza a Raiffeisen 20. század eleji indulásakor bekövetkezett mezőgazdasági fellendülés nyugati szomszédunkban. A mezőgazdaságban az értékesítési lehetőségek hiánya is korlátozó tényező lehet, ezért lenne szükség a modernizált Hangya-típusú szövetkezetek újjáéledésére, a helyi termelés és a helyi értékesítés összekapcsolására. A nyersanyagtermelés és a betakarítást követő feldolgozó, elosztó és kereskedelmi tevékenységek profittermelő képessége 1:4-es arányt mutat a fejlett országokban, ezért támogatta Kőrösi István az előtte hozzászólókat a termékpályaszintű megközelítéssel kapcsolatban.

Szukics József Éder Tamás hozzászólását árnyalta azzal, hogy megjegyezte, a fejlődés ellenére egy agrárvallalkozás megítélése még mindig sokkal gyengébb, mint egy hasonló más ágazatban működő vállalkozásé, szintúgy az agrárgazdaságban munkavállalók megítélése és keresete is elmarad a többiekétől.

Pupos Tibornak (Pannon Egyetem, egyetemi tanár, tanszékvezető) a vita hallgatása során úgy tűnt, hogy nem egyértelmű a stratégia-stratégiai fogalompar jelentése, pedig ezek tisztázása alapvető fontosságú lenne. Ha stratégiai értelemben használjuk a szót, az mindössze annyit jelent, hogy fontos, ha viszont az élelmiszer-

gazdaság stratégiáját kívánjuk megvitatni, akkor jövőképről és a fejlesztés cél- és eszközrendszeréről kell beszélünk. Integrált és rendszerszemléletű megközelítés vezethet csak eredményre. Az élelmiszer-gazdaság fejlesztésének és a vidékfejlesztésnek a kölcsönhatását nem lehet megkerülni: az elmúlt húsz év sikertelensége arra vezethető vissza, hogy a rendszerszemlélet hiányzott. A rendszer meghatározó elemeit nem ismertük fel, nem volt kormányokon átívelő jövőkép, nem volt az agrárstratégia a nemzetgazdasági stratégiába ágyazva, gyakran az volt az érzés, hogy körbe-körbe járunk.

A VITA ZÁRÁSA

Botos József összefoglalásul csak annak a hitének adott hangot, hogy az eszmecsere tisztázott néhány sarkalatos kérdést. Véleménye szerint jó lenne, ha a résztvevők, a hallgatóság továbbvinné a vitán elhangzottakat a további munkájába.

A műhelybeszélgetést *Botos Katalin* zárta. Megítélése szerint fontos hozadéka volt a konferenciának: a stratégia fogalma tisztázásra került. Más is felvetette, de Pupos Tibor fogalmazta meg egyértelműen, hogy csak a gazdaságba ágyazottan lehet értelmezni az élelmiszer-gazdaság, az élelmiszer-gazdasági stratégia szerepét, feladatait. Ugyancsak rögzítenünk kell, hogy komplex szemléletben, összefüggő élelmiszerláncokként kell az ágazat-ara tekintenünk.

A beszélgetés során kicsit kevesebb szó esett a kereskedelem szerepéről, pedig végső soron a fogyasztó dönt az ágazat sorsáról azzal, hogy helyi vagy globális, import vagy hazai terméket választ. A fogyasztói döntés visszahat az ágazat makrogazdasági jelentőségére is.

Több fiatal kolléga javasolta, hogy ne a múltban keressük a megoldást, nem lehet a régi tapasztalatokra építeni a megoldáskeresést, túl sokat változott a gazdaság és a társadalom ehhez. Ebben van némi igaz-

ság, de a múltbeli szemlélet gyakran modernebbnek tűnik, mint a ma elterjedt, például a termékláncalapú vagy a háború előtti piacorientált gondolkodás tekintetében. Azt sem felejthetjük el, hogy a globalizációs folyamatok könnyen megfordulhatnak a klímaváltozás és az energiahiány következtében, így van alapja a hosszú távú, scenáriókon alapuló tervezésnek.

Ez a tervezés akár két stratégia mentén is folyhat, mert az élelmiszer-biztonsággal, az integrációval, a szaktudással kapcsolatos minden problémája ellenére a helyi kis-termelésnek is meg kell találnia a szerepét az ágazatban, rövid távon elsősorban a vidéki foglalkoztatás növelése érdekében. Ehhez persze több területen előre kellene lépni: tarthatatlan, hogy a közbiztonság hiánya akadályozza a ház körüli termelést még akkor is, ha egyébként a szándék meg lenne, és a feltételek is adottak. Ezen túlmenően, ha valóban az ismeretek hiá-

nya is gátja a termelésnek, illetve a tudatos fogyasztásnak, akkor a külföldi példákhoz hasonlóan, a magyar közoktatásba is be kell emelni az alapvető mezőgazdasági ismeretek oktatását és legyen lehetőség a továbbképzésre is. Ezek lassan eredményre vezethetnek.

Kérdésként merülhet fel persze, hogy mindezt ki fogja koordinálni. Jó lenne, ha a civil szervezetek, termelői szervezetek tudnák ezt felvállalni. A régi időkben a szövetkezetek vezetői a papok, lelkészek, tanítók voltak, ez ma már nehezen elképzelhető, de tény, hogy a fellendülés semmiképp nem képzelhető el erkölcsi megújulás nélkül. Természetesen az államnak és az állam által képviselt agrárpolitikának a folyamatokat segítenie kell, a költségvetési eszközök hatékony felhasználásával és a transzparens szervezeteket, integrációkat sújtó adópréss enyhítésével. A rendszerváltás óta e területen nagyon sok hibát követtünk el,

////////////////////////////////////// SZEMLE //

A Nemzeti Vidékstratégiáról és a Darányi Ignác Tervről

VISKI JÓZSEF – CZENE ZSOLT

Kulcsszavak: agrárpolitika, nemzeti vidékstratégia, vidékfejlesztés,
fenntartható gazdálkodás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A magyar vidék, a vidéki élet minőségének javítása, a vidék népességmegtartó és foglalkoztatási ereje, a vidéki gazdaság, kiemelten az agrár- és élelmiszer-gazdaság helyzete, az élelmiszer mennyisége, minősége, tájaink, gazdálkodási kultúránk sokszínűsége nemzetstratégiai jelentőségű területek. Magyarország kormánya kiemelt hangsúlyt helyez ezekre a feladatokra. A 21. századi kihívásoknak megfelelni tudó, élhető vidék megteremtéséhez átfogó vidék- és agrárpolitikai fordulatra van szükség. A vidékfejlesztés során kiemelt szerepet kell, hogy kapjon a fenntarthatóságra való törekvés, az ezen elveket tiszteletben tartó mezőgazdaság, a környezet- és tájgazdálkodás, a vidéki élet lehetőségeinek biztosítása. A Vidékfejlesztési Minisztérium e közös célokat a Nemzeti Vidékstratégia, illetve annak nemzeti stratégiai programjai megvalósításával kívánja elérni.

A 2010–2011 között kidolgozott, 2012 márciusában a kormányzat által elfogadott Nemzeti Vidékstratégia a vidék átfogó fejlesztését tűzi ki célul, beleértve a táji, természeti értékek megőrzését és az erőforrások fenntartható hasznosítását, a vidéki települések fejlesztését, a vidéken élők életminőségének javítását a foglalkoztatás, az elérhető szolgáltatások, képzési lehetőségek biztosításával, központi helyen a mező- és élelmiszer-gazdaság minőségi fejlesztésével, piaci szerepünk jelentős növelésével. A Nemzeti Vidékstratégia végrehajtásának átfogó programja az uniós vidékfejlesztési forrásokhoz kapcsolódó intézkedések mellett a nemzeti költségvetésből megvalósuló programokat (pl. Tanyafejlesztési Program), a jogi szabályozás korszerűsítését, az intézményi működés megújítását és a szemléletformálás feladatait is magában foglalja. Ez az átfogó program kapta a Darányi Ignác Terv nevet.

BEVEZETÉS

A Nemzeti Vidékstratégia megfogalmazása szerint hazánk történelme során, nehéz helyzetekben, *a vidéki gyökerekből táplálkozva, a közösségek erejére támaszkodva tudott a magyar társadalom megújulni.* A vidék nem csupán profitérdekeket kiszolgáló termelési tér, hanem társadalmi, kulturális és természeti ér-

tékek összessége is. A vidéki tájak az emberi méltóság, életminőség, a természet és a társadalom harmonikus együttélésének sajátos, történetileg kialakult színtere. A vidék egyrészt az ott élők számára életfeltételeket, másrészt mással nem helyettesíthető ökoszisztéma-szolgáltatásokat nyújt, amely a társadalomnak biztonságos élelmiszer-ellátást, jó környezetminő-

séget, természeti erőforrásokat és értékeket, regenerációs és rekreációs lehetőséget jelent. A magyar vidék, a mezőgazdaság és a környezet ügye ezért nemcsak a vidéken, falun élők gondja, hanem sikerei és kudarcai a társadalom minden tagját érintik, a vidék Magyarország egészének sorát befolyásolja.

NEMZETI VIDÉKSTRATÉGIA (NVS 2012–2020) – „A MAGYAR VIDÉK ALKOTMÁNYA”

A Nemzeti Vidékstratégia a hazánk vidéki térségeinek nagy részén érvényesülő kedvezőtlen folyamatokat megfordítva *a fenntarthatóságot, az életképes agrár- és élelmiszer-termelést, valamint a vidéki élet értékeit középpontba állító jövőkép* alapján jelöli ki az ország vidékpolitikájának célkitűzéseit, alapelveit, valamint az azok elérését biztosító programok és intézkedések végrehajtási kereteit. A vidéki Magyarország egészének megújítását tűzi ki célul, ezért a természeti értékek és a környezet védelmére, *a természeti erőforrások fenntartható hasznosítására alapozva határozza meg az agrár- és élelmiszer-gazdaságra, valamint a vidékfejlesztésre vonatkozó tennivalókat*. Legfontosabb területei a foglalkoztatás növelése, a kiegyensúlyozott és sokszínű mező- és erdőgazdálkodás, termelési szerkezet, a helyi élelmiszer-termelés és élelmiszerpiacok helyreállítása, egészséges, szermaradványmentes élelmiszerek előállítása, a helyi energiatermelés, a vidék helyi közösségeinek megerősödése, a népesedési mutatók javulása és a természeti rendszerek, a biológiai sokféleség megőrzése.

A stratégia 2020-ig terjedő időtávja egyrészt a benne foglalt nemzetstratégiai szintű célok megvalósítását szolgáló programok ütemezett végrehajtásához, másrészt az Európai Unió Európa 2020 Stratégiájához és a kapcsolódó, 2014–2020 közötti programfinanszírozási időszakhoz il-

leszkedik. *A Stratégia nemzeti programjai és intézkedései így összességükben azt célozzák, hogy 2020-ig a vidék társadalmi és gazdasági folyamataiban, illetve a vidéki élet minőségében az érintettek számára is érezhető javulás következzen be a vidék természeti tőkéjének megőrzése, lehetőség szerinti gyarapítása mellett.*

A Nemzeti Vidékstratégia hazai keretrendszere

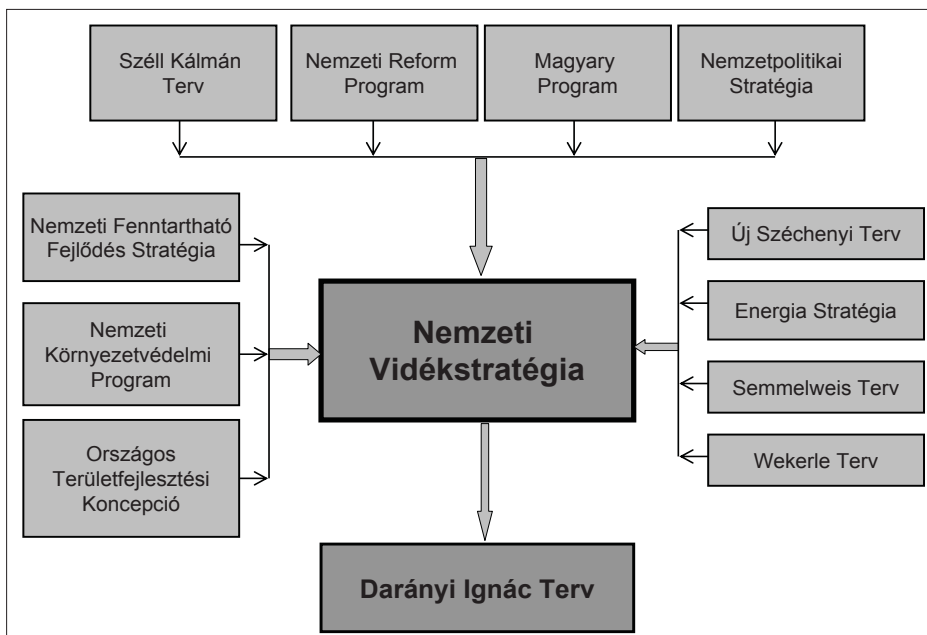
A vidék ügye a kiegyensúlyozott területi fejlődés érdekében *átfogó megközelítést* igényel. A stratégia és programjai kidolgozásának alapjául az *Alaptörvényben* és a *Kormányprogramban* foglaltak szolgálnak, összhangban a *Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégiával*, illeszkedve a *kiemelt nemzeti stratégiai tervekhez* (például: *Széchenyi Terv, Széll Kálmán Terv, Semmelweis Terv, Magyar Terv, Külpolitikai Stratégia*), továbbá kapcsolódva a már meglévő átfogó és ágazati tervekhez és programokhoz (például: *3. Nemzeti Környezetvédelmi Program*, az ennek részét képező *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv*, a *Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia*, az *Energiastratégia*, *vízgyűjtő-gazdálkodási terv*, az *MTA vízgazdálkodási stratégiai dokumentuma*, *Nemzeti Erdőprogram*).

A Nemzeti Vidékstratégia az eddig egymással gyakran szemben álló ágazati szemlélet helyett a szakterületek közötti kapcsolatrendszerre építve ad *közös stratégiai keretet a vidékfejlesztésnek, a természet- és a környezetvédelemnek, a vízügynek, az agrárgazdaságnak, valamint az élelmiszer-termelésnek*.

A vidék helyzetének átfogó javítását célzó vidékpolitika a Vidékfejlesztési Minisztérium hatáskörébe tartozó vidékfejlesztési szakpolitikákon túlmenően a terület- és településfejlesztés és -rendezés, a közigazgatás-szervezés, a foglalkoztatáspolitiká, az energiapolitika, a gazdaságpolitika, a vállalkozásfejlesztés, oktatás- és

I. ábra

A Nemzeti Vidékstratégia helye a hazai fejlesztési stratégiák, szakpolitikai tervek és programok között

kultúrpolitika, a szociális és egészségügy, a közlekedésfejlesztés és a közbiztonság-irányítás hozzájárulását is kívánja. A *Nemzeti Vidékstratégia* épít e szakpolitikák és az irányításukért felelős minisztériumok, valamint az érintett partnerek együttműködésére.

A *Nemzeti Vidékstratégia* és a megvalósítási kereteit adó *Darányi Ignác Terv* hazai fejlesztési stratégiák, szakpolitikai tervek és programok között elfoglalt helyét az 1. ábra szemlélteti.

A stratégia európai uniós és nemzetközi szakpolitikai keretei

A stratégia kidolgozásakor az Európai Unióval kapcsolatos és egyéb nemzetközi kötelezettségeket is számba vették. Ezek közül jellegeből adódóan kiemelt a *Közös Agrárpolitika (KAP) reformja*, amely a megvalósítás időszakában alapvetően meghatározza majd a hazai agrár- és vidékstratégia mozgásterét. A haltermelés-

hez és a felszíni vizekhez köthető stratégiai elemek szempontjából jelentős az *EU Közös Halászati Politikájának reformja* is. Ugyanilyen fontos a *kohéziós és regionális politika 2014–2020 közötti feltételrendszere*. Ezen túl – az átfogó EU-stratégiai dokumentumok közül – fontos még az *EU Fenntartható Fejlesztés Stratégiája*, az *Európa 2020 Stratégia*, az *EU 6.*, illetve előkészületben lévő *EU 7. Környezetvédelmi Akcióprogramja*, az *EU Klíma és Energia Csomagja*, illetve az *Erőforrás-hatékony Európa Zászlóshajó Kezdeményezés és Útiterve*, a *Területi Agenda*. A kohéziós politika is számos lehetőséget nyújt a vidékstratégiának.

A *Nemzeti Vidékstratégia* integráns részét képezi még számos további EU-stratégia, jogszabály és irányelv hazai megvalósítása (pl. az EU 2020-ig szóló *Biológiai Sokféleség Stratégiája*, *Élőhelyvédelmi Irányelv*, *Madárvédelmi Irányelv*, a *Víz Keretirányelv*), a készülő

Európai Víz Stratégia (az Európai Bizottság 2012. évi „Blueprint” jelentése az európai vízkészletek védelme érdekében, az EU aszály- és vízhiány-kezelési politikája és munkaprogramja), míg más stratégiai dokumentumok olyan konkrét kötelezettségeket, végrehajtandó feladatokat tartalmaznak, amelyeket a stratégiaalkotás során figyelembe kellett venni (pl. az *Európai Bizottság Versenyképességi és Innovációs Keretprogramja*, az *Európai Duna Régió Stratégia*). Az EU 2020-ig szóló *Biológiai Sokféleség Stratégiája* értelmében például 2020-ra meg kellene állítani a biológiai sokféleség és az ökoszisztéma-szolgáltatások további csökkenését, többek között az EU természetvédelmi irányelveinek teljes körű megvalósítása, az ökoszisztémák helyreállítása és az érintett ágazatok – például mezőgazdaság, erdészet, halászat – hathatósabb bevonása révén. Ennek megfelelően maximalizálni szükséges azoknak a mezőgazdasági célra hasznosított földterületeknek az arányát, amelyek a Közös Agrárpolitika biológiai sokféleséggel kapcsolatos intézkedéseinek hatálya alá tartoznak egyrészt a biológiai sokféleség megőrzése érdekében, másrészt azért, hogy a mezőgazdaságtól függő, illetve általa érintett fajok és élőhelyek védettségi helyzete javuljon. Olyan agrár-környezetgazdálkodási intézkedéseket indokolt alkalmazni, amelyek a mezőgazdasági célú genetikai erőforrások változatosságának megőrzését célozzák. A fentiek mellett számos *nemzetközi egyezmény* is összefügg a vidékfejlesztési politika alakításával (pl. a Biológiai Sokféleség Egyezmény, az Élelmezési és Mezőgazdasági Célú Növényi Genetikai Erőforrásokról szóló Nemzetközi Egyezmény, Európai Táj Egyezmény).

A Nemzeti Vidékstratégia szellemiségében és irányában a fenti európai uniós politikákkal, illetve európai és nemzetközi egyezményekkel, kötelezettségekkel összhangban van.

A STRATÉGIA CÉLKITŰZÉSEI

A stratégia átfogó célkitűzése: a vidéki térségek népességeltartó és népességmegtartó képességének javítása.

Átfogó cél egy olyan vidékfejlesztési program megvalósítása, amely az emberek és a közösség értékeire építve, a hagyományokat ápolva, a táji és épített környezet értékeit megőrizve, a természeti erőforrásokkal fenntartható módon gazdálkodva, a mezőgazdaságot és a nem mezőgazdasági tevékenységet folytató vidéki vállalkozásokat fejlesztve nyújt esélyt a vidéki élet megbecsültségének és vonzerejének helyreállítására, a vidéken élők életminőségének átfogó javítására, a vidék, és általa az ország felemelkedésére.

A stratégia legfontosabb célja, hogy a vidék ne jelentsen életminőségi hátrányt. A vidéki élet választható életforma legyen, ne az anyagi kényszerek, korlátok tartsák falun, tanyán az embereket, hanem a vidéki környezetben elérhető életminőség és a megélhetés biztonsága legyen a vidéki élet alapja. Ehhez nemcsak a gazdasági és fizikai életesélyeket szükséges kiegyenlíteni, javítani, hanem azt a szemléletet is szükséges megváltoztatni, amely a vidékhez, a faluhoz, a tanyához a lemaradást, a hátrányos helyzetet köti.

A stratégia központi eleme annak tudatosítása, hogy a vidék érték, a mezőgazdaság értékteremtő tevékenység.

Az átfogó cél eléréséhez a stratégia megvalósításakor az alábbi három horizontális szempont érvényesítését kell szem előtt tartani:

- *Fenntarthatóság:* Esélyegyenlőség és szolidaritás a jelen és a jövő nemzedékekre tekintettel; természeti örökségünk védelme és a méltányos jól-lét biztosításához az erőforrások fenntartható, bölcs használata, minőségének megőrzése; környezeti, gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt kiegyensúlyozott fejlődés.

- *Területi és társadalmi kohézió:* A hátrányos helyzetű, leszakadó vidéki térségek társadalmi-gazdasági felzárkóztatása a helyi adottságokra, sajátosságokra építve, a környezeti értékek megőrzése mellett; együttműködés, közös célok a helyi identitás megőrzésével, kiegyenlítőddő életesélyek a vidéki térségekben.

- *Város-vidék kapcsolatok:* Város és vidéke egymásra utaltságának tudatosítása, harmonikus, egyenlőségen, kölcsönösségen alapuló kapcsolatának helyreállítása, térségi együttműködések.

Az átfogó célkitűzés elérése érdekében a stratégia az alábbi öt célt fogalmazza meg:

1. *A tájak természeti értékeinek, erőforrásainak megőrzése.*

Cél a táj, az élővilág sokféleségének, a gazdálkodás szempontjából is kulcsfontosságú természeti erőforrások, vagyis a talaj és a vízkészletek, vízbázisok védelme, mennyiségi és minőségi megőrzésük, mindezzel összefüggésben a környezetbiztonság növelése. A környezeti és gazdasági szempontok ellentétbe állítása helyett cél a táj és a benne élő, a tájat gondozó ember együttműködésének helyreállítása. A mással nem pótolható biológiai és ökológiai alapok és a jó környezeti minőséget „szolgáltató” környezeti rendszerek megőrzése, fejlesztése az egészséges és jó minőségű mezőgazdasági termékek és élelmiszer biztosításának is feltétele.

2. *A sokszínű és életképes termelés.*

Cél az élelmiszer-gazdaság életképességének növelése, piaci pozícióinak javítása, a növénytermelés és az állattartás egyensúlyának helyreállítása, a tájfenntartást és az erőforrások megőrzését biztosító, a hazai és a helyi biológiai alapokra támaszkodó gazdálkodás, kiemelten az ökológiai gazdálkodás térnyerésének elősegítése. Fontos cél az ágazat foglalkoztatási szerepvállalásának növelése, a foglalkoztatást biztosító tevékenységek és az üzemi szerkezet erősítése, a nemzeti földtulajdonlás védelme, az életképes gazdálkodást biz-

tosító föld- és birtokpolitika megvalósítása, továbbá az alulról szerveződő együttműködések ösztönzése. Cél, hogy a fiataloknak jövőjük szempontjából megérje a mező- és élelmiszer-gazdaságot életpályául választani.

3. *Élelmezés- és élelmiszer-biztonság.*

Cél az élelmiszerek jó minőségére és sokféleségére törekvő, a hazai és a helyi alapanyagokra támaszkodó, fenntartható, a környezeti szempontokat szem előtt tartó élelmiszer-termelés, a jó minőségű és elegendő, az exportot is szolgáló élelmiszerek előállítására. Az ország élelmiszer-termelési adottságaira alapozva, a hozzáadott érték növelésével a bel- és külpiazi jelenlét növelése, a magyar élelmiszer presztízsének javítása.

4. *A vidéki gazdaság létalapjainak biztosítása, a vidéki foglalkoztatás növelése.*

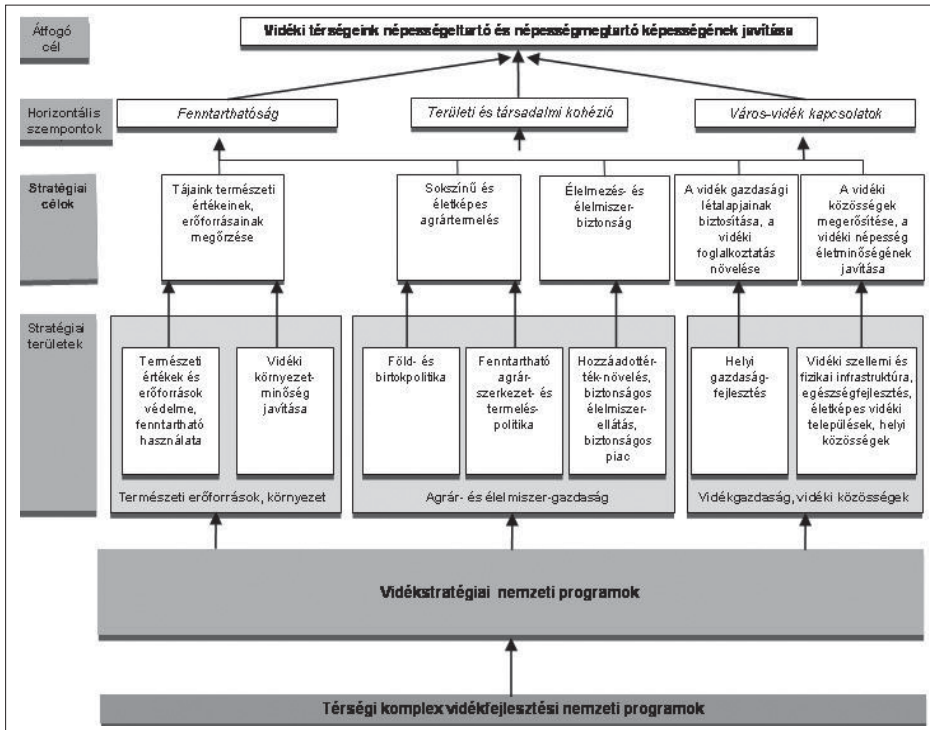
Cél a vidéki térségek, települések, kiemelten a falvak és a tanyák gazdasági létalapjának megerősítése, újjászervezése, a vidéki gazdaság több lábra állítása, mindezzel a megélhetés biztosítása, a munkahelyek megőrzése és a foglalkoztatás növelése. Ehhez a helyi közösségek által megfogalmazott, a helyi adottságokra, sajátosságokra, erőforrásokra építő helyi gazdaságfejlesztési programok nyújthatnak keretet, magukban foglalva a mező-, erdő- és élelmiszer-gazdaság, a helyi feldolgozás és értékesítés, a kézműves, kisipari és szolgáltatási tevékenységek, a helyi erőforrásokra és rendszerekre is támaszkodó helyi energiatermelés és ellátás szervezését. Különösen fontos a vidéki településeken élő romák számára megélhetést és jövedelmet biztosító gazdasági tevékenységek és vállalkozási formák létrehozása, erősítése, a romák bevonása a mezőgazdasági munkavállalók közé.

5. *A vidéki közösségek megerősítése, a vidéki népesség életminőségének javítása.*

Cél a vidékről történő elvándorlás megállítására, a fiatalok számára a helyben ma-

2. ábra

A stratégia célrendszere és stratégiai területei

radásra, az iskolák, az egyetem elvégzése után a hazatérésre ösztönző feltételek kialakítása, képzett, világlátott fiatalok vidékre költözésének segítése, a gazdálkodás és a vidéki élet vállalásával összekötött gyerekvállalás segítségével a demográfiai egyensúly helyreállítása. Cél, hogy a falu, a tanya korszerű lakóhely és életforma legyen, vidéken is egyenlő esélyekkel lehessen élni, tanulni, dolgozni, elérhető legyenek az alapvető szolgáltatások, szerveződjenek újjá, erősödjének meg a helyi közösségek. A vidéki életminőség fontos része a természeti és épített környezet minőségének javítása. Fontos cél, hogy a fenntarthatóság, a tájgazdálkodás, az önfenntartó gazdálkodás, az egészségbarát táplálkozáskultúra, a táj- és helyismeret épüljön be az oktatásba, a szakoktatásba, biztosítsák ehhez a magas színvonalú

szaktanácsadást, a bemutató gazdaságot, a közösségi gazdálkodás színtereit.

A STRATÉGIA TERÜLETEI

Az átfogó célkitűzés megvalósulását célzó stratégiai célokat hét területre megfogalmazott nemzeti stratégiai programok és azokkal összefüggésben térségi komplex vidékfejlesztési programok keretében kívánjuk elérni. A stratégiai területek – a kulcsfontosságú témakörökre összpontosítva – keretet adnak az átfogó célkitűzés és a stratégiai célok elérését elősegítő *nemzeti és térségi programoknak*. E struktúrát szemlélteti a 2. ábra. A stratégiai területeket és a hozzájuk kapcsolódó nemzeti programok rendszerét a 3. ábra szemlélteti. A nemzeti programok egyrészt meglévő programok folytatását, illetve továbbfejlesztését tartalmazzák, másrészt új prog-

ramok indítását jelentik. Az egyes programok további alprogramokat tartalmazhatnak a speciális ágazati szakpolitikai teendők megfogalmazására. A programok részletes, az érintett szakmai és tudományos partnerek bevonásával történő szakmai kidolgozására, egyeztetésére és az ütemezett megvalósításukhoz szükséges nemzeti jogi, gazdasági szabályozási, intézményi, pénzügyi feltételek megteremtésére a Nemzeti Vidékstratégia elfogadását követően kerül sor.

A Nemzeti Vidékstratégia megvalósítása az egész magyar társadalom ügye, amely széles körű társadalmi-szakmai összefogással, együttműködéssel, partnerséggel valósítható meg, ami feltételezi a kormányzat, a szakmai és tudományos szervezetek, valamint az önkormányzatok és a helyi közösségek együttműködését.

A stratégia – *kormányzati prioritást képviselő* – nemzeti program részletes kidolgozása már elkezdődött, több esetben tárcaközi bizottság, munkacsoport alakult a közös célok eléréséhez szükséges intézkedések megfogalmazására, melyek közül néhányat az alábbiakban bemutatunk.

Demográfiai földprogram, „fiatal gazda életpályamodell” program

Abban az esetben, ha hazánkban a jelenlegi kedvezőtlen demográfiai tendenciák folytatódnak, az ország lakossága 2050-re 7-8 millió főre csökken. Az egyes régiókban a probléma súlya eltérő, különösen kritikus a vidéki térségek demográfiai helyzete, melyekben a népesség rövid időn belül elöregszik. A kedvezőtlen folyamatok eredményeként a jelenlegi gazdatársadalomnak nem lesz megfelelő utánpótlása, és az inaktív rétegek aránya rendkívüli terheket ró az aktív rétegekre. Ezért a vidék számára kulcskérdés, hogy legyenek helyben olyan fiatalok, akik a vidéki élet mellett a gazdálkodást választják, és megfelelő számban vállalnak gyermekeket, ugyan-

is a demográfiai és a gazdálkodási célok jól összekapcsolhatók.

A program azoknak a vidéken letelepedő fiatal gazdálkodóknak kíván földbérleti lehetőséget biztosítani az NFA-földalapról, akik a gazdálkodás mellett kettő vagy több gyermek felnevelését is vállalják. A támogatás formája hosszú távú támogatott földbérleti szerződés, megerősítve a kapcsolódó jelenleg is rendelkezésre álló (pl. fiatal gazdák induló támogatása, gazdaságátadás, birtokrendezés) uniós támogatási jogcímekekkel, illetve egyéb szociálpolitikai elemekkel. A program keretében létrejövő gazdaságok elindításához, kialakításához a szükséges szakmai háttérrel az állam és az önkormányzatok együttműködésével az agrár-felsőoktatási intézmények, szakképző iskolák biztosítják. A program végrehajtását – a területileg illetékes önkormányzatok bevonásával – a VM koordinálja.

„Egészséges helyi élelmiszert a közétkeztetésbe!” program

A jelenlegi magyar közétkeztetés – beleértve a kis kapacitású, helyi közösségeket ellátó és a nagy tömegeket ellátó „iparszerűen működő” közétkeztetési vállalkozásokat – gyakran nem veszi figyelembe a mai kor alapkövetelményeit, az egészséges étkezés alapelemeit (szezonális, gazdaságosság, friss alapanyag, korszerű technikák, technológiák) és az életkori sajátosságokat. Elsősorban a kis munkaigényű, kész vagy félkész kényelmi termékekre, tartósított alapanyagokra épít, jellemzően nem a helyi, friss termékekre alapozva. Ezt a tendenciát megfordítva olyan helyi együttműködésekre építő megoldásokat szükséges támogatni, melyek a helyi élelmiszerigényeket, szükségleteket elsősorban a helyi termelési kapacitásokból elégítik ki, egészséges helyi terméket, köztük növekvő arányban ökológiai gazdálkodásból származó termékeket juttatnak a közétkeztetésbe, biztosítva ezzel az egészsé-

ges alapanyagokra épülő közétkeztetést, erősítve, kiszámíthatóvá téve a helyi termelést, csökkentve a környezetterhelést.

A program a közétkeztetés minőségének javítását célozza, járulékos célja a helyi termékekre, helyi termelőkre építve, az élelmiszeralapanyag-termelést folytatók számára (de akár a kistelepüléseken élő, szociálisan rossz helyzetben lévő, de tisztességes, gazdálkodni vágyó családoknak is a földhözjutás pályázatos segítése révén) megélhetés biztosítása. A programhoz tájékoztatás, oktatás, képzés szükséges mind fogyasztói, mind szolgáltatói oldalon. A célok között szerepel a rögzült közétkezési szokások megváltoztatása (pl.: az alapanyagok csak frissek, fagyasztottak vagy kismértékben konzervek lehetnek). A közétkeztetésben nem maradhat el a szociális és egészségességi szempontok figyelembe vétele (sokan a család rossz pénzügyi helyzete miatt nagyon egysíkúan étkeznek, ezért nagyon fontos, hogy az intézményekben megkapják a zöldség- és gyümölcsfelét). A közétkeztetés alapanyag-beszerezésére ideális megoldást jelentene a helyi kistermelőktől történő beszállítás (a főzőkonyhák éves alapanyag-szükségleteinek felmérését követően törekedni kell annak helybeni előállítására). A program a Vidékfejlesztési Minisztérium és a Nemzeti Erőforrás Minisztérium együttműködésében valósul meg.

Helyi termék, helyi piac, közvetlen értékesítés program

Az élelmiszer-piaci globalizáció negatív következményeinek ellensúlyozására, kivédésére leginkább a helyi élelmiszer-ellátó rendszerek alkalmasak, melyek a termelő és a fogyasztó minél közvetlenebb és rövidebb értékesítési-fogyasztási kapcsolataira épülnek. A Magyarországon egyre több helyen, alulról szerveződő helyi piac, illetve helyi élelmiszer-ellátást célzó kezdeményezések azt mutatják, hogy megfelelő szervezéssel biztonságossá tehető az áruk értéke-

sítése, kiszámíthatóvá téve a termelést, az élelmiszer-ellátást és az e tevékenységek-ből élő családok megélhetését. A magyar élelmiszer-termékek íz- és zamatanyagokban gazdagok, jó minőségűek, keresettek mind belföldön, mind külföldön, mégis az importáruk egyre nagyobb térnyerése, a hazai termékek visszaszorulása tapasztalható. Ennek a negatív tendenciának a megfordítására indokolt törekedni a helyi, illetve közvetlen értékesítés, a közvetlen termelői-fogyasztói, város-vidék kapcsolatok fejlesztésével, támogatásával.

A program keretében ösztönözzük és segítjük a helyi piacokra, helyi értékesítésre irányuló kezdeményezéseket, az ezeket elindító helyi együttműködések, a helyi értékesítést magában foglaló helyi gazdaságfejlesztési stratégiák megfogalmazását. A helyi értékesítés fejlesztéséhez szükséges a helyi termelési kapacitás, a helyi igények, értékesítési lehetőségek felmérése, a termelési és értékesítési folyamatok összekapcsolása (szövetkezetek, éttermek, közétkeztetés, önkormányzatok együttműködései), a termelés tervezhetősége. Fontosak a helyi piacok, vásárok, pavilonos értékesítés lehetőségének biztosítása, a helyi termék védjegyrendszerek bevezetése, a helyi termékekkel kapcsolatos szemléletformálás. Mindehhez szervezett, nyomon követhető, kistérségi szintre épülő, országos termelési, feldolgozási, logisztikai, értékesítési stratégia, rendszer kiépítése kapcsolódhat, ösztönözve a helyi termékekre, termelésre alapozódó kistermelői, kisléptékű feldolgozó kapacitások létesítését, fejlesztését, összekapcsolva a családi gazdaságok erősítésével és a helyi értékesítés fejlesztésével. Indokolt támogatni a gazdák ilyen célú összefogását, társulásait, közös fejlesztéseiket, a helyi önkormányzatok, mikro-, kis- és középvállalkozások helyi feldolgozó tevékenységét. Cél a hozzáadott érték növelése és a bevételek helyben, arányos mértékben a gazdálkodóknál tartása.

„Vidékfejlesztési együttműködések a Kárpát-medencei határon túli magyarsággal” program

A Kárpát-medence országai között a természeti, földrajzi adottságokat kihasználó többbretű kapcsolatrendszer érvényesítése nemzetpolitikai érdek. Elengedhetetlen, hogy a kapcsolatrendszerben rejlő előnyöket kihasználják, a haza javára fordítsák. A Kárpát-medencei együttműködés egyik területét a természeti erőforrások fenntartható használata, elsősorban a vízgazdálkodás képezi, másikat a területfejlesztési keretben zajló, vidékfejlesztési tartalmú együttműködések, harmadik elemét pedig a magyar közösségek közötti, vidékfejlesztési jellegű együttműködések jelentik. Tekintettel arra, hogy a határon túli magyarság jelentős része vidéki térségben él, és a Kárpát-medence egészében meghatározók a vidéki térségek, a vidékfejlesztési együttműködések bővítése, mélyítése a Kárpát-medencei kapcsolatrendszer fontos eleme lehet. Ma igen eltérő a kistermelő, családi gazdaság és nagyüzem megítélése a jövő útjának célkitűzésében, a szabályozásban a térség uniós és nem uniós államaiban egyaránt, miközben mindenütt a dekonjunkktúra, a kereskedelmi kiszolgáltatottság, a világcégek árversenyos diktátuma érvényesül az agrárgazdaságban.

A határon átnyúló stratégiai együttműködés fő területei a gazdaságfejlesztés, a környezetügy és a szakmai kapcsolattartás. A gazdaságfejlesztés keretében vidékfejlesztési oldalról a program hozzájárulhat a Kárpát-medencei Gazdasági Tér kialakításához, a hálózati gazdaság fejlesztéséhez, nemzetstratégiai keretprogramok megvalósításához (pl. Agrármarketing program). Célszerű ösztönözni a vidékfejlesztési együttműködések (pl. LEADER-térségek közötti együttműködést). A környezetügyi együttműködés keretében közös programok, projektek végrehajtása szükséges, például Duna-, Tisza-programok. A szakmai együttműködés a

gazdaszervezetek közötti kapcsolatépítést, szervezést jelenti, közvetlen kapcsolatokat létesítve az anyaországi és a külhoni gazdák között. Az egyeztetések célja a közös álláspont kialakítása, hogy egységes fellépéssel, hatékonyabb érdekérvényesítés valósuljon meg az uniós szabályozás tekintetében; a szomszédos európai uniós tagállamok derogációs-tagállami vállalásainak áttekintése; valamint a felmerült kötelezettségek teljesítése kapcsán a jövőbeni egységes és közös tagállami érdekérvényesítés és megoldás keresése.

A DARÁNYI IGNÁC TERV: A NEMZETI VIDÉKSTRATÉGIA MEGVALÓSÍTÁSÁNAK KERETPROGRAMJA

A Nemzeti Vidékstratégia céljainak eléréséhez, programjainak végrehajtásához szükséges eszközöket és intézkedéseket a Darányi Ignác Terv foglalja keretbe. Ennek alappillérei, fő intézkedési területei az alábbiak:

1. A jogszabályi környezet megújítása, életszerűvé tétele.
2. Hatékony, ügyfélbarát támogatási és intézményrendszer kialakítása.
3. Szemléletformálási, képzési programok és akciók indítása.
4. Uniós és hazai társfinanszírozású programok kidolgozása és indítása.
5. Nemzeti finanszírozású programok kidolgozása és indítása.

1. A jogszabályi környezet megújítása, életszerűvé tétele

A vidékstratégiai célok megvalósításához elengedhetetlen a szakmai és támogatáspolitikai célok érvényesülését segítő szabályozási környezet megteremtése, a helyi fejlesztéseket, az életképes agrár- és élelmiszer-termelés, a helyi gazdaság, a vidéki közösségek fejlődését gátló szabályok felszámolása.

A Nemzeti Vidékstratégiában megfogalmazott jogalkotási elvek:

- A jogalkotási tevékenységben figyelembe szükséges venni a stratégiában megfogalmazott szakmai célokat és a nemzeti programok végrehajtásához szükséges feladatokat.

- Indokolt az adópolitika eszközeivel elősegíteni a vidékstratégia nemzeti programjainak megvalósítását.

- A termelésre, feldolgozásra, értékesítésre, valamint a vidéki gazdaság működésére, a támogatások igénybevételére vonatkozó szabályozás egyszerűsítése, mégpedig úgy, hogy az élelmiszer-biztonsági és a környezeti célok ne csorbuljanak.

- A Nemzeti Vidékstratégia szempontjából kulcsfontosságú általános alapértékek védelme, így az egészséghez, az egészséges környezethez és élelmiszerekhez való jog, a biológiai sokféleség megőrzése, a vidéki környezetben található természeti erőforrások, a föld, a vízbázisok, a nemzeti kulturális örökség részét képező tájak, gazdálkodási, települési értékek megőrzése, a fenntarthatóság, a jövő nemzedékek jogai.

- Az ágazati szakpolitikák szabályozási rendszereinek összehangolása, különösen a mezőgazdaságban, a környezet-és természetvédelemben és a vízgazdálkodásban.

- A piac védelme, a vállalkozások támogatása a közigazgatás versenysemlegességet, egyenlő elbánást biztosító eszközeivel.

A szabályozási, jogi környezet megújításának ki kell terjednie

- a természeti erőforrásokra és rendszerekre, azok védelmére és használatára;

- az agrár- és élelmiszer-gazdaságra, annak föld- és birtokpolitikai, agrárszerkezet-, termelés- és piacpolitikai, valamint élelmiszer-biztonsági területeire;

- a vidéki helyi gazdaság és társadalom, a szellemi és fizikai infrastruktúra fejlesztését, az életképes vidéki települések és helyi közösségek megteremtését, fenntartását szolgáló területekre.

A Nemzeti Vidékstratégia megvalósításához kapcsolódó kiemelt jogalkotási

feladatok:

A Nemzeti Vidékstratégia végrehajtásának sikerét nagymértékben meghatározó jogalkotási feladatok mindenekelőtt a föld- és birtokpolitika, valamint a termelés- és piacpolitika, továbbá a környezetpolitika átfogó szabályozási területeit érintik. Ennek legfontosabb elemei az alábbiak:

- *Földügyi szabályozás:* A földtörvény további módosítása az üzemszabályozásra, a földvédelemre, a földvásárlási és földbérleti szabályokra, a zsebszerződések felszámolására, a birtokrendezésre, a mezőgazdasági termőterületeket veszélyeztető zöldmezős beruházások korlátozására tekintettel. A helyi közösségek érdekeit figyelembe vevő földvagyon-gazdálkodás és földrendezés érdekében a földüggyel foglalkozó intézmények működését érintő joganyag áttekintése, újrafogalmazása.

- *Korszerű üzemgazdasági szabályozás megteremtése:* A családi gazdálkodó, östermelő, kistermelő kategóriák újradefiniálása.

- *A helyi értékesítés, kistermelői tevékenység szabályozásának további egyszerűsítése:* A helyi, kistermelői élelmiszer-előállítás, -feldolgozás és -értékesítés feltételeit, valamint a piacok rendjét szabályozó rendeletek további módosítása e tevékenységek ösztönzése érdekében. E kistermelői réteg helyzetét leginkább az adottságaihoz igazodó szabályozási környezet (például adózási feltételek, adókedvezmények, a piacra viteli módok, értékesítési lehetőségek stb.) kialakításával lehet javítani.

- *Az élelmiszerek kereskedelmével összefüggő szabályozás áttekintése:* A kereskedelmi törvény helyi feldolgozást és kereskedelmet, helyi piacokat, az árak jelölését (eredet, összetétel, GMO-tartalom, CO₂-kibocsátási egyenérték stb.), a hazai termékek arányának növelését (minőségellenőrzés, visszatérítések stb.) érintő elemek újraszabályozása ösztönzésük ér-

dekében. Az élelmiszerpiacot a minőség érvényre jutása érdekében következetes hatósági ellenőrzéssel, a forgalmazási, adózási, támogatási és egyéb, a piacot befolyásoló tényezők kiegyenlítésével védeni kell, erősítve a tisztességes piaci magatartást, a hazai és a helyi termelők, feldolgozók helyzetbe hozását. Meg kell szüntetni a termelő kiszolgáltatottságát a kereskedelmi partnereknek.

2. A hatékony, ügyfélbarát támogatási és intézményrendszer kialakítása

A Nemzeti Vidékstratégia végrehajtásához kiemelten fontos a mezőgazdasági támogatások igénybevételére vonatkozó eljárások ügyfélbaráttá tétele, a pályázatok, támogatási rendszerek egyszerűsítése. A *Magyary Tervvel* összhangban erősíteni szükséges a hivatalok és hatóságok szolgáltatásbarát jellegét. A kormányzat egyéb intézkedéseivel összehangoltan a *Vidékfejlesztési Minisztérium* közreműködik a vállalkozások és a lakosság adminisztrációs terheinek csökkentésére, egyszerűsítésére irányuló kormányzati programban, a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari vállalkozások számára a működést, fejlesztést ösztönző támogatási és intézményi környezetet biztosít.

A támogatások igénybevételére vonatkozó eljárásrend egyszerűsítése:

- A támogatások igénybevételéhez szükséges eljárási idő lerövidítése.
- A támogatásokhoz kapcsolódó bürokrácia csökkentése, hatékony, költségtakarékos adminisztrációs tevékenység.
- A támogatási rendszerek összehangolása.
- A szakmai értékelés szerepének erősítése.

A hatóságok, hivatalok hatékony és ügyfélbarát működésének megteremtése:

- A *Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal* eljárásrendjének egyszerűsítése, ügyfélbarát jellegének fokozott erősítése,

hatékony, megbízható intézményi szolgáltatás működtetése.

- A VM-háttérintézmények szakmai kapacitásának erősítése.

- Az agrárigazgatási és az élelmiszerlánc-felügyeleti intézmények irányításának, kapacitásainak, infrastruktúrájának, belső koordinációs mechanizmusainak megerősítése.

- A környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi intézményrendszer kapacitásainak és infrastruktúrájának erősítése.

- Az agrárkamara megújulásának elősegítése, szakmai feladatai ellátását és szolgáltatási tevékenysége erősítését szolgáló működésének biztosítása.

- Az agrár- és élelmiszer-gazdaság területén működő szakmai kamarák feladatellátási és szolgáltatási tevékenységének erősítése.

Az adminisztrációs terhek csökkentése, egyszerűsítési feladatok:

- Az igazgatási és ellenőrzési rendszer (IIER) felülvizsgálata és egyszerűsítése: a gazdálkodói nyilvántartási és ellenőrzési rendszer fenntartása mellett a bürokratizmus csökkentése.

- Az őstermelői igazolványok kiadásának egyszerűsítése: családi gazdaságok, őstermelők, valamint agrár mikro- és kisvállalkozások dokumentációs kötelezettségeinek átfogó felülvizsgálata annak érdekében, hogy a legkisebb vállalkozások a kötelezettség alól teljes egészében mentesülhessenek; ahol erre nincs mód, ott részleges mentesítésre nyíljon lehetőség, illetve egyszerűbb tartalmi/formai elvárások vonatkozzanak rájuk.

- Az agrárgazdaságra és az élelmiszerbiztonságra vonatkozó szabályozás szakmai szempontokat nem veszélyeztető egyszerűsítése.

- A környezetvédelmi termékdíj-szabályozás további egyszerűsítése.

- A gázolaj jövedékiadó-visszatérítés eljárási szabályainak egyszerűsítése.

- A módosult közösségi szabályozás új rendelkezéseinek átvezetésével párhuzamosan az eljárások egyszerűsítése, a zöldség-gyümölcs termelői csoportok és termelői szervezetek nemzeti szabályozása.

- A szőlő- és bortermelők tevékenységével kapcsolatos adminisztrációs kötelezettségek egyszerűsítése.

3. Szemléletformálási, képzési programok és akciók indítása

A vidéki települések fennmaradásának és megújításának elengedhetetlen feltétele, hogy mind a vidéken élők, mind a városok lakóinak szemléletét áthassák a vidékfejlesztési célkitűzések, ezen értékek ismerete és tisztelete. Az intézkedések a fenntartható fogyasztással és termelés-sel, az egészségbarát élelmiszerekkel kapcsolatos ismeretek bővítését, a környezet-tudatosság terjesztését, a vásárlói tudatosság, annak keretében a magyar termékek, helyi termékek és helyi piacok preferálását, a vidék értékeinek tudatosítását célozzák.

A *Darányi Ignác Terv* keretében 2012-ben az alábbi szemléletformálási, képzési intézkedéseket tervezi a *Videkfejlesztési Minisztérium*:

- Belföldi agrármarketing-programok a magyar élelmiszerek népszerűsítésére.
- Tudatos fogyasztó és vásárló program.
- A vidékfejlesztés szakképzési rendszerének és intézményhálózatának megújítása.
- Az iskolarendszerű és terepi környezeti oktatás, nevelés megújítása.
- Az erdő- és vízgazdálkodás tervezési, tanácsadási és információs rendszerének megújítása.
- E-könyvtár kialakítása a mezőgazdasági és környezetügyi tudásanyagban.

4. Uniós és hazai társfinanszírozású programok kidolgozása és indítása

A *Darányi Ignác Terv* forrásainak jelentős részét az európai uniós támogatá-

sok biztosítják. A 2014-ig, az újabb hétéves uniós pénzügyi tervezési időszak indulásáig a le nem kötött EU-források – mintegy 300 milliárd Ft – képezik a *Darányi Ignác Terv* uniós pénzügyi keretét. A kormányzat felgyorsítja a pályázati jogcímek meghirdetését és pályázatok lebonyolítását, törekedve a *Nemzeti Vidékstratégia* szakmai szempontjainak érvényesítésére. 2012 első félévében a következő támogatási jogcímekre lehet pályázni a *Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatalnál*:

- Fiatal gazdák induló támogatása.
- A mezőgazdasági termékek érték-növelése.
- Zöldség-gyümölcs termelői csoportok támogatása.
- Kedvezőtlen adottságú területen gazdálkodók kompenzációs támogatása.
- Óshonos és veszélyeztetett mezőgazdasági állatfajták genetikai állományának tenyésztésben történő megőrzése.
- Genetikai erőforrások megőrzése.
- Mezőgazdasági területek első erdő-sítése.
- Agrár-erdészeti rendszerek első létrehozása mezőgazdasági földterületeken.
- NATURA 2000 erdőterületeken történő gazdálkodáshoz nyújtandó kompenzációs támogatás.
- Nem mezőgazdasági tevékenység kialakítása.
- Turisztikai tevékenységek ösztönzése.
- A NATURA 2000 területek fenntartási terveinek kidolgozása.

2012 második félévében további jogcímek megnyitására nyílik lehetőség:

- Egységes területalapú támogatás (SAPS).
- GAZDANet.
- Az Európai Halászati Alap (EHA) társfinanszírozásában megvalósuló Halászati Operatív Program (HOP) 2. és 3. prioritási tengelye szerinti intézkedések támogatása.
- Mezőgazdasági termelők gazdaságát adási támogatása.

- Az élelmiszer-minőségi rendszerekben részt vevő mezőgazdasági termelők támogatása.

- Termelői csoportok támogatása az élelmiszer-minőségi rendszerek keretébe tartozó termékekre vonatkozó tájékoztató és promóciós tevékenységek terén.

- Termelői csoportok létrehozásához és működéséhez nyújtandó támogatás.

- Natura 2000 kifizetések mezőgazdasági területeken.

- A fiatal erdők állományneveléséhez nyújtandó támogatás.

- Erdő-környezetvédelmi kifizetések.

- Erdészeti potenciál helyreállítása.

- Nem termelő beruházásoknak nyújtott támogatás.

- Mikrovállalkozások létrehozásának és fejlesztésének támogatása.

- Falumegújítás és -fejlesztés.

- Vidéki örökség megőrzése.

5. Nemzeti finanszírozású programok kidolgozása és indítása

A hazai forrásokból megvalósuló nemzeti programok egyrészt meglévő programok folytatását, illetve továbbfejlesztését tartalmazzák (pl. az élhető vidékhez kapcsolódó infrastruktúra – ivóvízellátás, szennyvízelvezetés és -tisztítás – fejlesztése), másrészt új programok indítását jelentik. 2012 első félévében két nemzeti stratégiai program nyílik meg a pályázók előtt. A többi – zömében új – program részletes szakmai kidolgozására, egyeztetésére és az ütemezett megvalósításukhoz szükséges jogi, gazdasági szabályozási, intézményi és különösen a pénzügyi feltételek megteremtésére 2012-ben folyamatosan kerül sor.

Tanyás térségek fejlesztési programja. A program célja a tanyarendszer, a tanyai gazdálkodás korszerű megújítása, újjáélesztése, a tanyai életmód sajátos értékeinek megmentése, megőrzése, hátrányainak csökkentése, valamint a tanyás térségek fenntartható – a komplex vi-

dékfejlesztéshez illeszkedő – fejlődésének elősegítése. A tanya – mint hagyományos gazdálkodási, települési és létforma – a magyar társadalmi, településszerkezeti és gazdaságtörténeti örökség több évszázados múltra visszatekintő része. Sajátos társadalom-földrajzi, építészeti, nyelvi, néprajzi és tájképi sajátosságai révén a tanya településrendszer a magyar nemzeti örökség, illetve az európai örökség részét képezi. Az elsősorban az Alföldre jellemző tanyák száma az elmúlt évtizedekben jelentősen lecsökkent, és a megmaradt tanyák egy része is elvesztette hagyományos mezőgazdasági funkcióját. A tanyák épületállománya leromlott, infrastruktúrájuk fejletlen, számos tanyán máig nincsen villany, többségében nehezen elérhető és közbiztonsági problémák jellemzik a tanyavilágot. A tanyán élők között jelentős a szociális segítségre szoruló (idősek, szegények) aránya. A tanyás vidékek ugyanakkor teljesen megfelelnek a fenntartható fejlődés, az integrált vidékfejlesztés és a többfunkciós mezőgazdaság Európában kialakult fejlesztési modelljének, és megfelelő fejlesztésekkel minden esély megvan arra, hogy a tanyarendszer korszerű formában megújuljon, a családi gazdaságokra alapuló mezőgazdasági modell korszerű eleme legyen.

Állami génmegőrzési program. Élelmezési és mezőgazdasági célú genetikai erőforrások, a hazai kultúrnövény- és haszonállat-fajok, -fajták kiemelt fontosságú nemzeti örökség. A genetikai erőforrások felkutatása, begyűjtése, megőrzése, fenntartása és felhasználása fontos nemzetbiztonsági stratégiai kérdés, csak így valószínűsíthető meg az élelmiszer-önrendelkezés, valamint az ország egészséges és biztonságos élelemmel történő ellátása. Ennek érdekében a *Vidékfejlesztési Minisztérium* önálló intézményként létrehozta a *Növényi Diverzitás Központot* (NÖDIK) és a *Kisállattenyésztési Kutatóintézet és Génmegőrzési Koordinációs Központot*

(KÁTKI), amelyek koordinálják a biológiai alapok megőrzését és az ebben részt vevő intézmények munkáját. A támogatás célja a mezőgazdasági termelés biológiai alapjainak, genetikai anyagainak fenntartása és fejlesztése, különös tekintettel a mezőgazdasági célú genetikai erőforrások begyűjtésére, dokumentálására, valamint kutatási, oktatási és természetési célra történő hasznosítására.

Egyéb, kidolgozás alatt álló nemzeti stratégiai programok. A Vidékfejlesztési Minisztérium 2012-ben – a programok jellegétől függően – a társtárca, valamint szakmai szervezetek bevonásával kidolgozza a nemzeti stratégiai programokat és a térségi komplex vidékfejlesztési programokat. A következő programok kidolgozása megkezdődött, és megvalósításuk, 2012. évi indításuk különösen fontos:

- Demográfiai földprogram.
- „Egészséges helyi élelmiszert a közétkeztetésbe!” program.
- Helyi termék, helyi piac, közvetlen értékesítés program.
- Cserehát program.
- Tokaj-Hegyalja világörökségi térségfejlesztési program.
- „Vidékfejlesztési együttműködések a Kárpát-medencei határon túli magyarsággal” program.
- Az agrár- és környezettudományi kutatóintézeti hálózat helyreállítása és tájközpontú, regionális fejlesztése.
- A gazdálkodás biológiai alapjainak fenntartását, fejlesztését végző hálózatok (génbankok, nemesítő intézetek, vetőmag- és szaporítóanyag-előállító intézmények, ellenőrző és minősítő intézmények) egységes rendszerének helyreállítása, fejlesztése.
- A népfőiskolai rendszer megújítása, megerősítése, vidékfejlesztési profilú tartalmi fejlesztése.

Valamennyi nemzeti stratégiai program részletes kidolgozása megtörténik 2012-ben.

Kiegészítő nemzeti agrártámogatási programok. 2012 I. negyedévtől az alábbi kiegészítő nemzeti agrártámogatások igényelhetők:

- Likviditást segítő hitelprogramok: TÉSZ Forgóeszköz Hitelprogram; MFB Fagykár 2011 Forgóeszköz Hitelprogram; MFB Agrár Forgóeszköz Hitelprogram.
- Kiegészítő nemzeti támogatás (TOP-UP).
- Anyajuh- és anyakecsketartás csekély összegű („*de minimis*”) támogatása.
- Az erdők felújításának csekély összegű („*de minimis*”) támogatása.
- Szerkezetátalakítási programok: tejtermelőket sújtó különleges hátrányok kezeléséhez kapcsolódó, 2012. évi különleges támogatás; különleges rizstámogatás; zöldség, gyümölcs és dohány szerkezetátalakítási nemzeti program; húsmarha- és juhágazatokban nyújtott kérdés szerkezetátalakítási nemzeti program.
- Az uniós csatlakozás előtt nemzeti forrásból megkezdett erdőtelepítések támogatása.

A vidékstratégiai célok megvalósításához elsődlegesen az agrár- és vidékfejlesztést, a környezet-, természetvédelmet és vízügyet szolgáló uniós, valamint a nemzeti költségvetésben biztosított hazai források összehangolt felhasználása szükséges.

A Nemzeti Vidékstratégia megvalósítását segítő központi pénzügyi eszközöket a Közös Agrárpolitika, a Közös Halászati Politika, továbbá a kohéziós és regionális politika keretében Magyarország számára rendelkezésre álló források, egyéb nemzetközi források, valamint a nemzeti források jelentik, ezért különösen fontos, hogy a *Darányi Ignác Terv* képezze alapját a 2014–2020-as tervezésnek, illetve a KAP-reformmal kapcsolatos tárgyalások során képviselendő magyar álláspontnak. Ezeket a központi eszközöket a helyi és térségi pénzügyi eszközök, a vidéki települési önkormányzatok településfejlesztési, helyi gazdaságfejlesztési forrásai, tovább-

bá az uniós kohéziós és regionális politika, valamint a hazai területfejlesztési politika keretében a vidéki térségek fejlesztését segítő decentralizált fejlesztési források egészítik ki.

A *Darányi Ignác Terv* öt fő intézkedé-

si területre épülő vázának tartalommal és programokkal való megtöltése folyamatos – a Nemzeti Vidékstratégiában kitűzött stratégiai célokra és nemzeti programokra épülő – feladata lesz a vidékfejlesztési kormányzatnak.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Gazdálkodás előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A **Gazdálkodás** több mint 50 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A **Gazdálkodás** szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A **Gazdálkodás** hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A **Gazdálkodás** publikációi gyakran elsődleges forrásai új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, *s az egyes lapszámok könyvszerűen újra elővehetők.*

A **Gazdálkodás** gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A **Gazdálkodás** nemcsak *tudástárház*, hanem *tudásközösség* is! A **Gazdálkodás** – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözljük előfizetőink körében.

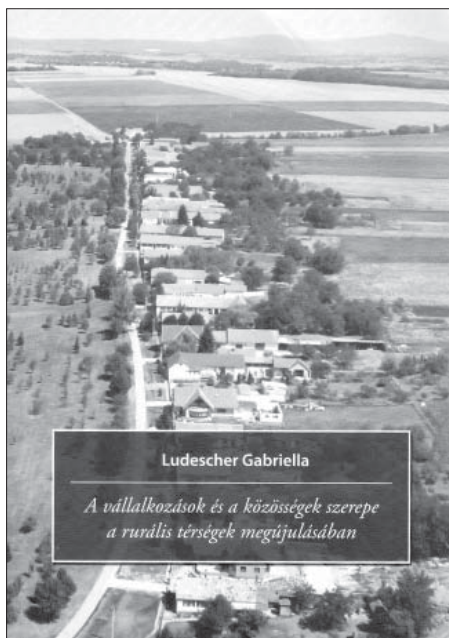
A **Gazdálkodás** rendkívül olcsó, előfizetési díja 5100 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető a készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (NAKVI), 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarpapok.hu, Böle Réka osztályvezető).

**A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A vállalkozások és a közösségek szerepe a rurális térségek megújulásában – könyvismertető

RAGADICS TAMÁS

A rendszerváltozást követő időszakban a magyarországi falvak heterogenizálódásának folyamata felerősödött. Míg korábban a települések hatalmi struktúrában elfoglalt helye jelentette a legfontosabb differenciáló tényezőt, addig jelenleg a gazdasági pozíció vált meghatározóvá. A helyi életfeltételeket és az életminőség megfelelő szintjét meghatározó faktorok, továbbá a kistelepülések fejlődésének és gazdasági sikerességének hátterében meghúzódó összetevők rendkívül sokrétűek, szerteágazóak, s gyakran bonyolultak. A lokális gazdaság, az innováció és a stabil helyi közösségek alapjainak feltárása, valamint a „jó gyakorlatok” bemutatása kiemelten fontos feladata a társadalomkutatóknak, illetve a vidékfejlesztés-

ben érdekelt szakembereknek, különösen annak tudatában, hogy jelenleg is folytatódik a perifériák számos hátránnyal, feszültséggel és problémával terhelt falvainak leszakadása.

Ludescher Gabriella szociológus könyvében ezt a nehéz, feltáró munkát végzi el empirikus vizsgálatok tapasztalatai alapján: választ keres arra, milyen tényezők alkotják egy fejlődésre képes lokális társadalom bázisát a 21. századi Magyarországon c. kötet, melyben a szerzők a vállalkozó, integratív, innovatív erőkre hívják fel a figyelmet, s a fejlődés alapjainak a polgármester kvalitását, a helyi érdekek egyesítését és az aktivizálható külkapcsolatokat látják. Ludescher Gabriella 2010-ben megjelent írása nem csupán azért figyelemre méltó, mert a kistelepülések élete az előző könyv megjelenése óta eltelt 10 évben is sokat változott, hanem mert szemléletének és módszereinek komplexitása révén még közelebb kerülhetünk a helyi társadalmak megértéséhez, megismeréséhez.

Ez a komplexitás a mű legnagyobb értéke: a kiválasztott három baranyai, Pécs környéki település (Bükkösd, Himesháza, Szalánta) helyzetét meghatározó tényezőket szinte monografikus igényességgel tárgyalja. Ludescher Gabriella interdiszciplináris eszköztárának segítségével több oldalról is képet ad a közel azonos lakosságszámmal, valamint hasonló infrastrukturális és társadalmi mutatókkal jelle-

mezhető falvak gazdasági helyzetéről és a helyi közösségek állapotáról. A rendelkezésre álló statisztikai adatok és helyi dokumentumok elemzése mellett interjúk készültek a kulcspozíciókat betöltő emberekkel, s ezt a szerző – a konfliktusok, motivációk feltárása céljából – fókuszcsoporthoz beszélgetéssel is kiegészítette. A kiválasztott alanyok társadalmi tőkéjének vizsgálata során kapcsolatháló-elemzésre is sor került. A saját településhez való viszonyulás és helyi identitás, illetve a térkognitív strukturálódásának vizsgálatát mentális térképek szolgálták.

A hét fejezetből álló anyag jól szerkesztett, következetesen strukturált. Az elméleti alapok bemutatása a módszertan ismertetése után kapott helyet. A szerző rendkívül gazdag szakirodalmi bázisra építkezik a szociológia klasszikusaitól (*Tönnies, Weber*) a magyarországi falukutatásokon át a legújabb elemzéseikig. Természetesen – mivel a téma rendkívül szerteágazó – a helyi közösségek problematikájához kapcsolódó eszmei gyökerek és korábbi empirikus vizsgálatok listája nem lehet teljes.

A mű központi részét képező három fejezetből az elsőben a szerző a kistelepülések általános (település-földrajzi, demográfiai, infrastrukturális, valamint vallási és nemzetiségi) bemutatását végzi – első-sorban szekunder adatok alapján.

A következő fejezet talán a legérdekesebb: a falvak valós (kartográfiai) térképét ütközteti az interjúalanyok fejében kirajzolódó mentális térképekkel. Az elkészült munkákon kirajzolódnak a helyi lakók számára fontos tájékozódási és viszonyítási pontok, kiemelt útvonalak – az arányokkal, preferenciákkal, törésvonalakkal együtt. A lokális identitás számos eleme jelenik meg a vizsgálat során.

A legnagyobb terjedelemmel bír, s talán legfontosabb szakasz a helyi társadalom jellemzői és a falvak sikeressége között keres kapcsolatot. A vállalkozások lokális kör-

nyezetének hatásait tárgyaló részt a szerző rövid társadalomtörténeti áttekintéssel is kiegészíti: mint azt már több vizsgálat is igazolta, a hagyományok szerepe kiemelten fontos a települések fejlődése szempontjából. Izgalmas próbálkozásként megjelenik a helyi vállalkozók tipizálása *Max Weber* cselekvéstipológiája alapján. Ebben a fejezetben kapott helyet a vállalkozók kapcsolati tőkéjét bemutató rész is.

Amellett, hogy a szerző szorosan kapcsolódik a mértékadó szerzők által kijelölt nyomvonalhoz, elvégzi a települések életét és eltérő mozgáspályáit árnyaltabban megvilágító ún. „puha tényezők” elemzését: a kapcsolatok, az együttműködési hajlandóság, a motiváció és habitus, az etnicitással összekapcsolódó hagyományok, kulturális szegmensek elemző bemutatását is.

A könyvet a településeket, valamint a helyi hagyományokat bemutató képek mellett számos ábra is gazdagítja, melyeknek nagy részét a szerző készítette elemzéseinek és vizsgálatainak eredményei alapján. Az összegző táblázatok tömörek, világos, jól áttekinthető formában közlik a kutatás újszerű eredményeit. A fentiek miatt az írás az oktatásban is kiválóan alkalmazható – kézikönyvként is megállja a helyét.

A szerző érdeme, hogy képes logikus rendet teremteni a falvak életét meghatározó komplex folyamatok rendszerében oly módon, hogy közben megőrzi a téma sokszínűségét és összetettségét. A munka baranyai településekre fókuszál, ugyanakkor *Ludescher Gabriella* írása a bemutatott módszerek és a megalapozott következtetések hasznosíthatósága miatt értékes és érdekes olvasmány – a területfejlesztésben érdekelt szakemberek mellett – mindenki számára, akit foglalkoztatnak a vidéki Magyarország problémái és lehetőségei. (*Ludescher Gabriella*: A vállalkozások és a közösségek szerepe a rurális térségek megújulásában. IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, 2010, 148 p.)

Ajánlások, tapasztalatok tanulmányok, cikkek írásához és publikálásához

CSETE LÁSZLÓ

A Gazdálkodás agrárökonómiai tudományos folyóirat csaknem hat évtizeddel ezelőtt elhatározott küldetéséhez híven publikálási lehetőséget nyújt oktatóknak, kutatóknak, menedzsereknek, az agrár- és más szakemberek széles körének, miközben ápolja a szaknyelvet és édes anyanyelvünket. Szakembereket barátkoztat meg az írás, a szakírói tevékenység, a tudományos publikálás örömeivel, szolgálva az agrárvilág, a vidék általános műveltségét, társadalmi, kulturális, gazdasági felemelkedését. Az 50-es évek vége felé *Erdei Ferenc* akadémikus – akkor az Agrárgazdasági Kutató Intézet elődjének igazgatója, az MTA főtítkára – mint fiatal kezdő munkatársának egy írásom kapcsán mondotta: „... gondolj mindig arra, hogy amit leírsz és nyomtatásban megjelenik, az maga a történelem, mert megmarad és bármikor újra és újra előveszik”. Ezt azért érdemes megemlíteni, mert tömören kifejezi az író felelősségét, a megjelent munka örömét, fontosságát, nagyszerűségét. A továbbiakban olyan tapasztalatokat adunk közre tömör tálalásban, amelyek remélhetően segíthetik és serkenthetik a cikkírói tevékenységet, a szerzői munkát.

1. *Publikáció, publikálás.* Kezdjük az alapokkal! A publikálás eredetileg kihirdetést, közhírré tételt jelent, előmozdítva ezzel a publicitást, a nyilvánosságot. A publikáció a publikumnak, valamilyen közönségnek szól, esetünkben az agrárökonómia művelőinek – akik tudományos pályán, a termelési vagy irányítási gyakorlatban tevékenykednek – , továbbá az agrárvilág, a vidék szereplőinek, közreműködőinek. Az agrárökonómia művelői írásaikkal mindenekelőtt kutatási, vizsgálati eredményeikről, a

nemzetközi és hazai tapasztalatokról, különböző tudományos eseményekről, a gyakorlati eredmények általánosításáról szólnak, írnak, felhívva a figyelmet a tényekre, a valóságra és a jövő fejlődési irányaira. A publikálásban különösen fontos az agrárökonómia új, újabb hazai és nemzetközi tudományos eredményeinek nyilvánosságra hozása, közkinccsé tétele.

A szerzők munkájának publikálása, vagyis a nyilvánosság előtti megjelentetése egyúttal a közölték ellenőrzésének egyik lehetőségét is nyújtja. Továbbá a publikáció a publikáló minősítéséhez, tudományos teljesítményének méréséhez is támpontokat teremt, igaz, ez utóbbi néha túlhangsúlyozott és kissé egyoldalú. A publikálás egyúttal állások és pályázatok elnyerésének is fontos feltétele.

A Gazdálkodás szerkesztőinek, lektorainak fontos feladata – a nyilvánosságra hozás mellett – a kéziratok, cikkek, tanulmányok megjelenés előtti „szűrése”, kritikája, a szerzői munka segítése.

2. *A tudományos jellegről.* A Gazdálkodás agrárökonómiai tudományos folyóirat, ami meghatározza céljait, tartalmát és egyúttal a szerzők feladatát. A „tudományos”, a tudás szóból eredően, eleve azt sejteti, hogy a szerző olyan valamit tud, ami fontos, és amit közkinccsé kíván tenni. A tudomány lényege a megismerés, mégpedig megfigyelések, kutatások, vizsgálatok, kísérletek és „okoskodás” által.

A kezdő szerzők nem mindig ügyelnek arra, hogy előzetesen eldöntsék: újszerű eredményekre irányuló, avagy ismétlődő, reprodukáló jellegű legyen.

Fontos, hogy mindig valóságghű, tényszerűen tárgyilagos, adatokkal, kísérletekkel,

tényekkel bizonyított, ellenőrzött, ismételtető legyen a közreadni kívánt munka.

Célszerű arra is gondolni, hogy a tudományos eredmények folyamatosan változnak, így az ismertek újabb és újabb részletekkel egészíthetők ki, gyarapítható a tudomány, s a régebbi újabb összefüggésekben közelíthető meg.

A szerző dolgát megkönnyíti, ha arra gondol, hogy tudományosság a valóságról, a vizsgált témáról, témaköréről kutatási módszerekkel nyerhető ismereteket, de mindig összefüggéseket, kölcsönhatásokat fejez ki.

Néha meglepő, amikor a szerző minden elemzés nélkül közli, hogy „véleményem szerint...”, vagy néhány már közölt adat vagy irodalmi forrás egyszerű felsorolását „nagy” vagy új kutatási eredménynek tünteti fel.

3. *Kutatások, vizsgálatok típusairól, minősítéséről.* Különböző kutatási típusok ismertek. Például *felfedező kutatás*, amely valamely ismeretlen terület, problémakör stb. megismerésére, felfedezésére irányul. A *célzott kutatás* már valamilyen jól meghatározott jelenség, probléma, akadály megismerésére, elhárítására, megoldására irányul, míg a *fejlesztési kutatás* ismert cél megvalósítására, kivitelezésére, gyártására összpontosít. Ennél szűkebbek, konkrétabbak az ún. *technológiai fejlesztések*, az erre irányuló vizsgálatok, kutatások.

Az agrárvilág szereplői körében készülő írások általában célzott vizsgálatokat, kutatásokat kívánnak megjelentetni. Gyakori és a kéziratok fogadását, a lektorok véleményalkotását eleve beárnyékolja, amikor a szerző az előzményeket vagy valamilyen egyszerű irodalmi áttekintést, kérdésfeltevést nagy lélegzetű kutatásnak tüntet fel, ami ráadásul jól ismert. Ha a szerző tárgy- és ténytyszerűen helyezi el témakörét írásában, az már önmagában is jó ajánlólevél a lektori, szerkesztői véleményalkotáshoz, a publikáláshoz.

4. *A témaválasztás.* Doktoranduszoknál és kezdő szakíróknál különösen izgalmas kérdés, mert kellő mérlegelés híján a későbbiekben ez komoly csalódással, idő, anyagi és erkölcsi veszteségekkel járhat. Ebben minden bizonnyal legfontosabb az adatolás, az adathoz, információhoz jutás lehetőségeinek, valószínűségének, megbízhatóságának előzetes felmérése. Nem kevésbé fontos a megvalósítás, megoldás egyéb anyagi, tárgyi, pénzügyi feltételeinek becslése, számba vétele. Ezek nélkül az elemzések, vizsgálatok, kísérletek, gyakorlati tapasztalatok általánosítása megoldhatatlan.

A témaválasztás aktualitása, időszerűsége, figyelmet felkeltő jellege a remélt érdeklődés, eredményesség vagy – a művészi világból kölcsönözve – a „siker” záloga.

Az is lényeges és megfontolandó érdemel, hogy milyen módszerek, eljárások alkalmazásával oldható meg a cél, érhető el a kívánt hatás.

A tudományos törekvés sosem öncélú, ezért a valószínűsíthető eredmény hasznosságának előzetes latolgatása sem mellőzhető feladat a témaválasztáskor.

Ez a néhány gondolat is remélhetően érzékelteti, hogy a publikáció készítése és a publikálás lehetősége, a remélt hatás és elismerés elérése a cikkírást jóval megelőzően, a témaválasztással kezdődik.

5. *Kinek szól az írás? Kiket kíván megszólítani a szerző?* Erről bizony nagyon gyakran elfeledkeznek a cikkírók, holott ez célt, arculatot, hangvételt, hasznosítást befolyásoló. A doktoranduszok általában egyszerűen kötelezettségüket kívánják „letudni”, amikor csak úgy általában írnak, szólnak a nagyvilágnak. A szerzők többnyire csak leírják, ismertetik munkájukat, holott más kifejezéseket, hangúlyokat, érthetőséget kíván az, ha például felsőfokú oktatóknak kíván szólni a szerző valamilyen eljárásról, módszerről, vagy az irányító, szakigazgatási szférában tevékenykedőknek a figyelmét kívánja rá-

irányítani valamire, vagy éppen gazdálkodóknak, vállalkozóknak kívánnak közölni valamilyen gyakorlati tapasztalatot. Egy szó, mint száz, a rutinosabb szerző, de még jobb, ha már a kezdő is gondol arra, hogy kiknek, milyen célt szolgálónak szánja kéziratát.

6. *A kéziratok szerkezete.* A tanulmányok, cikkek felépítése, szerkezete, tagolása folyóiratunként némileg eltérő, de a Gazdálkodásban a következő, egyszerű és logikus a megszokott, beváltak tekinthető:

Cím

Szerző(k)

Kulcsszavak

Összefoglaló megállapítások, következtetések, javaslatok

Elsőrendű alcímek

Másodrendű alcímek

Ha szükséges, további szerkezeti tagolás

Forrásmunkák jegyzéke

Ezekhez néhány figyelmet érdemlő tapasztalatról röviden:

A jó cím lehetőleg rövid, közérthető, lényegre törő és figyelemfelkeltő. Különösen fontos a cím és tartalom egysége, mert gyakori hiba, hogy a cím nem tükrözi a tartalmat, a fő mondanivalót! Nem szerencsés a hosszú; nem eléggé szabatos és kellően szakszerű, érdektelen és nyelvileg is kifogásolható cím.

A cím alatt a szerzők nevét tüntetik fel beosztás, tudományos fokozatok nélkül, egyszerűen azért, mert sok kritika hangzott el a fokozatok odaítéléséről, továbbá gyakoriak a változások, amit a szerkesztőségek nem mindig tudnak nyomon követni, a szerzők ugyanis nem adják meg ezeket pontosan, s ebből sértődések adódhatnak stb. Fontos viszont, hogy a szerzők nevét – alfabetikus sorrendben –, munkahelyét és beosztását, valamint elérhetőségét a hátsó borítón, egységes felfogásban adják közre.

Egyre gyakoribb, hogy a követelmények, de a kutatások, vizsgálatok hiányában, a szorító határidők stb. miatt sok a felsorolt

szerző, ami kölcsönösségi alapon működik, de ez nem etikus és önmagában is különféle hiányokról árulkodik. Ez különösen nyúlfarknyi közlésnél feltűnő.

A cím és a szerzők neve alatt a kulcsszavakat célszerű közölni abból a megfontolásból, hogy az érdeklődők figyelmét a cím, a tartalom lényegére utaló kulcsszavak, majd az összefoglalás kelti fel igazából. Logikátlan az összefoglalás után közölni a kulcsszavakat.

Kulcsszavak száma maximálisan öt, ezzel is a szerzőket és az olvasókat a lényegre, valamint a cikk sajátosságainak érzékeltetésére és kiemelésére lehet rávezetni.

7. *Nehéz műfajnak tűnik az „Összefoglaló megállapítások, következtetések, javaslatok” alcím,* mert ezt gyakran szükséges újraírni, de nemegyszer – látva a szerző nehézkességét – a szerkesztő egyszerűen átírja, kijavítja. Általában bevezetést, jó esetben absztraktot, tartalmi ismertetőt írnak helyette.

A jól tájékozott, jól megírt alcímekben a vizsgálatok, kutatások, feldolgozások eredményét adják közre, hangsúlyozva, hogy mi az újszerű, a közlés mivel gazdagítja az eddigi ismereteket. A szerző viszonylag könnyen megoldhatja feladatát, ha logikus sorrendben jár el. Felteszi a kérdést, hogy az elemzésekből, vizsgálatokból, a kutatásokból miket állapít meg, majd ezekből milyen következtetéseket vonhat le és mik a javaslatok a folytatásra, a létrejött helyzet megváltoztatására, javítására.

A lényeglátó, célratorő tömör fogalmazás segít a kutatóknak, a cikkíróknak, ami egyúttal az olvasó idejével való takarékoság érdekében is nagyon fontos.

A cím, a kulcsszavak és az összefoglalás magyarul és angolul jelenik meg. (Régebben három nyelven – oroszul és németül is – adták közre.)

8. *A bevezetés* – és nem bevezető – sem mindig sikerül. Legegyszerűbb, ha a szerző az elemzések, vizsgálatok, kutatá-

sok *célját* (célokat, célrendszert), *tárgyát* (tárgykörét, vizsgálati anyagát) és az alkalmazott *módszereket, eljárást* adja közre. Ha a módszer vagy a vizsgálat tárgya nagyobb lélegzetű, vagy valamiért kiemelését érdemel, akkor célszerű önálló alcímbe szerezpetetni.

Kezdő szerzők szeretnek kutatásról írni még olyan esetekben is, amikor igen egyszerű, alkalmi vizsgálatról, elemzésről, néhány adatról vagy megkérdezett véleményéről van szó.

Érdemes megemlíteni, hogy a kezdő szerzők, a tudományos műfajjal ismerkedők, doktoranduszok esetenként *túl nagy terjedelmet szánnak a dagályosan megfogalmazott hipotéziseknek*, amit ráadásul nem követnek megfelelő válaszok, tézisek. A tudományos megközelítés ugyan kérdéseket tesz fel és azokra válaszokat keres, de ezt is tömören, közérthetően célszerű megfogalmazni!

9. *Az előzmények közlésének, feldolgozásának felfogásában meglehetősen nagy a zűrzavar.* Sokan kinézik valahonnan (internetről, más dolgozatokból, annotációkból stb.) a témával foglalkozó szerzőket, címeket vagy eseményeket, és ezeket egyszerűen felsorolják, jobb esetben egykét szót szánnak a tartalomra is, de mindez nem vagy alig kapcsolódik a témához, a vizsgálathoz, ráadásul terjedelemlenövő és egyúttal az önálló munka hiányát is érzékelteti.

A szerzők néha disszertációjuk első fejezeteként összeállítják „szakirodalmukat”, s ezt elküldik tanulmányként publikálásra, remélve kötelezettségük letudását is. Ez azonban önálló közlésre azért sem alkalmas, mert nem kapcsolódik a szerző kutatásaihoz, vizsgálataihoz, a dolgozat eredményeihez, melyek közlése nélkül az olvasó számára keveset vagy semmit nem nyújt az ilyen irodalmi feldolgozás.

Reprodukáló kutatásoknál különösen fontos olyan előzményfeldolgozás, amely szorosan kapcsolódik a cikkíró munkájá-

hoz, amiből kiderül, hogy mások már foglalkoztak a témával, milyen eredménnyel, és ezek egyeznek vagy sem, ellentmondanak vagy megerősítik a szerző munkáját, illetve közlését.

Az előzőekhez szorosan kapcsolódik, hogy a *Gazdálkodás nem irodalmat vagy irodalomjegyzéket közöl*, mint például a tananyagokban és másutt, hanem *forrásmunkákat*, „Forrásmunkák jegyzéké”-t, vagyis azokat a munkákat, közléseket, adat-információkat, amelyekre valamilyen formában – szövegben, táblázatokban, ábrákban, lábjegyzetekben stb. – hivatkozik, érint, megjelöl a szerző, ami szintén fegyelmező, lényegre készítető.

A „Forrásmunkák jegyzéké”-t lábjegyzetekben való forrásközlések helyettesíthetik.

10. A *Gazdálkodás* folyóirat – másokhoz hasonlóan – *rovatokra tagolt*. A jelenlegi rovatok hosszú évek óta élnek és beváltak tekinthetők. A szerzőknek érdemes erre is gondolni munkájuk kezdetekor. A *tanulmány, vitairás, szemle, krónika vagy éppen hírértékű közlés más és más igényt, műfajt jelent.* (Meggjegyezzük, hogy a formai igények sem öncélúak, hanem segítik a tartalom megjelenítését, a szerző munkáját.)

Szakterületünk vagy a folyóirat érdekében gyakran olyan írásokat is közlünk, amelyek nem illenek a rovatokba. Ezeket a TANULMÁNY rovat elé helyezzük, jelezve, hogy mondanivalójuk általános, közérdekű, eseményhez, rendezvényhez kötődő.

A TANULMÁNY rovatba kulcsszavakkal, összefoglalással, forrásmunkák jegyzékével ellátott kéziratok kerülnek.

A VITA rovatban vitairások jelennek meg, ahol nem ragaszkodnak a szigorú lektoráláshoz, s a rovat elnevezésével is érzékeltetik, hogy szerzői álláspontról, véleményről van szó. Természetesen a közlés előtti felelős, józan szakmai, tudományos mérlegelés ez esetben sem mellőzhető.

A SZEMLE rovatban műveltséget támogató hasznos írások, könyvismertetések, továbbá olyanok jelennek meg, amelyek más rovatba nehezen illeszthetők.

A KRÓNIKA rovat különböző említésre érdemes eseményekről hírértékű közléseket tartalmaz.

A NEKROLÓG rovat nem igényel semmiféle kiegészítő felvilágosítást.

A *vitázó írásokról* célszerű megjegyezni, hogy a Gazdálkodás mindig is szorgalmazta a vélemények cseréjét, az „eszme-cserét”, a vitát, amit rendezvényeivel is igyekezett elősegíteni, de ezt szolgálja a folyóirat VITA rovata is, hiszen ismert, hogy az új tudományos eredmények kutatásokat követően látnak napvilágot, de igazából a vitákat követően válnak elfogadottá, általánosan érvényűvé!

A VITA rovatba küldött írásokat a lektorok is másképpen mérlegelik, mint említettük, mert az egyéni az általánostól, az elfogadottól eltérő álláspontokat tudomásul vesznek, ha az bizonyított, és teret engednek a publicisztikának is.

11. A rovatokkal kapcsolatosan a *könyvismertetésekről* is érdemes néhány mondatot szólni, mert a SZEMLE rovatban gyakran jelennek meg ismertetések. Sajnos ezek színvonala rendkívül egyenetlen, mert általában – barátilag részrehajlóan vagy a tárgyilagosságot mellőzve, esetenként a felkérésnek formálisan eleget téve – az írók a tartalmat ismertetik, megdicsérik a szerzőt, kritika vagy a mű érdemi értékelése, bírálata nélkül. Ezek az írások zömükben reklámértékűek, „fülszöveg”-szerűek, és így nem segítik a szerzői munkát, nem keltik fel az érdeklődést, nincsen nevelő, fejlesztő hatásuk. (Öndicséretnek tűnik, de hirtelenében más nem jut az eszembe, így minta lehetne a földrajzosok könyvéről írt recenzióm, lásd: *Csete László: A „Magyarország kistájainak katasztere” című könyvről*. Gazdálkodás, 2010. 6. sz. 670-674. o.)

12. A *módszerek, eljárások öncélú bemutatása*. Különösen a statisztikai-mate-

matikai módszerek iránt érdeklődő szerzőknél, doktoranduszoknál, oktatóknál gyakori, hogy valamilyen módszert „ujjgyakorlat”-szerűen, valódi kutatások híján, cikként kívánnak „értékesíteni”. A módszer öncélú illusztrációkénti bemutatása rendszerint valamilyen tudományt gazdagító vagy a termelési gyakorlatot szolgáló eredmény nélkül, vagy triviális megállapítással zárul. Különösen egy-egy módszer, eljárás divatossá válásakor tapasztalható ez. (Ilyen volt például az LP, a faktoranalízis stb.)

A Gazdálkodás ugyanakkor fontos szerepet játszott és játszhat egy-egy újabb módszer, szemlélet, paradigma, kutatási eljárás elterjesztésében. Ilyenkor azonban célszerű kifejezetten azzal a szándékkal megírni és megjelentetni az írást, ismertetést, leírást, hogy a módszer, eljárás megtanulható, elsajátítható, megismételhető legyen.

13. A tanulmányokban, a különféle írásokban általában *kevés a jó illusztráció*, azzal nem vesződnék a gyors megjelenést remélő szerzők. A közlések *illusztráció nélkül szürkék, unalmasak, terjengősek*.

A jól szerkesztett táblázat, ábra a szöveget rövidíti, a lényegét jól kiemeli, a megállapításokat, következtetéseket, javaslatokat megalapozza, bizonyítja.

Előforduló fogyatékoság, hogy a szerzők gyakran – kevéssé mondanivalójuk miatt – hosszasan magyarázzák, ismétlik azt, ami a táblázatból, ábrából ránézésre jól látható, megállapítható, vagy az egymondatos szöveghez triviális, felesleges ábrát, táblázatot készítenek.

Nagyon hiányoznak a jó fotók is!

Fontos, hogy az ábrák fekete-fehérben is jól értelmezhetőek legyenek, valamint eredeti fájlformátumban is mellékeljék a szerzők. Célszerű arra is gondolni, hogy a zsúfolt ábra – különösen kartogramoknál fordul elő – apró jelzései miatt nem értelmezhető az illusztráció.

A szerzők néhány adatot is táblázatos formában óhajtanak megjeleníteni, holott ilyenkor a *szövegközi felsorolás* célravezetőbb, érthetőbb, gördülékenyebb szövegvezést, olvasmányosságot és terjedelemta-karékosságot eredményez.

14. A nemzet pusztulása, az „édes anyanyelv” elsilányosodása *a hazai szaknyelv elvesztésével kezdődik*. Ez ugyan *Helmut Schmidt* volt német kancellár globalizációval kapcsolatos egyik kiváló megállapítása, de nagyon igaz, nagyon fontos. *A folyóirat sokat tett és tesz szaknyelvünk, az édes anyanyelvünk ápolásáért*. (Ajánlgatjuk is gyakran a szerzőknek, hogy olvassák Arany Jánost.)

Célszerű ragaszkodni ahhoz, hogy idegen szakkifejezések mellett zárójelben jelenjen meg a magyar megfelelője, vagy fordítva, a magyar mellett zárójelben az idegen nyelvű szakkifejezés.

A tudományos igényesség velejárója a fogalmak letisztult használata, meghatározása. Ebben néha meglepően nagy a zavar. A szerző foglalkozik a családi gazdasággal, de nem tisztázza, nem tudja, mi a családi gazdálkodó és vállalkozó közötti különbség, mihez kapcsolódik érdekelt-ségük stb. Vagy éppen mi a fenntarthatóság? Mi a globalizáció? De mint a „hályogot operáló kovács”, bátran foglalkozik a témával!

Ugyanakkor ajánlatos kerülni az öncélú fogalomvitákat, amelyek gyakran nem vezetnek sehová. Új fogalmak, kifejezések megjelenésekor, a terminus technikusokban célszerű előzetes szakmai megállapodást szorgalmazni addig, ameddig nem tudnak jobbat, szabatosabbat.

15. *A lektorálás, a lektori vélemény*. A folyóirat tudományos rangjához illően minden tanulmányt két felkért, hozzáértő szakértő, oktató-kutató lektorál. A lektori vélemények általában igényesek, kritikusak, de segítőkészek.

A szerző(k) megkapja a lektori véleményeket és a szerkesztő levelét is ajánlá-

sokkal, kérésekkel. Ez alapján a szerző finomíthatja, javíthatja, átdolgozhatja a kéziratát.

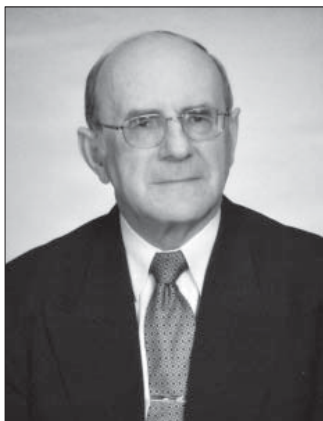
Nagyon ritka, ha egy-egy kéziratot nem sikerül közlésre alkalmassá tenni, vagy nem jelenik meg valamilyen ok, kifogás, lektori ellenvélemények miatt.

A lektori véleményt, a szerkesztő kérését és ajánlásait a szerzők első reagálásként nem mindig fogadják lelkesen. Talán nem felesleges megemlítenem, hogy viszonylag hosszú szerzői pályám alatt nem kaptam olyan lektori véleményt, amit nem tudtam valamilyen módon, formában hasznosítani – még akkor is, ha egyértelműen barátságatlan, esetleg hozzá nem értő volt a vélemény, illetve a lektoráló. Röviden: nincsen haszontalan, felesleges lektori vélemény. Ha valaki ennek ellenkezőjét hiszi sértődött, ott „az Ön készülékében van a hiba”. Néhány korai munkámat *Csákány István* bírálta, aki – *Teleki Pál* vezette intézetben is dolgozott – igen alapos ember hírében állt. Olyan aprólékos lektori véleményt küldött, hogy álmélkodtam, s az különösen bosszantott, hogy az általam érintett témakörrel nem is foglalkozott. Lehiggadva, ez utóbbi véleményét is jól hasznosítottam.

Buzdításképpen felidézem, hogy kezdő koromban egy statisztikai-matematikai módszerről és eredményeiről írtam cikket, és átadtam igazgatónak, *Erdei Ferenc* akadémikusnak, hogy szíveskedjen átnézni. Egy-két nap múlva szóban közölte, hogy ez olyan tömör, csak „vájt füllűek” érthetik, nem élvezhető stb. Ezt követően oldottam, felhígítottam a szöveget. Érkezett is a válasz: „Laci! Ez líra!” Harmadjára sikerült megtalálnom a közérthető, de azért kellően tömör, már közlésre alkalmas szöveget. (Mellesleg: *Erdei Ferenc* munkatársait is gyakran felkérte kéziratának ellenőrzésére, sőt gyakran tágabb körben is megbeszéljük ezeket, amikor is Erdei a még oly „csacska” megjegyzéseket is figyelmesen fogadta.)

NEKROLÓG

Emlékezés Széles Gyulára (1936–2012)

2012. március 25-én, sokunk megdöbbenésére, váratlanul elhunyt *Széles Gyula* emeritus egyetemi tanár, az MTA doktora, a Kaposvári Egyetem és jogelődjeinek egyik meghatározó egyénisége az 1970-es évek eleje óta.

Az élet egyik legnagyobb ajándéka, ha az embernek megadatik, hogy szinte élete utolsó percéig hasznos és értelmes dolgokkal foglalkozhatjon. Széles Gyula szinte az utolsó napig részt vett a Kaposvári Egyetemen a korábban általa alapított és vezetett doktori iskola munkájában.

Széles Gyula 1936. június 2-án született Kaposváron. Középiskolai tanulmányait a soproni Berzsényi Dániel Gimnáziumban kezdte és a budapesti Petőfi Sándor Gimnáziumban fejezte be 1954-ben. 1956-tól 1960-ig a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémia hallgatója volt, ahol kitűnő eredménnyel mezőgazdasági mérnöki oklevelet szerzett. 1966-ban a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen doktorált.

Egyetemi tanulmányainak befejezését követően majd másfél évtizedig a gyakorlatban dolgozott, először Uraiújfaluban üzemegység- és kerületvezető, majd 1968–1974 között a szombathelyi Állami Gazdaság termelési igazgatója. A gyakorlati agrármérnöki munka mellett 1972-ben megszerzi a mezőgazdasági tudományok kandidátusa címet. 1974. július 1-jétől pályázat útján került *Guba Sándor* meghívására Kaposvárra, a Mezőgazdasági Főiskolára. Ettől kezdve a kaposvári intézmény és jogutódjain dolgozik hosszú évtizedeken át haláláig. Az MTA doktora címet 1985-ben szerzi meg, disszertációját könyv alakban az Akadémiai Kiadó jelentette meg 1991-ben „Tenyészállat import gazdasági értékelése” címen.

A Mezőgazdasági Főiskolán tevékeny részt vállalt az intézmény fejlesztésében, előbb a Mezőgazdasági Főiskola oktatási főigazgató-helyettese több ciklusban, majd a Pannon Agrártudományi Egyetem létrejöttével, 1988-tól 1993-ig a Pannon Agrártudományi Egyetem Kaposvári Állattenyésztési Karának dékánja. Az Ökonómiai és Szervezési Intézet igazgatója több ciklusban. Jelentős szerepe volt abban, hogy a Kaposvári Egyetemen létrejött az önálló Gazdaságtudományi Kar 2004-ben.

Tudományos munkássága az agrárökonómiához, ezen belül az üzem- és munkaszervezéshez, az állattenyésztési ágazatok gazdaságtanához kapcsolódott. E témakörben több mint 230 művet publikált, mintegy 170-et magyar és több mint

60-at idegen nyelven. Négy szakkönyv írója és szerkesztője, amelyből egy kiadói nívódíjban részesült, öt további szakkönyvnek társszerzője. Nem csak ő maga publikált rendszeresen, de segítette mások ez irányú tevékenységét is, amit jól tükröz, hogy fontos szerepe volt a Gazdálkodás Tudományos Tanácsadó Testületében is.

A tudományos közéletben aktív tevékenységet vállalt, két ciklusban (1994–2000) az MTA közgyűlése doktori képviselője, az MTA Agrártudományok Osztálya Agrár-közgazdasági Bizottságának 2002-től haláláig elnökhelyettese. A Szent István Egyetem Doktori Tanácsának, továbbá a Pécsi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának habilitációs bizottsági tagja volt. Alapító vezetője volt a Gazdálkodás- és Szerveztudományi Doktori Iskolának, amelyet igen eredményesen vezetett 70 éves koráig, és aktív tisztagja maradt haláláig. Vezetésével 18 kandidátusi és PhD-értekezés született, amelyeket a jelöltek sikeresen védtek meg.

Széles Gyula nemzetközi kapcsolatok építésében is jelentős szerepet vállalt, múlhatatlan érdemeket szerzett abban is, hogy a kaposvári hallgatók az 1970-es évek elejétől kezdve nagy számban vehettek részt nem csak a szocialista országokban, de Nagy-Britanniában, Franciaországban, az NSZK-ban és Hollandiában is nyári gyakorlatokon, tanulmányutakon. Nemzetközi szervezetekben több jelentős megbízatást látott el. Ezek közül kiemelkedik a CIGR-ben (Mezőgazdasági Mérnökök Nemzetközi Szervezete) betöltött funkciója, ahol haláláig vezetőségi tag, továbbá a CIOSTA-ban (Mezőgazdasági Munkaszervezők Nemzetközi Szervezete) ellátott feladata, amelyben két cikluson át a szervezet elnöki funkcióját is ellátta. Az említettek mellett számos nemzetközi konferencia tudományos szervezőbizottságában is dolgozott.

Eredményes életútját számos kitüntetéssel ismerték el, melyek közül a fontosabbak: a Lipcsei Egyetem Wilhelm Kirchner emlékérmé (1984), a Varsói Egyetem díszoklevele (1988), a Magyar Köztársaság kiskeresztje (1996), Szent-Györgyi Albert-díj (2002) és a Magyar Köztársaság tiszti keresztje (2009).

Széles Gyula ahhoz a generációhoz tartozott, amelyik tevékeny részt vállalt abban, hogy a magyar mezőgazdaság olyan fejlődési pályát futhatott be az 1960-tól a rendszerváltásig terjedő időszakban, amelyre az egész fejlett világ odafigyelt, és a magyar szakemberek nemzetközi presztízse is minden korábbi időszakot meghaladóan magas volt. Ebben vitathatatlan szerepet játszottak azok a folyamatok is, amelyek szoros együttműködésre készítettek a mezőgazdasági üzemeket a kutató- és felsőoktatási intézményekkel. Ebből a rendkívül dinamikus és kölcsönösen előnyös kölcsönhatásból mind a gyakorlati, mind az akadémiai szféra nagyon sokat profitált. Az együttműködésből kutatási és fejlesztési területen számtalan nemzetközi mércével is nagyra értékelt eredmény született. Ez volt az a korszak, amikor az egész euroatlanti térségben (és Magyarországon is) az agrárszakmának és az agrártudományoknak magas volt a presztízse. A mezőgazdasági és a kapcsolódó szektorok vonzótták a tehetséges embereket, akik vitathatatlan szerepet játszottak abban, hogy az ún. zöld forradalom a világban korábban elképzelhetetlen eredményességgel járult hozzá az egész emberiség életminőségének nagymértékű javulásához azáltal, hogy az élelmisze-

rek széles választékát nagy mennyiségben és folyamatosan biztosította a lakosság számára.

Széles Gyula minden energiájával, tudásával ennek a nagy nemzetközi folyamatnak tevékeny alkotó részese volt, és ebből is következett az, hogy egész életében nagyra értékelte a gyakorlati munkát, és alapvetően fontosnak tartotta a szoros kapcsolatokat a vállalati szférával.

Széles Gyula sokkal több volt, mint szakterületének kiváló művelője és oktatója, munkatársként, barátként mindig vidám optimizmust sugárzó, korrekt társ, sőt harcostárs volt a főiskolai és egyetemi kollektívában. Ideális típusú tanáralkat volt a tekintetben is, hogy szenvedélyesen szerette a sportot, élete végéig aktív teniszező, jó úszó, sőt ha nem is professzionális, de lelkes síelő volt, sokszor együtt utazva a hallgatókkal. Szerette a hallgatókat. Sok felejthetetlen diáknap aktív szereplője volt. Ilyenkor vagy a tanári tánckar, a zenekar vagy akármilyen más tanári csapat tagjaként lelkesen járult hozzá ahhoz, hogy a diákok nagyokat nevéssenek és nevethessenek a tanári kar produkcióin. Utóbbi szerepkörökhöz humorérzék, a diákok szeretete és bátorság is kellett. Rajongásig szerette családját, feleségét, gyermekeit, unokáit.

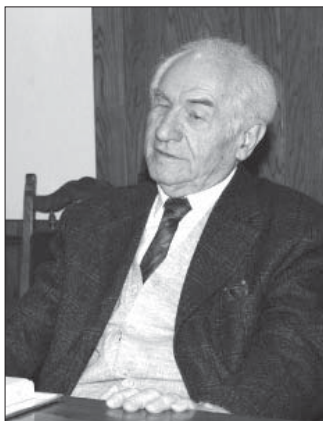
Széles Gyula váratlanul hagyott itt minket. Nehéz lesz elfogadni a hiányát, fájdalomunkat enyhítheti, hogy közöttünk maradt számos tanítványa, az elhunyt kollégát becsülő és szerető munkatársak, akik haszonélvezői annak, amit az elhunyt épített. Talán vigaszt nyújthat az is mindnyájunknak, akik szerettük és tiszteltük őt, hogy tudjuk, hogy olyan ember búcsúzott el tőlünk, aki örömmel és hasznosan élte meg az egyszer megélhető életet, jó példát adva és tanulsággal szolgálva sokunknak.

Széles Gyulától mély fájdalommal búcsúzik a Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága, Tudományos Tanácsadó Testülete és szerkesztősége is.

Kaposvár, 2012. április 17.

Horn Péter
az MTA rendes tagja

GÖDÖLLŐ REKTORA VOLT... Emlékezés Cselőtei Lászlóra

„Nagy magyar tanítás: amit a délibábos vér elpusztít, megépíti a bölcs számítás. Mert kicsi népben nem az a nagy, aki nagy vihart támaszt, hanem aki népe elől a nagy vihart el tudja fogni.”

Cselőtei László (1989)¹

Cselőtei László professzor nem egyszer idézte a mottóként szereplő gondolatot. Így történt, hogy egykori iskolájában, az Evangélikus („Fasori”) Gimnáziumban is segítségül hívta a forrást, Németh Lászlót, aki viszont Bethlen Gáborra utalva fogalmazott az előzőek szerint.

Egyetemi tanárként, rektorként vagy az Országgyűlés Mezőgazdasági Bizottsága elnökeként is beemelte egy-egy alkalommal, indokolt esetben, a jellemző gondolatot. Talán vállalt és bejárt életútjáról is így emlékezhetett. Miként az utolsónak tekinthető könyvében – *A mezőgazdaság vonzásában* c. szemelvényválogatásban – tette. Kérésére Molnár József professzorral, egyik rektor utódjával előszót írtunk a 2004-ben megjelent könyvhöz. Könyvsorozat nyitókötetének hittük...² Tanulások, tapasztalatok megírásának, a *Kéve-könyvek* elsőjének. Hogy a „kalászkok” – legalább – megőrizhetők maradjanak. Cselőtei vállalta a vallomásos írásokat.

Felelősséggel, őszintén, felkészülten.

Ez év tavaszán az akadémikus elköszönt – véglegesen.

Következzék néhány mozaik egy 20. századi életútról.

1

„A magyar agrártörténet egészének épületét valamilyeni érdekelt tudományág együttes munkájával lehet csak felépítenünk.”

Kosáry Domokos (1957)³

Nem nehéz jelképesnek, egyben ígéretesnek tekinteni, hogy 1945-ben egy romokat, lerombolt hidakat számláló, hadifogságból hazatérő fiait reménykedve váró

¹ A rendszerváltás előzményei. In: *Cselőtei László (2004): A mezőgazdaság vonzásában*. Agroinform Kiadó, Budapest, 274. o.

² I. m.: Előszó. Molnár J. – Romány P. 10-11. o.

³ Kosáry Domokos (1957): *Agrártörténeti szemle*, I. évf. 1-2. sz. 7. o.

⁴ *Cselőtei László: ... a vízgazdálkodásról* In: Gallyas Csaba (szerk.): *Első kézből*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1987, 176 p. 94. o.

országban új, addig nem volt egyetemet alapítanak. Még rendezetlen az államforma, a földreform következményeit még alig „telekkönyvezik”, de a több tudás igénye is, szüksége is napirendre kerül.

Nagy Imre agrárminiszter előterjesztése alapján 1945 őszén, több régi tanintézet összevonásával létrejön a *Magyar Agrártudományi Egyetem*. Volt katonai épületekben, más ideiglenes megoldásokban, integrálva több régi, különböző elnevezésű/rangú intézményt az ország fél tucat városából, illetve intézményéből – *egyetem születik Budán*.

Csődben volt az ország, jegyre, csereforgalomban „feketén” vagy sehogyan sem lehetett élelemhez jutni. A termőföld nem termett, a raktárak régen kiürültek. A jószágkormányzók, gazdatisztek „állást változtattak”. (Volt, hogy lakóhelyet, sőt hazát is.) A vezető „iparág” régóta az őstermelés. A politika előterében a kenyér, ami mindig kellett, hozzá akkor a jóvátétel társult. Megszületik majd a jelszó is: „Termelj többet – jobban élsz!” És: „Egy mázsa búza – egy pár csizma!” A termőföldet „lőszermentesítik”, a teheneket igázzák...

Az agráregyetemnek új, megfelelő bázis kellett. Sőt: tangazdaság is. A Gellérthegy lejtője a kertészeté maradt, Soroksár, Martonvásár felértékelődött. (Az elszórt hadianyagtól, fegyverektől megtisztítva.) Még inkább az egykori korona-uradalom (Gödöllőn), pusztáival, erdeivel, valamint az – időlegesen hadifogolytáborként is használt – premontrei rendház és gimnázium, továbbá a máriabesnyői volt kolostor. A közlekedés ígéretes, „hárompályás” (MÁV, HÉV, autóbusz). És még minden fejleszthető is.

A földművelésügyi miniszter 1949. júliustól *Erdei Ferenc*, a Szegeden jogot végzett író-szociológus, a Nemzeti Parasztpárt egyik alapítója. A budai Szent Imre herceg úton, ideiglenes helyen lévő agráregyetem rektora: *Dr. Máthé Imre* botanikus professzor (1954-től majd az MTA levelező tagja). Együtt nyitják meg az *első, 1950/51-es* agráregyetemi tanévet *Gödöllőn*.

Az egyetemi hallgatók könnyen ingázhattak Budapestről, lakhattak helyben, diákszállókban, voltak építkezési felvonulási épületben is, vagy – az egykori királyi kastély alkalmazottainak tágasabb házaiban – albérletben is. Az egykor Budán, Keszthelyen, Óvárott stb. kezdett végzősök okleveleiket az új központban vehették át. Az új – első – *gödöllői* rektor Keszthelyről érkezett talajtanos: *Páter Károly*. Az egyetem utcája is őrzi a nevét.

Az „egyetemi falu” 1966-tól feliratkozhatott a régi egyetemi városok listájára – *Cambridge* és *Bologna*, a holland *Wageningen*, a finn *Tapiola* és más városok mellé. A várossá avatás ünnepi beszédét *Fehér Lajos* miniszterelnök-helyettes tartotta, 1966. január 3-án. Az egyetemről nem szólt, annál többet az agrárhelyzetről. A GATE – ahogyan akkor mondták – sokat jelentett már az akkori agrárvilágban.

Losonczi Pál miniszter már elhelyezte a bővítést szolgáló épületek, kollégiumok alapkövét. A rektor *dr. Kiss Albert* – később a *KSH* elnökhelyettese –, a Mezőgazdaság-tudományi Kar dékánja pedig már *Cselótei László*. (Talán a legfiatalabb dékán a GATE történetében.)

Néhánynál több év kellett akkor, hogy Gödöllőn meggyökeresedjék az Egyetem. A nagybetűs. Az ilyesmi soktényezős téma. Van, akinek hoz, jövedelmet, kapcsolatot, örömet. Van, akitől visz. A régi – még *Darányi Ignác* idejében települt – kísérleti terek, képzőművészeti alkotóműhelyek is rangosodtak, esetenként beolvadtak.

Gödöllő a Magyarországra látogató jeles külföldiek programjában is helyet kapott. Nem mindenki fogadta el itthon, hogy nem „Gödöllő”, nem a „történelmi kastély”, hanem az „egyetemi város” kollégiumai, kísérleti tere – s természetesen a fenntartói, diákjai stb. – az „érdekesek”. Az Egyesült Államok agrárminisztere, *Earl Butz* professzor – Moszkvából jövet – már 1975-ben „útba ejtette”. És még hány miniszter, tudós, kutató *kérte* (!) a gödöllői programot. Az egyetem – s így a város! – rákerült a külföldi (agrár-)térképre. (Legutóbb, 2011-ben – szükségből? – az EU-s protokolltérképre is.)

Természetesen ez eredményeinek, professzorainak a „rákerülését” jelentette elsősorban. Jó persze, hogy olyan különleges értékes alkotások megtekintése is beilleszthető az egyetemi vizitbe, mint *Amerigo Tot* megdöbbentő hatású alkotásának megszemlélése az új aulában. A *Mag apoteózisa* előtti tisztelgés. Igen, tisztelgés, hiszen egy változata a Művész munkájának a *Szent Péter Bazilikában, Rómában látható. VI. Pál pápa* volt a mecénása. S akkori nagykövetünk, *Palotás Rezső*.

Gödöllőre *Ortutay Gyula* kalauzolásával jutott el *Tóth Imre*, azaz *Amerigo Tot*. Fehérvárscurgótól hosszú volt az útja. A fő Mű az egyetem auláját, valójában a mai nevén: a *Szent István Egyetemet*, „lakóit”, látogatóit, fenntartóit köszönti. És biztatja. A hallgatók ezt a képet viszik magukkal egyetemi éveikről. Az alkotás avatásán még jelen volt a Mester. Mindenki ünnepelte a haza készülő, haza települő Vándort, ám leginkább a három közreműködő, egymást követő rektor: *dr. Pethő György*, *dr. Cselőtei László* és *dr. Bíró Ferenc* örülhetett. Sikerült, egyedi, s művészi.⁵

Lenyűgöző alkotás. Ebben a méretben, ezen a helyen megdöbbentő. És igaz... Utánozhatatlan. (Az agrárminisztérium árkádjai alatt egy kisebb változat látható, de ott az egyszerűen más műfaj.)

Nem mondható el persze egyetlen nagyintézményre sem, hogy lezárt, befejezett. Igaz, a GATE, új nevén és szervezetében: a SZIE, beilleszkedett az országrészbe, a tájba. Intézmények, feladatok leváltak róla, újakat felvállalt. A nemzetközi kapcsolatait, a szomszéd országokkal, valamint a FAO-val kiépített együttműködése számottevő, sokat ígérő. Jelenlegi vezetői, élükön *dr. Solti László* akadémikussal, aki második rektori ciklusát kezdte meg, ezzel számolnak. Tudják, hogy az egyetem – más néven – építkezés. Nemzedékek sora, felkészültsége – majd nemzetek sorsa, élete fordul meg rajta.

Cselőtei is így látta.

⁵ Romány Pál: *A Mag apoteózisa* Gödöllőn. Szent István Egyetem, 2009. július, XL. évf. 6. sz. 13. o.

⁶ Népszava, 2012. március 2. 4. o.

⁷ *Borbándi Gyula* (1983): *A magyar népi mozgalom...* Püski, New York, 536 o.

„Fél évszázados kiemelkedő szakmai és pedagógusi pályája egybeesett a magyar mezőgazdaság fejlődésével – emlékezett a professzorra a Magyar Tudományos Akadémia.”

Sajtójelentés, 2012. március⁶

A fejlődés elősegítésében *Cselőtei* folyamatosan részt vállalt. Minden poszton. Katedrán, konferencián, kutatóként – mindenhol. Nyugdíjasként is munkaszobájába volt Gödöllőn, az egyetemen, s résztvevő volt a szakmai konferenciákon, kedvenc megyeszékhelyén, Kecskeméten, de a fővárosban s máshol is, ha módja s mondani-valója volt. Rá is mondhatta volna egykori küzdőtársa, *Borbándi Gyula*, amit *Erdei Ferencről* írt az emigrációban „... sok jelből ítélve az feltételezhető, hogy minden más politikai út lehetetlenségének a felismerése, és az a meggyőződés vezethette, hogy szerepvállalásával az elkerülhetetlent enyhítheti. Személyes magatartása és viselkedése is mintha ezt igazolta volna...”⁷. S kapcsolatai, vállalásai sorra ezt mutatták. A faszobéli régi diáktársai, a szintén akadémikussá lett *Tomcsányi Pál*, de mi, fiatalabb kollégái Gödöllőn és más egyetemeken, ezt igazolhatjuk, tanúsíthatjuk.

Természetesnek tekinthető, hogy környezete, munkatársai számoltak érdeklődésével, különösen azzal, hogy *számíthattak rá*. A Szakmát, a nagybetűset, fő helyen tartotta, s mindig figyelt a gondjaira, eredményeire. Országgyűlési képviselőként, a gyakorlatot jól ismerő tanárként, kutatóként. Parasztpárti volt és maradt, tagkönyvvel, majd annak hiányában is. Ott volt konferenciáinkon, de vállalta rektorként az évente – akkor – Gödöllőn tartott *Országos Agráratanácskozás* üdvözlését, ellátását is. Tisztelt, jó házigazdának bizonyult mindenkor. Így nyugtázhatta az egyetem figyelmességét minden esetben az agrárminiszter, s minden résztvevő az országból vagy külföldről.⁸

Külön történet a volt királyi kastély sorsa. Háborús károk, váltakozó hadseregek követték egymást, majd szociális otthon, magánlakás is volt időlegesen. Az egyetemnek dédelgetett terve volt a kastéllyal és parkjával. Nem sikerült. Kár érte...

Cselőtei László vállalta a vitákat. Volt benne része, hiszen a nagy agrárátalakulások évtizedeiben élt. Változtak a tulajdonviszonyok, a termelési feltételek, radikálisan más lett az agrártermelés környezete, feltételrendszere. Eligazodott benne. Értette, ha minden pontján nem is helyeselte. Elérte a tudományos pálya csúcsát, de nem felejtette az alapokat sem. S tudta, hogy a palántát nem szavakkal, hanem szakszerű gondoskodással lehet – kell! – nevelni. Ahogy lehet...

Utolsó kitüntetése, elismerése a *XXI. Század Társaságtól* – a „*Hazám Díj*” volt. Nagyra értékelte. Azok is Őt, a Rektort, akik megszavazták, átadták, s emlékeztükben tartják.

Romány Pál

⁸ Országos Agráratanácskozás az ... évi gazdasági fejlesztésről. Szerk. dr. Fehér Károly, MÉM, Budapest

Summary

WHERE IS WORLD AGRICULTURE HEADING? TRENDS AND CHALLENGES

By: Csáki, Csaba

Keywords: global agricultural development, trends, challenges.

Global agricultural markets have undergone several changes during recent decades. The most important trends at present are the growing global agricultural production, the increasing income and consumption, and the expanding international agricultural trade with significant regional and country differences. Currently, the biggest challenges are increasing price volatility, global food security, increasing starvation and permanent rural poverty together with the increasing urban-rural income gap and climate change. In order to meet these challenges, increased international cooperation, agricultural and the associated institutional development, rural job creation, support of agricultural research, integrated territorial and rural development strategies as well as global preparation for climate change are needed.

SOME FUNDAMENTAL THOUGHTS ABOUT THE FARM STRUCTURE BASED REGULATION OF THE ARABLE LAND MARKET

By: Kurucz, Mihály

Keywords: agricultural farm as production and legal unit; market of living and real instruments; quotas and subsidies; agro-producer.

The distinct regulation of the market for arable land, separated from the other elements of agricultural farms such as machinery, equipment, animal stock, human labour, knowledge, and management seems to be a fundamentally false approach from the point of view of agricultural law. Beside the elements of farms such as plough land, buildings and structures, and equipment, the farm itself can be a single unit of agricultural assets.

This integrated kind of regulation of farm assets in the market provides us with an objective and clear basis for identifying the holdings of agricultural legal entities. Hungarian and European law tolerate the limitations of the free movement of assets, if the limitation is determined and urged by public interest and the items of limitation are suitable for reaching the objectives.

There is a clear demand amongst Hungarian farmers for more agricultural land. The size or the number of farms is from a strictly legal point of view determined by the sizes of the arable plots. In this respect the preferences are determined by the rural development policy interests of different countries.

The foundation, sale, purchase and mortgage of agricultural farms such as legal units makes it possible for the legislator to regulate the different personal and assets relationships of agricultural farms in a clear and objective way. Moreover this integrated type of regulation can be the basis of treating and handling of different market subjects applying for public fiscal subsidies and entitlements.

EMPLOYMENT CHARACTERISTICS OF UKRAINIAN CITIZENS WORKING IN HUNGARY

By: Pakurár, Miklós – Oláh, Judit – Cehla, Béla

Keywords: Ukrainian employees, employment, labour relations, residence permit.

Migration between Hungary and neighbouring countries has become increasingly important, mainly in the border regions because the citizens of these regions suffer from long-term unemployment, and they are afraid of foreign competition. In Hungary, Ukrainian workers are concentrated mainly in two areas: the North Great Plain region and the Central region. The aim of our research is to have a clear picture about the employment characteristics of the Ukrainian working people in Hungary.

The most important characteristics of Ukrainian employees in Hungary are: the majority is middle aged men satisfied with their income, the main reason for them to work in Hungary is the higher earnings, their expectations toward their employer and workplace are moderate, and the most of them do not intend to settle down in Hungary.

We found that, overwhelmingly, workers who could speak Hungarian had arrived from Ukraine and therefore the expansion of the scope of Register of Certificate of Hungarian Nationality and uncomplicated administration should have helped them to find jobs in Hungary. Due to the changes in the policies toward people of Hungarian nationality living abroad our suggestions have become reality as people living in foreign countries with Hungarian nationality can obtain Hungarian citizenship via a simple and quick process.

At the time of the research, people of Hungarian nationality from Ukraine applied for Hungarian citizenship in order to attain a similar position in the Hungarian labour market as their fellows, the Hungarian citizens.

CAN THE AGRI-FOOD SECTOR BE STRATEGIC IN THE HUNGARIAN ECONOMY?

By: Tóth, Orsolya – Garay, Róbert

Keywords: Agri-food sector, strategy, society, employment- and social-policy, market role and function.

The Hungarian Research Institute of Agricultural Economics (AKI) held a conference on 8 March 2012 entitled “Can the agri-food sector be strategic in the Hungarian economy?” Because of the complex topic experts were invited from across, and from all tiers of, the agri-food sector. In the debate opinions were presented by experts from macroeconomics, education, agricultural research, farmers associations and the government, and some farmers also shared their views with the participants. The speakers not only attempted to answer the title question, but went further and, being concerned about the future of the sector, pointed out mistakes made in the past, touched on problems long waiting to be solved and looked for options to establish a brighter future for Hungarian agribusiness and rural society.

Concluding the discussion, it was obvious that from several aspects the agri-food sector deserves special treatment; even though its macro-economic role and importance have decreased in parallel with the development of the Hungarian economy. The main statements from the meeting were the following:

Firstly, the agri-food sector could gain more importance in the Hungarian economy if the products were of higher value added, were more hand-made and employment intensive, and fitted more to the export markets. In this way they would add even more surplus to the foreign trade balance. Agribusiness taken as a whole represents 12-13 per cent of Hungarian GDP, of which agriculture accounts for only 3 per cent, which means it cannot be the engine and the saviour of the Hungarian economy, although the agri-food sector can realistically become a success story.

Secondly, it is crucial for Hungary to significantly increase rural employment. More concentrated, targeted support to local food production, more coordination by local government, and giving labour-intensive sectors (i.e. vegetable and fruit production) higher priority would lead not only to a higher employment rate which is one of the priorities of the present government, but also to an improvement in the depleted agricultural output.

Lastly, the political and economic changes resulted in a diffuse, scattered Hungarian farm structure and distribution of land property, and consequently agricultural production lost its international competitiveness. After 1990 the significant changes in the business environment and the ensuing continuous and often disruptive changes to sale conditions and possibilities have left both agriculture and the processing industry in difficult situations. It was agreed that Hungarian agriculture and food industry could regain its former reputation if Hungarian producers would be more willing to cooperate, teaming up to raise their collective bargaining power.

THE NATIONAL RURAL DEVELOPMENT STRATEGY AND THE IGNÁC DARÁNYI PLAN

By: Viski, József – Czene, Zsolt

**Keywords: national strategy for rural development, agricultural policy,
sustainable farm management.**

The Hungarian countryside, improvement of rural quality of life, the power to keep and employ the rural population, the rural economy, especially the situation of the agricultural and food economy, quantity and quality of food, the variety of Hungarian landscapes and agriculture are areas of national strategic importance. The Hungarian Government attaches a high priority on these tasks. To create a “living countryside” corresponding to the challenges of the 21st century it is necessary to adopt an overall rural and agricultural policy approach. In the course of rural development special attention must be given to achieving sustainability, to agriculture taking into account to these principles, to environmental and landscape management, and to providing possibilities for rural life. The Ministry of Rural Development wishes to achieve these aims by realising the National Rural Development Strategy and its national strategic programmes.

The National Rural Development Strategy, developed between 2010 and 2011, and adopted by the Government in March 2012, aims at the integrated development of rural areas, including the preservation of landscape and natural values and the sustainable use of resources, development of rural settlements, improvement of the quality of life of people living in the countryside by providing employment, accessible services and education facilities, with an emphasis on the improvement of the quality of the agriculture and

food economy, and on significant enhancement of Hungary's market positions. Beside the measures connected with the European Union rural development funds, the overall implementation programme of the National Rural Development Strategy also includes programmes funded by the national budget (e.g. the Farmstead Development Programme), the modernisation of the legal regime and the renewal of the state administration. This overall programme is called the Ignác Darányi Plan.

CONTENTS

Kapronczai, István: Dear reader 101

STUDIES

Csáki, Csaba: Where is world agriculture heading? Trends and challenges 103

Kurucz, Mihály: Some fundamental thoughts about the farm structure
based regulation of the arable land market 118

Pakurár, Miklós – Oláh, Judit – Cehla, Béla: Employment characteristics
of Ukrainian citizens working in Hungary 137

DEBATE

Tóth, Orsolya – Garay, Róbert: Can the agri-food sector be strategic in the
Hungarian economy? 146

REVIEW

Viski, József – Czene, Zsolt: The National Rural Development Strategy and
the Ignác Darányi Plan 162

Ragadics, Tamás: Gabriella Ludescher – The role of businesses and
communities in the renewal of rural areas (book review) 178

Csete, László: Recommendations, experiences to write and publish articles 180

OBITUARY

In memory of Gyula Széles *Horn, Péter* 186

He was the rector of Gödöllő ... – Remembering László Cselótei *Romány, Pál* 189

Summary 193

Contents 197

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:

VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM
NEMZETI AGRÁRSZAKTANÁCSADÁSI, KÉPZÉSI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI INTÉZET
AGRÁRGAZDASÁGI KUTATÓ INTÉZET

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:

1093 Budapest, Zsil utca 3-5.
Telefon, fax: +361-476-3295
E-mail: gazdalkodas@agrarlapok.hu
www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére

KIADJA ÉS TERJESZTI:

NAKVI Nemzeti Agrárszaktanácsadási,
Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet,
1223 Budapest, Park utca 2.
Felelős kiadó: Dr. Mezőszentgyörgyi Dávid, +361-362-8100

LAPTULAJDONOS:

A folyóirat éves előfizetési díja 5100 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.

A folyóirat előfizetése történhet: készpénzátutalási megbízással
Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet
1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Átutalással
(megrendelésre számlát küldünk).

HU ISSN 0046-5518

Nyomtatás: Primerate Kft.
1044 Budapest, Megyeri út 51–53.
+361-231-4060
www.primerate.hu

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Cehla Béla, a DE AGTC Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar Vállalatgazdaságtani intézeti nem önálló Tanszék PhD-hallgatója, Debrecen

Czene Zsolt, a Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal osztályvezetője, Budapest

Csáki Csaba, akadémikus, a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék professor emeritusa, Budapest

Csete László, a Gazdálkodás tiszteletbeli főszerkesztője, c. egyetemi tanár, Budapest

Garay Róbert, az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztálya ügyvivő szakértője, Budapest

Horn Péter, akadémikus, a KE Állattudományi Kar egyetemi tanára, Kaposvár

Kapronczai István, a Gazdálkodás főszerkesztője, az Agrárgazdasági Kutató Intézet főigazgatója, Budapest

Kurucz Mihály, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Agrárjogi Tanszék egyetemi docense, Budapest

Oláh Judit, a DE AGTC Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar Szervezés-Logisztikai intézeti nem önálló Tanszék egyetemi adjunktusa, Debrecen

Pakurár Miklós, a DE AGTC Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar Szervezés-Logisztikai intézeti nem önálló Tanszék egyetemi docense, Debrecen

Ragadies Tamás, a PTE Bölcsészettudományi Kar Szociológia Tanszék egyetemi tanársegéde, Pécs

Romány Pál, a Szent István Egyetem professor emeritusa, ny. miniszter, Budapest

Tóth Orsolya, az AKI Pénzügypolitikai Osztály tudományos segédmunkatársa, Budapest

Viski József, a VM Stratégiai Főosztály főosztályvezetője, Budapest